

Tallinna Ülikool
Germaani-Romaani Keelte ja Kultuuride Instituut
Kirjalik tõlge

Aet Karolin

LASTEKIRJANDUSE TÕLKIMINE:
ÜLEVAADE TEOREETIKUTE JA PRAKTIKUTE KÄSITUSTEST
Magistritöö

juhendaja: Ave Mattheus, PhD

Tallinn 2013

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. TEOREETILINE TOETUSPIND	6
1.1 Magistritöö uurimisviis ning andmete kogumis- ja analüüsimetodid	6
1.2 Magistritöös käsitlemist leidnud tõlketeooriad	7
1.2.1 Polüstüsteemiteooria ja tõlkenormide teooria	8
1.2.2 Funktsionaalne tõlketeooria – skopose-teooria ja tekstitüübid	12
1.2.3 Tõlkijauurimus ja lastekirjanduse tõlkija	15
2. LASTEKIRJANDUS	18
2.1 Ajalugu	19
2.2 Lastekirjanduse eripära	22
2.3 Lastekirjanduse ülesanded	25
2.3.1 Keeleoskus ja lugemisharjumused	26
2.3.2 Sotsialiseerimine	28
3. LASTEKIRJANDUSE TÕLKIMISE ERIPÄRA	32
3.1 Tõlkimine ja tõlkija– teooria ja praktika ühisosa	34
3.1.1 Tõlkimise tähtsus arengutühikute täitjana ja kultuuridevaheliste sildade loojana	34
3.2 Mida tõlkijalt oodatakse ja milline ta on?	42
3.2.1 Tõlkija lapse- ja lapsepõlvkuvand	46
3.3 Nähtav või nähtamatu tõlkija	51
3.4 Teooria ja praktika – kas vältimatult seotud?	58
3.5 Lastekirjanduse tõlkimise erijooned	62
3.5.1 Kodustamine ja võõrapärastamine	64
3.5.2 Adaptsioonid	70
3.5.3 Teksti suupärasus ettelugemiseks mõeldud raamatutes	76
3.5.4 Pilt ja tekst	77
KOKKUVÕTE	84
SUMMARY	88
KASUTATUD KIRJANDUS	90
LISAD	100

Lisa 1. Intervjuud tõlkijatega	100
1.1. Helle Michelson	100
1.2 Ilona Martson	107
1.3 Allar Sooneste	114
Lisa 2. Tõlgete statistika 2000.–2012. aastal Eesti Lastekirjanduse Keskuse andmetel.....	118
Lisa 3. E-kirjad.....	123
3.1 Elektrooniline kirjavahetus SA Tallinna Lastehaigla Toetusfondi juhataja Inna Krameriga	123
3.2 Elektrooniline kirjavahetus Viljandi Linnaraamatukogu huvijuhi Vilja Volmeriga.	124

SISSEJUHATUS

Kirjaliku tõlke magistrandi ja tõlkijana, kuid eelkõige kahe poja emana huvitab lastekirjandus ja selle tõlkimine mind juba aastaid. Olen lastele raamatuid ette lugedes sattunud hoidma käes tõlkeraamatuid, mille puhul on jäänud mulje, et tõlgitud on kas hooletult või hoolimatult. See omakorda on tekitanud küsimuse, mil määral võivad tõlkeraamatute tekstid mõjutada laste arenevat keelekasutust, hilisemat lugemisoskust ja -harjumusi. Üheks teemavaliku tõukejõuks oli kindlasti ka Eestis 2010. aastal tähistatud lugemisaasta, mil oli palju juttu laste vähenevast lugemusest, mille vastu saab teadupoolest võidelda heade raamatute, ka tõlkeraamatute abil.

Algselt tegin ambitsioonika plaani jagada oma uurimistööga tõlkijatele soovitusi, kuidas kognitiivsest lähenemisest ja psühholingvistikast lähtudes lastele tõlkida nii, et tõlgete retseptsioon oleks võimalikult õnnestunud. Kvalitatiivsete ja kvantitatiivsete uurimismeetodite kursuse käigus täpsustasin professor Krista Kerge abiga uurimisküsimusi ning kaardistasin reaalsed uurimisvõimalused. Mõistsin, et magistritöö eesmärk ei saa olla juhtnööride andmine ega tõlkeid kirjeldava hea-halb skaala loomine. Teema konkretiseerus ka tänu filosoofiadoktor Ave Mattheusile, kes nõustus minu magistritööd juhendama ning soovitas kõigepealt tutvuda Soome tõlkija, tõlkeuriija ja illustraatori Riitta Oittineni 2000. aastal ilmunud raamatuga „Translating for Children“ (Lastele tõlkimine¹). Selles raamatus on autor esile toonud jooned, mis eristavad lastele tõlkimist täiskasvanutele tõlkimisest. Tõlkijana, kes ise ei ole lastekirjandust tõlkinud, näisid need erijooned mulle äärmiselt huvipakkuvad. Niisiis muutus teemasse süvenedes uurimistöö eesmärk – algsest soovist jagada juhtnööre ja näpunäiteid kujunes soov saada teada, mida teised teoreetikud ja praktikud lisaks Riitta Oittinenile lastekirjanduse tõlkimise erijoonete kohta arvavad.

Eestis on varem uuritud nimele tõlkimist lasteraamatutes, lastefilmide dubleerimise küsimusi ja võrreldud konkreetsete lasteraamatute tõlkeid. Margit Rozalka kaitses 2012. aastal Tallinna ülikoolis GRKKI kirjaliku tõlke osakonnas magistritöö teemal „Nimele tõlkimine lastekirjanduses“, Helen Laansoo-Hämarik kaitses 2012. aastal Tallinna ülikooli EKKI-s magistritöö pealkirjaga „Võlumaailmaga seotud päris- ja üldnimede tõlkimine „Harry Potteri“ eestindamisel“, Ingrid Kaldoja kaitses 2010. aastal samuti Tallinna ülikooli GRKKI kirjaliku tõlke osakonnas magistritöö teemal „Lastefilmide dubleerimisega kaasnevad piirangud, probleemid ja eelistused Eestis“ ja Annika Aas kaitses 2004. aastal Tartu ülikoolis magistritöö

¹ siin ja edaspidi olen sulgudes tõlkinud teose pealkirja eesti keelde, A.K.

pealkirjaga „The reception of Alice in Wonderland and Winnie-the-Pooh by Estonian children: issues of translation and translatability“. Ilmunud on ka tõlketeemalisi artikleid, nt Ave [Tarrend] Mattheusi „Sipsik, Sõnni Siim ja sõbrad seiklemas sakslaste juures. Eesti laste- ja noorsookirjanduse retseptsioonist Saksamaal“ (2004), „Tõlge täidab tühikut: kaasaegse eesti laste- ja noortekirjanduse valged laigud“ (2005), Ilona Martsoni „Mis juhtus Barmaleiga ehk Ellen Niit lasteluule tõlkijana“ (2008), „Lastekirjanduse tõlkimise rist ja viletsus“ (2010), „Rassistlik Pipi ja muud jaburused“ (2011), Anu Saluääre „Allakäigutrepist üles? Tõlkeülevaate asemel“ (2010), Märt Väljataga „Tõlkimise teooriast ja praktikast“ (2008), Lea Reitel Høyeri „Eestikeelsed Kummi-Tarzan ja Väike Virgilius – tõlge või tõlgendus?“ (2009), jt. Kõiki nimetatud ja teisigi artikleid tsiteerin ja kasutan ka oma töös mõttearenduse alusena. Mulle teada olevalt ei ole aga eesti keeles seni koondatud teoreetikute ja praktikute vaateid lastekirjanduse tõlkimise erijoonte. Lisaks sellele soovin anda oma tagasihoidliku panuse lastekirjanduse tõlkimise uurimisse Eestis, mis on hoogustunud alles viimastel aastakümnetel.

Minu magistritöö eesmärk on kaardistada need erijooned, mis eristavad lastekirjanduse tõlkimist üldkirjanduse tõlkimisest. Olen läbi töötanud teoreetilisi materjale selliste teemade kohta nagu lastekirjanduse eripära (nt Mattheus 2012a; Mattheus 2012b; Krusten 2003; jpt), lastekirjanduse tõlkimise erijooned (nt Oittinen 2000; Stolze 2003; Shavit 2006; Shavit 2009; O’Sullivan 2012; O’Connell 2006; jpt), tõlkijauurimus (nt Robinson 2003; tõlkimise olemus (Lange 2008; Saluäär 2008; Chesterman 2009; jpt). Püüan kõrvutada teoreetikute ja tõlkijate käsitusi ning leida lastekirjanduse tõlkimist kirjeldava teooria ja praktika kokkupuutepunkte ehk tuua esile, kas teooria vastab tegelikkusele. Eesmärgipüstitus põhineb eeldusel, et lastekirjanduse tõlkimine erineb üldkirjanduse tõlkimisest.

Teooria seostamiseks praktikaga pidasin parimaks meetodiks intervjuusid tõlkijatega, st praktikutega. Valisin lastekirjanduse tõlkijate hulgast juhendaja Ave Mattheusi abiga välja kolm lastekirjanduse tõlkijat: kogenud prantsuse keelest tõlkija Helle-Iris Michelsoni, rootsi keelest tõlkija Allar Sooneste ja vene keelest tõlkija Ilona Martsoni ning viisin nendega 2013. aasta kevadel läbi intervjuud. Kõik nimetatud tõlkijad on andnud olulise panuse tõlkelastekirjanduse edenemisse Eestis. Helle Michelson kanti 2006. aastal Rahvusvahelise Noorsookirjanduse Nõukogu IBBY aunimekirja Maurice Carême’ teose „Muinasjutud Caprine’ile“ tõlke eest, Ilona Martson pälvis 2011. aastal Paabeli Torni audiplomi Grigori Osteri lasteraamatu „Õuduste kool“ tõlke eest ja Allar Sooneste sai 2005. aastal samuti Paabeli Torni audiplomi Moni Nilsson-Brännströmi raamatu „Tsatsiki ja armastus“ tõlke eest. Kõik tõlkijad olid väga vastutulelikud ja abivalmid ning pidasid töö teemat huvitavaks ja

vajalikuks. Intervjueeritud tõlkijate arvamustele viitan kogu töö vältel erinevates peatükkides ainult tõlkija nimega, intervjuud on tõlkijate nõusolekul toodud töö lisas 1.

Töö esimeses peatükis tutvustan lühidalt neid deskriptiivseid ja funktsionaalseid tõlketeoriasid, mis on lastekirjanduse tõlkeuurimusele kõige rohkem tuge pakkunud, nimelt polüsüsteemiteooria, tõlkenormide teooria, skopose-teooria ja tõlkijauurimus. Nimetan nende teooriate loojaid, arendajaid ja nende tähtsamaid uurimusi. Teises peatükis teen ülevaate lastekirjanduse arenguloost, lastekirjanduse ülesannetest ja lastekirjandust üldkirjandusest eristavatest joontest. Nende hulgast tõusevad esile sellised märksõnad nagu adaptatsioon, eakohasus, teksti suupärasus jt, mis on olulised ka lastekirjanduse tõlkimise seisukohast. Kolmandas peatükis keskendun lastele tõlkimise olemusele ja kirjeldan tõlkija panust selles protsessis. Püüan teada saada, mis iseloomustab lastekirjanduse tõlkijat, talle esitatavaid ootusi ja milline näeb välja tema tööprotsess. Kirjeldan seda, mis muudab lastekirjanduse tõlkija nähtavaks või nähtamatuks ja üritan välja uurida, mil määral mõjutab lastekirjanduse tõlkija tööd tema lapsepõlve- ja lapsekuvand ning tõlketooria üldse. Tõlkimise teema raames keskendun lastekirjanduse erijoonetele (nt adaptatsioonide põhjused ja eesmärgid, ettelugemiseks mõeldud raamatute tõlkimine ning see, kuidas illustratsioonid võivad tõlget mõjutada), tõlkimise funktsioonile kultuuri arengutühikute täitmiseks ja kultuuridevahelise silla loomiseks. Peatüki lõpus peatun eraldi veel koomiksi tõlkimisel, sest tõlkija Helle Michelsoni tõlkenäited väärivad minu arvates esile tõstmist.

Olen äärmiselt tänulik oma juhendajale Ave Mattheusile, kas andis väga kasulikke nõuandeid ja kellel jätkus kannatust mulle meelde tuletada, mida tähendab teadusliku teksti kirjutamine, kuidas püsida õigel kursil ja mõtteid struktureerida. Samuti tänan südamest kolme tõlkijat, Helle-Iris Michelsoni, Ilona Martsoni ja Allar Soonestet, kes olid hea meelega nõus minuga kohtuma ja rääkisid oma tööst äärmiselt huvitavalt ning värvikalt. Tänan väga ka Eesti Lastekirjanduse Keskuse lastekirjanduse konsultanti Ülle Väljataga, kes andis minu käsutusse aastatel 2000–2012 Eestis ilmunud lastekirjanduse tõlgete statistika. Veel olen südamest tänulik Triin Pappelile, Liis Kivirannale, Marja Vabale ja oma emale, kes kõik mind rasketel hetkedel julgustasid ja toetasid.

1. TEOREETILINE TOETUSPIND

1.1 Magistritöö uurimisviis ning andmete kogumis- ja analüüsimeetodid

Magistritöö läbiviimiseks on valitud kvalitatiivne uurimisviis, mis sobib just ilukirjandusega seotud teemade käsitlemiseks. Samuti võimaldab kvalitatiivne uurimismeetod viia uurimust läbi paindlikult, vajadusel uurimiskava muuta ja muutunud olusid arvesse võtta. „Kvalitatiivset uurimust võib võrrelda värvipaletiga. Iga uurija teeb oma uurimuse ja segab värvid temale omasel ainulaadsel viisil.“ (Hirsijärvi, Remes, Sajavaara 2010: 156) Töö käigus täienesidki peatükid paralleelselt ning saavutasid lõpliku vormi alles pärast mitmekordset ümberhindamist ja ümberpaigutust. Uurimise käigus tutvusin tõlkeuurijate seisukohtadega, analüüsisin tõlkijatega läbiviidud intervjuusid ja töötasin läbi valiku tõlkeraamatuid, mille tõlkijateks on olnud intervjueeritud tõlkijad Helle Michelson, Ilona Martson ja Allar Sooneste.

Kuna üks osa uurimusest käsitleb tõlkijat ja tema tööd, siis pidasin andmete kogumise meetoditest kõige sobilikumaks avatud küsimustega struktureerimata intervjuud ehk süvaintervjuud, mille kasuks otsustasin seetõttu, et minu magistritöö huviorbiidis on tõlkija kui tähendusi loov aktiivne osapool (Laherand 2008: 178). Intervjuu eeliseks pidasin ka seda, et sain tõlkijatega silmast-silma suhelda, küsimuste järjekorda paindlikult muuta, intervjuu käigus täiendavaid küsimusi esitada ja tekkivale suhtlussituatsioonile vastavalt vahetult reageerida (Hirsijärvi, Remes, Sajavaara 2010: 192). Intervjuude läbiviimiseks leppisin tõlkijatega eelnevalt e-kirja teel kokku ja kohtusin intervjueeritavatega neile sobival ajal. Enne kohtumist küsisin, kas tõlkijale sobib, et lindistan meie jutuajamise ja avaldan selle transkribeeritud kujul töö lisana. Kõik kolm tõlkijat olid sellega nõus. Intervjuu Allar Soonestega toimus 28. veebruaril Tallinnas Nõmmel Allar Sooneste kodus, Helle-Iris Michelsoniga 12. märtsil Tallinnas Nõmmel Helle-Iris Michelsoni kodus ja Ilona Martsoniga 19. märtsil Tallinnas ajakirja „Täheke“ toimetuses. Kõik tõlkijad said e-kirjaga transkribeeritud intervjuu teksti. Andmeid kogusin ka nii, et lugesin valitud tõlkeraamatuid, peamiselt neid lasteraamatuid, mille tõlkijateks on olnud kolm minu poolt intervjueeritud tõlkijat.

Andmete analüüsimeetodina kasutasin suunatud sisuanalüüsi, mida soovitatakse valida juhul, kui uuritava nähtuse kohta on olemas teooriad, mis aga vajaksid edasiarendamist (Laherand 2008: 292). Suunatud sisuanalüüsiga sobis ka andmetekogumise meetodiks olnud avatud küsimustega intervjuu. „Suunatud sisuanalüüsi tulemused võivad pakkuda teooriat toetavaid, aga ka mittetoetavaid tõendeid“ (Laherand 2008: 294), mis rikastavad olemasolevat teooriat.

Kuna töö eesmärk on kaardistada muuhulgas teooria ja praktika kokkupuutepunkte lastekirjanduse tõlkimise vallas, siis olen kogu töö vältel püüdnud ilmestada teoreetikute seisukohti tõlkijate omadega. Tõlkijate arvamused pärinevad kas kolme nimetatud tõlkijaga tehtud intervjuudest või muudest allikatest. Näiteks olen töös kasutanud ka ajakirjanduses ilmunud intervjuusid teiste tõlkijatega (Krista Kaer, Anu Saluäär).

1.2 Magistritöös käsitlemist leidnud tõlketeooriad

1950.–1970. aastatel valitses tõlketeaduses lingvistiline paradigma, mille võtmesõnaks oli ekvivalentsus, mille kohaselt on võimalik ühest keelest teise tõlkida ainult täpseid ja fikseeritud reegleid järgides. Kognitiivsus, inimeste teadmised ja kogemused ei mahtunud sellesse paradigmasse (Hatim 2001: 14). Ent tõlke ekvivalentsus on üks tõlkeuurimuse problemaatilisemaid käsitlusi. Ekvivalentsust on püütud kirjeldada selliste mõistetega nagu täpsus (*accuracy*), adekvaatsus (*adequacy*), korrektsus, veatus (*correctness*), vastavus (*correspondence*), originaaltruudus (*fidelity*), identsus (*identity*) Venuti (2000: 5). Huvitav on märkida, et termin ekvivalents on pärit matemaatikast ja tähendab seal kahe entiteedi vahelist refleksiivset, sümmeetrilist ja transitiivset seost (Delabastita 1993: 7), kuid et kahe keele vahel ei saa olla kirjeldatud vastavust, siis on viimastel aastakümnetel rangetest ekvivalentsusnõuetest tõlgete kirjeldamisel siiski loobutud. Soome tõlkija Alice Martini (2001) sõnul ei saa tõlkijad ekvivalentsuse põhimõtetest mööda vaadata, sest tõlkija ei saa endale täielikku vabadust lubada. Tõlkija jälgib lähteteksti semantilist tasandit, samuti teksti vormi ja stiili, mis Martini järgi tähendab seda, et väljendid peavad tõlkes olema samas registris; tuleb vältida anakronisme (*anachronisms*) ja tõlkija enda isikupära (*idiosyncracies*). Martini sõnul järgib nii tema kui tõlkijate kogukond üldiselt just nimetatud põhimõtteid, kuigi mõistetakse, et tõlge ei saa kunagi vastata täielikult lähtetekstile (vt ka Oittinen 2000: 8). See aga ei vähenda tõlkijate ekvivalentsuspüüdlusi.

1980. aastatel toimus tõlkeuuringutes üleminek preskriptiivselt lähenemiselt deskriptiivsele lähenemisele. Preskriptiivne ehk ettekirjutusi tegev tõlketeoreetiline lähenemine püüdis sõnastada reegleid, kuidas saavutada adekvaatne/ekvivalentne tõlge, ning püüdis kirjeldada nn ideaalset tõlget. Õige pea siiski mõisteti, et selliseid reegleid ei ole võimalik sõnastada ja asuti olemasolevaid tõlkeid kirjeldama. Kui preskriptiivne lähenemine üritas kindlaks määrata, milline tõlge on hea, ekvivalentne ja ideaalne, siis deskriptiivse lähenemise põhiliseks lähtekohaks on olemasolevate tõlgete kirjeldamine ja võrdlemine, ilma et eesmärgiks oleks

anda hinnanguid ning teha ettekirjutusi, milline tõlge peaks olema (Pym 2010: 65). Samuti uurivad deskriptiivsed lähenemised tõlgete retseptsiooni kognitiivsest ja ühiskondlik-kultuurilisest aspektist lähtuvalt (Palumbo 2009: 35).

Ameerika-Hollandi tõlketeoreetiku James S. Holmesi 1979. aastal ilmunud, kuid alles 1988. aastal laiemale avalikkusele tuntuks saanud monograafiat „Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies“ (Tõlgitud! Kirjandusliku tõlke ja tõlketeaduse uurimisest) peetakse tõlketeaduse iseseisvaks teadusharuks saamisel üheks tähtsaimaks etapiks (Valero-Garcés 2000: 378). Suurbritannia õppejõud, tõlketeoreetik Basil Hatim nimetab 1980. aastaid suisa Holmesi ajastuks (Hatim 2001: 31). Holmes väitis, et kui enne 1980. aastaid süveneti eelkõige sellesse, kuidas peaks tõlkima, siis tegelikult tuleks keskenduda sellele, kuidas tegelikult tõlgitakse (Holmes 1988: 94). Niisiis hakkas 1980. aastatel huvi ekvivalentsuse paradigma vastu kaduma, sest esile kerkisid sellised uued teooriad nagu polüsüsteemi teooria ja tõlke funktsioonile keskenduv skopose-teooria ning juba olemasolevaid tõlkeid analüüsivad deskriptiivsed tõlketeooriad (Pym 2010: 65).

Minu uurimistööle annavadki tuge tõlkeuurimuse deskriptiivsed ja funktsionalistlikud lähenemised, sest minu eesmärk ei ole olemasolevaid tõlkeid hinnata, vaid kaardistada tingimusi, mis nende valmimist mõjutavad, arutleda tõlkijate rolli üle tõlkeprotsessis, selgitada välja lastele tõlkimise eripärad ja teha esmaseid tähelepanekuid lastekirjanduse tõlgete positsiooni kohta Eesti tõlkemaastikul. Sellega seoses toetun oma töös polüsüsteemiteooriale (Itamar Even-Zohar, Zohar Shavit), tõlkenormide teooriale (Gideon Toury) ja skopose-teooriale (Hans J. Vermeer, Katharina Reiss) ja tõlkijat väärtustavale tõlkijauurimusele (Douglas Robinson), mille alaharuks võib pidada positsioone, mis pööravad tähelepanu tõlkija lapsepõlve- ja lapsekuvandile (Riitta Oittinen).

1.2.1 Polüsüsteemiteooria ja tõlkenormide teooria

Tõlketeaduse deskriptiivset (*descriptive*) lähenemist iseloomustab huvi, millisena tõlge sihtkultuuris tegelikult ilmneb ja millise positsiooni saavutab tõlge kultuuriloos (Palumbo 2009: 34). Deskriptiivse tõlketeaduse teooria ja meetodika väljaarendamisse on väga suure panuse andnud Iisraeli tõlkeuurija Gideon Toury ning tema 1995. aastal ilmunud uurimus „Descriptive Translation Studies and Beyond“ (Deskriptiivsed ja teised lähenemised tõlketeaduses), mis käsitles tõlkenormide (*translational norms*) olemust. Seda, kuidas

deskriptiivse suuna esindajad käsitlevad kirjanduse ja kultuuriruumi suhet ning ka tõlgete rolli kultuuris, on samuti väga tugevalt mõjutanud 1970. aastatel Iisraeli tõlkeuuriija Itamar Even-Zohari uurimustööst alguse saanud polüsüsteemiteooria (*concept of the polysystem*), mis uurib, kuidas kirjandus ja tõlked tõlkiva kultuuri kontekstis või kultuurisüsteemis toimivad. Polüsüsteemiteooria kohaselt ei eksisteeri kirjandus ülejäänud ühiskonnast eraldi. Kirjandust mõjutavad samasugused reeglid ja normid nagu kõiki teisi inimühiskonna valdkondi (Even-Zohar 1990: 2). „Kirjandus nagu kõik teisedki ühiskondlik-kultuurilised nähtused kujutab endast keerulist, dünaamiliselt arenevat kooslust, milles on omavahel hierarhilistes suhetes mitu erinevat allsüsteemi. Kõik need allsüsteemid, mida omavaheliste tihedalt läbi põimunud seoste pärast on nimetatud polüsüsteemideks, võistlevad lugeja tähelepanu nimel. Kirjandussüsteemi siseselt toimub lakkamatu konkurents eri žanrite, koolkondade, stilistiliste põhimõtete, kanoniseeritud ja kanoniseerimata teoste, aga ka algupärandite ja tõlkekirjanduse vahel. [...] Even-Zohar täheldab, et teatud tingimustel võib tõlgetel olla kirjanduse polüsüsteemis eriline roll, mis võib päädida isegi sellega, et nad saavutavad kirjandussüsteemis juhtpositsiooni ja hakkavad vormima vastava kultuuriruumi kirjanduspilti.“ (Tarrend 2005: 31) Even-Zohari järgi (2000: 194) saavutavad tõlked sihtkultuuris tähtsa positsiooni siis, kui 1) tõlkiva kultuuri kirjandus on veel noor ja kujunemisjärgus; 2) kirjanduse alaliik [nt lastekirjandus – A.K.] on teiste alaliikidega võrreldes perifeerses ja/või „nõrgas“ positsioonis; 3) tõlkivas kirjandussüsteemis on murrangute aeg või esinevad kirjanduslikud tühikud. Näiteks võib tuua taas iseseisvaks saanud Eesti, kus nappis tekste teismelistele ja noortele lugejatele ja seda tühikut hakati täitma tõlkekirjandusega (vt nt Avita probleemraamatute sarja „Teravik“, kus ajavahemikus 2000–2007 ilmus 15 tõlketeksti). „[T]asakaalustatud kultuuriruumis tõlgitakse selleks, et täita mingeid arengutühikuid või lünki. See on arusaadav, sest tõlgetel on sihtkultuuris tähtis roll: nad kas vahendavad väärtusi, mida antud kultuuriruumil ei ole ja mida loodetakse tõlgete kaudu omandada, või aitavad nad sihtkultuurile nn lähtekultuuri lähemale tuua, näiteks naabrite elu-olu tutvustada.“ (Tarrend 2005: 31)

Tõlge võib kirjandussüsteemis saavutada ükskõik millise positsiooni, kas jääda perifeeriasse või astuda keskele kohale ja mõjutada kogu ülejäänud kultuuri. Näiteks on Ave Tarrend väitnud, et taasiseseisvumise ajal saavutasid tõlked mitmes eesti lastekirjanduse alaharus (poisteraamat, aimekirjandus jm) domineeriva positsiooni, sest oma autorid vastavaid näiteid ei pakkunud (Tarrend 2005). Polüsüsteemiteooria idee seisnebki selles, et tõlked ja sihtkultuuri muud tekstid on vastastikuses seoses ja mõjutuses: tõlgitavaid tekste valitakse

sihtkirjandusest lähtuvalt ning seetõttu hakkavad erinevad tõlketeosed oma keele- ja kultuurispetsiifilises vormis kuuluma sihtkirjanduse repertuaari. Even-Zohari järgi võib tõlkekirjandus omada selles süsteemis kas tsentraalset või perifeerset kohta. Ilmne on aga tõsiasi, et tõlke staatus kultuurimaastikul ja ühiskonnas oleneb tema kohast polüsüsteemis; sellele on allutatud ka kogu tõlkepraktika (Even-Zohar 1990 : 41jj). Hongkongi tõlkeuurija Nam-fung Chang ütleb, et sihtkirjandus on tõlke suhtes omamoodi diskursus, mis olenevalt kultuuriolukorrast ja ajast määrab, mida tõlkida, kas tõlkida, kuidas seda teha jms. Polüsüsteemi teooria näeb kultuuri koostisosi (keel, kirjandus ja tehnoloogia) süsteemina, mitte ühitamatute elementide seguna (Chang 2010: 258).

Even-Zohar püstitas hüpoteesi, et hiljem arenema hakanud kirjandused tõlgivad rohkem (Palumbo 2009: 84), sest tõlked täidavad omakirjanduse arengutühikuid. Eesti lastekirjandus on Lääne-Euroopa rahvaste lastekirjanduse arenguga võrreldes hilisema tekkega (vt Zohar Shaviti lastekirjanduse geneesi mudelit alapeatükis 2.1) ja seetõttu leidub varasemas eesti lastekirjanduses palju tõlkeid saksa keelest (vt Mattheus 2012). Üleüldse võib eesti kultuuri pidada tõlkivaks kultuuriks, ühelt poolt selle suhteliselt hilise tekke ja teiselt poolt selle väiksuse tõttu – meil ei ole oma Shakespeare'i, Goethet või Tolstoid, need tuleb teistest kultuuridest vahendada. Even-Zohari järgi jõuavad tõlkivasse kultuuri tõlgete kaudu jooned (nii sisu- kui vormielemendid, nt keelekujundid, kompositsioonimustrid ja tehnikad), mida seal varem ei olnud (Even-Zohar 2000: 193). Eesti uuemas noortekirjanduses on näiteks tõlgete kaudu jõudnud narkomaania, homoseksuaalsuse või skvottimise teema, uusi variatsioone on tänu tõlkeraamatutele omandanud vampiiride ja teiste vaimolendite maailm. Tõlgete kaudu on eesti (laste)kirjandusesse jõudnud ka mitmesugused žanrid, alates piiblilugudest ja robinsonaadidest kuni sonettide ja haikudeni välja. Varateismelise Berti päevikuvormis jutud täitsid aga tühikut, mis valitses just varateismelistele poistele adresseeritud kirjanduses. Even-Zohar väidabki, et tõlked korreleeruvad vähemalt kahel moel: esiteks selle järgi, miks tõlkiv kultuur just need tekstid tõlkimiseks välja valis; ja teiseks selle järgi, kuidas need mõjutavad tõlkiva kultuuri allsüsteeme (Even-Zohar 2000: 192j).

Polüsüsteemi teooria on tugevalt seotud nn normiteooriaga, mis räägib lühidalt öeldes sellest, et igasuguseid tõlkevalikuid (mida, milleks, kuidas ja kellele tõlkida?) mõjutavad mitmesugused normid. Itamar Even-Zohari kaasmaalase ja kolleegi Gideon Toury tõlkenormide teooria heidab valgust sellele, kuidas mõjutavad tõlkimist ühiskondlikud, kirjanduslikud, esteetilised, eetilised, pedagoogilis-didaktilised jne normid (Palumbo 2009: 35). Normid ei ole püsivad, vaid võivad ajas muutuda (Toury 2000: 204). Sarnaselt Even-

Zoharile käsitleb ka Toury tõlkeid sihtkultuuri tõsiasjadena, st et tõlke funktsiooni ja olemuse määrab ära kultuuriruum, kuhu tõlgitakse (Toury 1995: 24). Tõlkenormid jagab Toury (2000: 202j) järgmiselt: 1) eelnormid (*preliminary norms*) hõlmavad tõlkepoliitikat, mis määrab, milliseid tekste tõlgitakse, kas tõlgitakse otse või teis(t)e keel(t)e kaudu; 2) tegutsemisnormid (*operational norms*) juhivad otsuseid tõlkimise ajal, nt sõnade valikut, mida jätta välja, mida kirjutada juurde; 3) tekstilis-keelelised normid (*textual-linguistic norms*) määravad, millise konkreetse keelelise materjaliga otsustatakse lähteteksti materjal sihtkeeles asendada. Toury (1995: 53) peab tõlkimist pigem kultuuriliseks kui keeleliseks nähtuseks ja norme on tema sõnul mitmesuguseid.

Kuna lastekirjandus ja üldkirjandus erinevad üksteisest (Shavit 2009: 114), siis on loomulik, et lastekirjanduse tõlkimisel lisanduvad üldistele normidele veel didaktilis-pedagoogilised normid ning täiskasvanute ettekujutus, mis lastele sobib, mis mitte. Normid varieeruvad keeleti, kultuuriti ja põlvkonniti (O'Connell 2006: 23). Kui uurida lastekirjanduse tõlkeid, on võimalik kindlaks teha, missugused normid valitsevad tõlkivas kultuuris seoses lastekirjandusega. Iisraeli semiootikaprofessori ja lastekultuuri uurija Zohar Shaviti järgi tulevad lastekirjanduse tõlgete puhul normid lähtetekstidega võrreldes isegi selgemalt esile (Shavit 2006: 25jj). Tema sõnul võib lastekirjanduse tõlkija lubada endale palju suuremat vabadust, nt teksti muuta, sellele midagi lisada või lühendada, sest lastekirjandus asub kirjandussüsteemis perifeersel kohal (Shavit 2009: 112j). Kuid lastekirjanduse tõlkijal on mõnevõrra vabamad käed ka sellepärast, et tekstid tuleb esitada lastele vastuvõetaval moel arvestades nii nende lugemisoskust ja vastuvõtuvõimet, kui ka seda, mida peetakse antud ajahetkel laste jaoks sobivaks lugemisvaraks (Shavit 2006: 26) ja see võib tähendada tõlgete tugevamat manipuleerimist. Shaviti järgi on tekstiliseks tõlkenormiks see, et lastekirjanduse tõlked mahuvad üldjuhul sihtkeele olemasolevatesse mudelitesse, st lastekirjanduse tõlgetes ei kohta just sageli eksperimenteerimist, sest lastele mõeldud lugemisvara puhul püütakse jääda tuttavliku ja traditsioonilise juurde. Lastekirjanduse tõlgetes on normiks lihtsus (Shavit 2006: 28) ja keeleliselt peetakse normiks keele korrektsust, sest vastavalt didaktilisele käsitusviisile peaks lastekirjandus rikastama lugejate sõnavara (Shavit 2006: 39).

Seda, kuidas ja missugused normid on tõlkimist mõjutanud, saab kindlaks teha tõlgete analüüsimise käigus. Toury järgi tuleb tõlgete uurimisel keskenduda sellele, kuidas on saavutatud tõlke ekvivalentsus ning millist teavet annab see tõlkimise ja seda mõjutanud piirangute kohta kindlas kultuuriruumis (Toury 1995: 86). Ta pakub tõlgete võrdlemiseks välja kolmeastmelise mudeli, kus: 1) paigutatakse tekst sihtkultuuri süsteemi; 2) võrreldakse

lähteteksti ja sihtteksti; 3) tehakse tulemuste põhjal järeldusi (Toury 1995: 38). Tõlke adekvaatsus (*adequacy*) väljendab originaaltruudust, aga aktsepteeritavus (*acceptability*) sihtkeelele ja -lugejale orienteeritust (Toury 1995: 57; Puurtinen 2006: 56). Kuid nagu Toury nendib, on ka kõige adekvaatsemas tõlkes alati nihkeid. Soome keeleteadlane ja tõlkeuurija Tiina Puurtinen viitab Toury sõnadele, mille kohaselt lähteteksti ja tõlke vahelise suhte peaks välja selgitama avastustoiming (*discovery procedure*) empiirilise uurimuse raames (Puurtinen 2006: 57). Ja kuigi uurimus võib avastada, et tõlkija on säilitanud originaalteksti tüübi ja funktsiooni, siis ei saa keegi väita, et just selline tõlge on sihtkeeles hea tõlge. Puurtineni järgi on analüüsid näidanud, et lastekirjanduse tõlgete puhul kalduvad tõlkijad adekvaatsuse-aktsepteeritavuse skaalal pigem aktsepteeritavuse poole, sest lastekirjanduse tõlkenormide hulka kuulub püüe luua loetav ja ladus tekst, kuna arvestatakse lapse kui lugeja piiratud maailmast arusaamisvõime ja lugemisoskusega (Puurtinen 2006: 57).

Selleks, et tõlkimist mõjutanud normide kohta oleks võimalik mingeid paikapanevaid järeldusi või üldistusi teha, tuleb analüüsida muidugi suurt hulka tekste. Sellise mahuka ülesandega sinne töö ei tegele, küll aga teen oma töös mitmeid tähelepanekuid selle kohta, millised normid võivad olla mõjutanud lastekirjanduse tõlkimist tänapäeva Eestis.

1.2.2 Funktsionaalne tõlketooria – skopose-teooria ja tekstitüübid

Funktsionalistlik tõlkeuurimus, mille alguseks võib lugeda 1980. aastaid, näeb tõlget kui suhtlust (*an act of communication*) ja tõlkimist kui tegevust, mis hõlmab lisaks keeleliste teguritele ka ühiskondlikke ja kultuuritegureid. Põhiline tähelepanu lasub tõlke ehk sihtteksti eesmärgil ehk funktsioonil (Palumbo 2009: 50). Funktsionalistid kinnitavad, et tõlkeid on realistlikum uurida seeläbi, kui uuritakse, mis tegelikult tõlkimise käigus juhtub, mitte ei keskenduta tekstipõhisele ekvivalentsuse uurimisele. Funktsionaliste huvitab, mis toimub tõlkimisel, tõlkeprotsessi käigus ning nad loovad nende vaatluste põhjal uusi teooriad või järeldusi (Robinson 2003: 171). Funktsionalistid rõhutavad keele ja kultuuri omavahelist sõltuvust ning näevad tõlget kui kultuuriülekanne. Teksti funktsioon täidab oma ülesande (skopose) siis, kui kultuuriga seotud tavadid arvestatakse (Puurtinen 2006: 61). Siinse töö kontekstis on oluliseks märksõnaks just tõlge kui kultuuriülekanne, mida avan alapeatükis 3.1.1, kus vaatlen tõlget kui kultuuridevahelist silda.

Funktsionalistide tuntumaid esindaja on saksa keeleteadlased ja tõlkeuurijad Katharina Reiss ja Hans J. Vermeer (Hatim 2001: 73). Reiss on tuntud eelkõige tekstitüpoloogia loojana. Tekste on tõlketeaduse ajaloo vältel ikka ja jälle püütud liigitada, sest on usutud, et tekstide liigitamine kindlatesse kategooriatesse on vajalik tõlkeanalüüsiks ja tõlke hindamiseks (Palumbo 2001: 114). Tõlkekriitika kriteeriumidele ja erinevatele tekstitüüpidele keskendub Reissi 1971. aastal saksa keeles ilmunud teos „Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik“, mis on ilmus 2000. aastal ka ingliskeelses tõlkes „Translation Criticism: The Potentials and Limitations“ (Tõlkekriitika võimalused ja piirid). Tekstid kui kirjalikud suhtlusvormid liigitab Reiss järgmiselt: 1) informatiivsed (*informative*); 2) väljenduslikud (*expressive*); 3) tegevuslikud (*operative*), kuid möönab samas, et tavaliselt ei esine tekstid nn puhtal kujul, sest suhtluse eesmärgid ja vormid on erinevad (Reiss 2000: 164). Reiss märgib ära ka neljanda tekstitüübi – audio-mediaalse (*audio-medial*) teksti, mille puhul on teksti verbaalne sisu kohandatud audio-visuaalse meediumi nõuetele vastavaks (Palumbo 2009: 114). Tekstitüüpe on eristanud ka teised tõlkeloolased (Peter Newmark, Mary Snell-Hornby, Basil Hatim jt), kuid nende määratlusi ma siinkohal ei käsitle, sest lähtun töö võimalikust mahust. Puurtineni järgi sisaldavad lasteraamatud enamasti mitmesuguseid erinevaid elemente; olulised on nii teksti väljenduslikud omadused (nt eelpool mainitud õigekeelsuse, lihtsuse ja rütmi aspektid), kui ka loo süžee ja sisu; ja sellepärast ei ole mõtet hakata jagama tekste jäikadesse kategooriatesse, mis dikteeriksid, milline oleks õige tõlkimisviis (Puurtinen 2006: 61).

Alates 1970. aastate lõpust on leidnud laialdast kõlapinda Hans J. Vermeeri poolt välja töötatud skopose-teooria (kreekakeelne sõna *skopos* tähistab eesmärki), mille ta esitas 1978. aastal essees „Ein Rahmen für eine allgemeine Translationstheorie“ (Üldise translatsiooniteooria visand) (Palumbo 2009: 186). Skopose-teooriat käsitles Vermeer ka Katharina Reissiga kahasse kirjutatud 1984. aastal ilmunud uurimuses „Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie“ (Üldise translatsiooniteooria alus). Skopose-teooria põhineb arusaamal, et igal tõlketegevusel on siht ja eesmärk, mis sõltub tõlke lugejate vajadustest ja ootustest (Vermeer 2000: 221). Sellest saab järeldada, et lastekirjanduse tõlkimisel on skopose-teooria kohaselt huvikeskmes eelkõige laps kui lugeja, tema eeldatavad vajadused, ootused, piirangud jms.

Skopose-teooria kohaselt on lähtetekst orienteeritud lähtekultuurile, sest on sündinud lähtekultuuris teatud ajal ja olukorras ning tõlge on orienteeritud vastavalt sihtkultuurile ja peab arvestama sihtkultuuri oludega. Üldjuhul ei ole lähteteksti autoril teadmisi selle kohta,

millistesse keeltesse ja kultuuridesse tema tekst(id) potentsiaalselt jõuab või jõuavad. Sellepärast ei saa Vermeeri sõnul eeldada, et tõlkimine tähendaks lihtsalt lähteteksti transkodeerimist (*trans-coding*) sihtkeelde (Vermeer 2000: 222). Tõlke eesmärk võib olla lähtetekstist erinev. Näiteks võib tõlke esmaseks eesmärgiks olla lähteteksti süntaksi täpne imiteerimine või lähteteksti ülesehituse tutvustamine sihtkeele lugejatele (Vermeer 2000: 223).

Funktsionalistide koolkonna esindajatest tuleb siinse töö teemat silmas pidades eraldi peatuda veel saksa tõlkeuurijal Cristiane Nordil, kes lõi tekstiväliste ja tekstisise tegurite mudeli (vt Saluäär 2007: 19jj). Nordi „Textanalyse und Übersetzen“ (Tekstianalüüs ja tõlkimine) ilmus 1988. aastal ja kohandatud tõlge inglise keelde „Text Analysis in Translation. Theory, Method, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis“ (Tekstianalüüs tõlkimisel. Teooria, meetod ja tõlkele orienteeritud tekstianalüüsi didaktiline rakendamine) 1991. aastal ning selle teine, täiendatud trükk 2005. aastal. Nordi mudel toetub samuti skopose-teooriale, kuid erineb sellest selle poolest, et kui skopose-teooria näeb tõlke eesmärgi püstitajana tõlkijat, siis Nordi järgi määrab eesmärgi klient ehk algataja (*initiator*) (Saluäär 2007: 20). Ei ole keeruline kujutada ette klienti, kes tellib pesumasina kasutusjuhendi tõlke. Kes on aga lastekirjanduse tõlke algataja? See võib olla kirjastus/kirjastaja, kes on leidnud raamatu, mille (müügi)edusse ta usub, lastekirjanduse uurija või ekspert, kes arvab, et see raamat võiks olemas olla ka eesti keeles ja teeb kirjastusele vastava ettepaneku. Laiemas plaanis on tõlke algatajaks kogu ühiskond, kus on levinud arusaam, et lapsed vajavad õpetust ja meelelahutust, ning raamat on neid funktsioone juba sajandeid täitnud. Tänapäeva globaliseerivas maailmas on lapsed ja noored väga hästi kursis maailma vallutanud moevooludega, mille hulka kuuluvad ka nn moeraamatud („Harry Potter“, „Videvik“); olgu menu põhjuseks nt valminud või valmimas film, informatsioon internetis vms. Sellisel juhul sõandan väita isegi seda, et lugejad (lapsed ja noored) ise võivad olla samuti tõlke algatajad – kui mõni raamat osutub laste või noorte hulgas populaarseks, siis on kirjastused kindlasti varmad seda teost (ja sellele järgnevaid osi) ka tõlgetena välja andma. Näited selle kohta on juba eelnimetatud Harry Potteri ja „Videviku“ sarjad. Kuid 2011. aastal tõlgiti eesti keelde suisa kaks laste ja noorte seas populaarse laulja Justin Bieberi elust pajatavat raamatut, millel tõenäoliselt ei ole märkimisväärt kirjanduslikku väärtust, kuid mis vaatamata sellele on kirjastus(t)e jaoks n-ö kindla peale minek.

Nord arendab tõlketeaduses ka arutelu tõlkija lojaalsuse üle. Ta rõhutab, et lojaalsust (*loyalty*) ei tohi segi ajada mõistetega truudus ja originaaltruudus (*faithfulness, fidelity*). Nordi järgi

tähendab lojaalsus seda, et tõlkijal on kohustus selgitada sihttekstis tehtud muudatusi. Lähteteksti kohandamine sihtkultuuri standarditele ja eeldatavatele ootustele vastavaks on iga tõlkija argipäeva lahutamatu osa. Nord ütleb, et tõlkimise ja adaptatsiooni vahel võib metodoloogiliselt vahet teha, kuid kahtleb, kas see arutelu kedagi kuhugi välja viib (Nord 2005: 28). Tehtud muudatusi saab tõlkija seletada paratekstuaalselt, nt ees- ja järelsõnas või joonealustes märkustes (Nord 2005: 32). Joonealuste märkuste kasutamist või kasutamise vältimist lastekirjanduse tõlkimisel käsitlen alapeatükis 3.3.

Tõlkeuurimuse termineid koondava sõnastiku autori Giuseppe Palumbo järgi on funktsionalistlikel ja deskriptiivsetel lähenemistel ka teatud erinevusi, kuigi mõlemad keskenduvad sihtkeelele ja sihtkultuurile ning ühiskondlike tegurite olulisele mõjule tõlkimisele. Näiteks ei hoidu funktsionalistlikud lähenemised hinnangulisusest, samas kui deskriptiivsed lähenemised väldivad põhimõtteliselt igasuguste hinnangute andmist. Deskriptivistid näevad kultuuri pigem taustana, funktsionalistide meelest on kultuuril aga nii ühiskondlikul kui ka indiviidi tasandil oluline roll (Palumbo 2009: 51).

1.2.3 Tõlkijauurimus ja lastekirjanduse tõlkija

Tõlkijauurimusele (*translator study*) keskendub põhjalikult USA kirjaniku ja tõlkeurija Douglas Robinsoni 1991. aastal ilmunud käsitlus „The Translator’s Turn“ (Järg on tõlkija käes) ja 1997. aastal ilmunud käsitlus „Becoming a Translator“ (Kuidas saada tõlkijaks). Douglas Robinsoni kõrval pööravad ka Andrew Chesterman, Hatim Basil jpt oma töödes tähelepanu eelkõige tõlkijale, tema isiksusele ja tegevusele ning tunnevad huvi selle vastu, milline näeb välja tõlkeprotsess (Palumbo 2009: 34), tõlkija staatus, töökorraldus jne. Ka Chesterman teeb ettepaneku rääkida tõlkeuurimuse või tõlketeaduse (*translation study*) uuest harust: tõlkijauurimusest või tõlkijateadusest (*translaTOR study*), mis lihtsalt väljendudes uurib tõlkijat. Sest inimeste loodud tekstide taga on vaja näha ka inimest, nagu ütleb Chesterman (2009: 13). Tõlkijauurimus hõlmab erinevaid teadusharusid – sotsioloogiat, psühholoogiat, jt (Chesterman 2009: 16) – ning kirjeldab ka tehnoloogia arenguga kaasnevaid uusi suundi tõlkeprotsessis (tõlkeprogrammid, masintõlge), mida siinses töös ei käsitleta. Samuti ei peatu ma tõlkekoolituse küsimustel, mida Robinson on põhjalikult käsitlenud. Siiski tundsin tõlkijatega läbi viidud intervjuudes huvi, kas nende meelest on võimalik tõlkimist õppida ja kas teoreetilistest teadmistest on praktikas kasu. Sellest, mida nad sellele küsimusele vastasid, teen juttu oma töös edaspidi.

Tõlkijauurimuse üheks alaharuks võib pidada lastekirjanduse tõlkijale pühendatud uurimusi, mis seostuvad ennekõike soome tõlkeuurija, tõlkija ja illustraatori Riitta Oittineni nimega. Oma 2000. aastal ilmunud uurimuses „Translating for Children“ (Tõlkimine lastele) tegeleb ta tõlkija lapsepõlve- ja lapsekuvandiga (*childhood image* ja *child image*) ja küsib: kuidas kirjeldada ja mõista last. Oittinen peab äärmiselt oluliseks, et tõlkijad arvestaksid lastekirjandusele omaste joontega, mille hulka kuulub nt raamatute valjusti ettelugemine. Oittineni sõnul (2000: 32) on ettelugemine laste jaoks esimeseks võimaluseks kirjandusmaailmaga tutvuda. Ettelugemisega seoses toob Oittinen välja sellised märksõnad nagu teksti loetavus ja suupärasus, sõnade emotsionaalne laetus ja mõju ning sõnade tuttavlikkus, sest keel ei ole pelgalt teabesüsteem, vaid emotsioonide, olukordade ja kultuuride võrgustik (Oittinen 2000: 33). Kõige eelnimetatu puhul on äärmiselt oluline, mida teeb tõlkija; millise tõlkestrateegia ta valib (nt kas kodustada või mitte), milliseid sünonüüme otsustab kasutada (kas levinumaid või keerulisemaid); kuidas katsetab teksti rütmi ja kõla, jne. Need otsused omakorda olenevad sellest, millisena kujutab tõlkija ette last kui lugejat või kuulajat. Oittinen on veendunud, et kõik, mida lastele luuakse – olgu see siis kirjalikul, suulisel või pildilisel kujul – peegeldab täiskasvanu vaateid lapsepõlvele, lapseks olemisele; seda, kas täiskasvanu suhtub lapsesse austusega ja näeb lapsepõlve elu olulise perioodina (Oittinen 2000: 41). Lastekirjanduse tõlkimise üle arutledes peab Oittinen tähtsaks seda, millisena näeb lapsepõlve kogu ühiskond. Tema enda veendumus on see, et last tuleb austada, kuulata ja lapsele tuleb anda võimalus valida (Oittinen 2000: 53). Oittinen ütleb, et kõige suurem takistus lapse ja täiskasvanu vahelise suhtluse sujumises on täiskasvanute võim (*authority*) laste üle. Sellega seoses arutleb Oittinen (2000: 43), kas täiskasvanud annavad endale aru, kust jookseb piir laste kaitsmise ja tsensuuri vahel. Täiskasvanud lähtuvad ju ikkagi sellest, mis nende meelest on lapsest lugeja jaoks hirmutav või muul moel ebasobiv, kuigi mõnikord võivad sellised lood kanda endas mõjuvat õpetlikku sõnumit (Oittinen 2000: 50). Belgia tõlkeuurija Jan Van Coillie' sõnul tuleb nii teadlastel kui tõlkijatel oma lapse(põlve)kuvandisse² siiski ettevaatlikult suhtuda, sest oletused, mis lastele sobib, mis mitte, meeldib või ei meeldi, on siiski vaid oletused (Van Coillie 2006: 137). Tõlkija või autori lapsekuvand võib halval juhul olla ajale jalgu jäänud, sest igal täiskasvanud inimesel on see kuvand tekkinud oma konkreetsetes ajas (Øster 2006: 150).

² siin ja edaspidi kasutan lühiduse huvides lapsepõlve- ja lapsekuvandi mõiste tähistamiseks lühemat vormi: lapse(põlve)kuvand. A.K.

Laste sotsiaalne staatus on aegade jooksul teinud läbi äärmiselt suured muutused. Lääne-Euroopas hakati lapseõlveuriija Philippe Ariès' järgi väärtustama last kui ühiskonna liiget alles 16.–18. sajandil. „Siis tekkis ka arusaam lapseõlvest kui omanäolisest eluetapist. Last hakati tajuma täiskasvanust erineva inimolendina, tekkis emotsionaalne suhe lapsesse, arenes lastekultuur (nt hakati lapse kohta kasutama hellitavaid väljendeid, tähelepanu pöörati eakohasele riietusele ja mängudele, seksuaalsus kuulutati lapse jaoks tabuks jne).“ (Mattheus 2012a: 17) Mõisteti, et „laps pole lihtsalt väike tähtsusetu täiskasvanu, vaid olend, keda on vaja õpetada ning kasvatada. Tekkis lapseõlve mõiste, päevakorda tõusis ka lapsele sobiva lektüüri küsimus.“ (Krusten 2003: 15j) Arusaam, et lapseõlv on olemuslikult erinev täiskasvanute maailmast; et lapsed vajavad täiskasvanutega võrreldes teistsugust kohtlemist, oli üheks peamiseks eelduseks lastekirjanduse tekkele (O’Sullivan 2006a: 155).

Ave Mattheus on püüdnud välja selgitada, millal tekkisid Eestis eeldused lastekirjanduse tekkimiseks. Selgub, et veel 19. sajandi teiseks pooleks ei olnud eesti külakogukonnas välja kujunenud lastekultuuri. „Lastel ei olnud oma spetsiifilist toitu ega riideid, nad sõid sedasama mida täiskasvanud ja kandsid täiskasvanutega sarnaseid riideid. Vaid linnalaps Marta Sillaots sai uhkeldada oma erilise laste pühapäevagarderoobiga, millest ta annab oma mälestusteoses põhjaliku ülevaate.“ (Mattheus 2012a: 20) Siiski oletab Mattheus uuritud eesti lastekirjanduse ja ka omaelulooliste tekstide põhjal, et kuigi lastekultuur ei olnud eestlaste seas 19. sajandi lõpupoolel kuigi arenenud, tajuti last täiskasvanust erinevana. Üheks märgiks sellest on ka easpetsiifiline kirjanduse olemasolu (Mattheus 2012a: 20). „Ühiskonnas eksisteerib alati mitmesuguseid ettekujutusi lapsest ja lapseõlvest ning ükski neist ei ole teisest õigem (vrd laps(epõlv) eri sotsiaalsetes klassides, rahvusköoslustes, sooliselt eristatud gruppides jne), kusjuures kirjandus lisab neile veel oma nägemuse.“ (Mattheus 2012a: 17)

Esimeses peatükis kirjeldasin oma magistritöös valitud uurimisviisi ja meetodeid ning neid tõlketeoreetilisi suundi, mis on lastele tõlkimise uurimise puhul kõige enam tuge pakkunud. Veel tõin esile iga teoreetilise suuna tähtsamad esindajad ja nende uurimused. Järgmiseks teen ülevaate lastekirjanduse eripärast, sest enne lastekirjanduse erijoonte kaardistamist pean oluliseks määrata kindlaks lastekirjandust üldkirjandusest eristavad karakteristikud.

2. LASTEKIRJANDUS

Enne lastele tõlkimise kirjeldamist pidasin vajalikuks selgitada, mida tähendab lastekirjandus ja millised on lastekirjandust üldkirjandusest eristavad erijooned. Lastekirjanduse arenguloo, lastekirjanduse eripära ja ülesannete käsitletud pakuvad märksõnu, mis on olulised ka lastele tõlkimise uurimisel.

Lastekirjandus on laiemas tähenduses „spetsiaalselt lastele suunatud kirjandus, kitsamas tähenduses täiskasvanute poolt lastele loodud ilukirjandus.“ (LKS 2006: 102) Lastekirjandust on uuritud pedagoogika, kultuuriloo, kirjandusteaduse, jt vaatepunktidest ning seetõttu on ka lastekirjanduse definitsioone erinevaid. Siin töös võetakse vaatluse alla lastekirjanduse kitsam tähendus, seega lastele loodud ilukirjandus, mille autoriteks on täiskasvanud. Filosoofiadoktor Ave Mattheus teeb oma doktoritöös „Eesti laste- ja noortekirjanduse genees: küsimusepüstitusi ja uurimisperspektiive“ ettepaneku kasutada liitmõistet laste- ja noortekirjandus (Mattheus 2012a: 60). Oma töös kasutan siiski enamasti mõistet lastekirjandus, sest vaatlen tõlkekirjandust, mis on adresseeritud peamiselt kuni 12-aastastele lastele.

Toetun oma töös lapse ja lapsepõlve definitsioonidele, mis on pärit „Lastekirjanduse sõnastikust“ ja lastekirjanduse uurija Mare Mürsepa doktoritööst „Lapse tähendus Eesti kultuuris 20. sajandil: kasvatusteadus ja lastekirjandus“ (2005). Mürsepp nendib, et lapse vanuseline määratlemine on väga variatiivne, ulatudes isegi 18. eluaastani, kuid Mürsepp seostab lapse mõistet igati õigustatult lapsepõlve mõistega ja viitab Eestis levinud tavale seostada lapseks olemise piiri tinglikult 12. eluaastale (Mürsepp 2005: 15; LKS 2006: 102). Sellest lähtun ka mina, kuigi ÜRO lapse õiguste konventsioon märgib, et lapse all mõistetakse „iga alla 18 aastast inimolendit“ (vt Riigi Teataja RT II 1996, 16, 56).

Lapsepõlve mõistet on Mürsepa järgi tõlgendatud mitut moodi: nii ajalise määratlusena kui sotsiaalse konstruktsioonina. Esimesel juhul on lapsepõlve osaks „selle erilise ajastu teadvustamine, teadlik kogemine“ (Mürsepp 2005: 28) ja teisel juhul on lapsepõlv „laste materiaalselt, sotsiaalselt ja kultuuriliselt määratletud eluruum.“ (Mürsepp 2005: 29) Kokkuvõtvalt nendib Mürsepp, et lapsepõlve ja lapse mõisted on äärmiselt isikliku olemusega ja sõltuvad sügavalt iga inimese kogemusest (Mürsepp 2005: 29), mida mõjutab kultuur, aeg ja psühholoogia. Mürsepalt on pärit veel üks selle töö jaoks oluline mõte: see, millist lapsepõlve lastekirjanduses kujutatakse, määrab ära ka selle, kuidas lapsepõlve kujutatakse (Mürsepp 2005: 33). Mürsepp toob esile märksõnad, mis iseloomustavad eri

aegadel eesti lastekirjanduses esinevaid lapstegelasi. Näiteks 20. sajandi alguses oli laps „paradiislik vaba olend, omaette isiksus; töötegija, töökohustuse ohver; rahvuslane“ (Müürsepp 2005: 204), aga 1990. aastate lõpus „perest võõranduja, emotsionaalselt näljas, peresuhete muutumise, stressi ja õpetuse ohver; majandusliku kitsikuse tõttu kannatav, toiduraha teenija; loodusega sõber“ (Müürsepp 2005: 205). Üsna kindel on see, et kirjandusteoste tegelaste põhjal kujundatakse arvamusi ja hoiakuid ka reaalse elu laste kohta.

Mare Müürsepp peab oluliseks Rootsi teadlase Ellen [Karolina Sofia] Key lapsekäsitlust, mille Key esitas juba 1900. aastal teoses „Barnets århundrade“ (Lapse sajand). Key seisukohad olid omas ajas uudsed, sest tema jaoks oli lapsepõlve väärtustamine äärmiselt oluline (Müürsepp 2005: 36). Key mainimine on siinse töö kontekstis oluline ka sellepärast, et tema lapsekäsitluse „üheks olulisemaks realiseerijaks peetakse näiteks Astrid Lindgreni.“ (Müürsepp 2005: 15) Astrid Lindgreni looming on aga väga paljude tõlkeuurijate tähelepanu pälvinud eelkõige 1945. aastal ilmunud „Pipi Pikksukaga“, mis põhjustas Müürsepa sõnul omal ajal enneolematut kasvatusalast arutelu. Pipit peeti vabapedagoogika tüüpiliseks esindajaks, kuid need, kes mõistsid Key sõnumit valesti, hakkasid vabapedagoogikaks pidama kasvatus puudust. Tegelikult oli Key seisukoht see, et „[l]apse vabadus ei tohi teiste õiguste piire rikkuda“ (Müürsepp 2005: 36) ja laps peab õppima ka kuulekust. Kuid valesti tõlgendatud vabakasvatuse mõte muutus konservatiivsetele täiskasvanutele vastumeelseks (Müürsepp 2005: 37). Kui „Pipi Pikksukka“ tõlkima hakati, siis ilmnasid tõlkivate maade vaated lastekasvatusele eriti selgelt adaptatsioonide kaudu. Just see on tõlkeloolastele pakkunud palju huvitavat uurimisainest ja kinnitab veendumust, et lastekirjanduse tõlgete uurimine annab hea pildi sihtkultuuris valitsevatest normidest ja väärtustest.

2.1 Ajalugu

Iisraeli maineka semiootikaprofessori ja lastekultuuri uurija Zohar Shaviti järgi on lastekirjanduse tekkepõhjustel ja arengul ülemaailmselt universaalne struktuur. Shavit väidab artiklis „The Historical Model of the Development of Children's Literature“ (Lastekirjanduse geneesi ajalooline mudel), et kõigil lastekirjandustel on sarnane ajalooline lähte- ja arengumudel ning kõik läbivad sarnaseid arenguetappe (Shavit 1995: 27). Mudeli paikapidavust võib jälgida ka eestikeelse lastekirjanduse puhul, kuigi Eestis toimus lapse ja lapsepõlve mõtestamine hiljem kui Lääne-Euroopas. Sellest on tingitud ka siinse laste- ja noortekirjanduse hilisem teke võrreldes Lääne-Euroopa rahvaste lastekirjandusega (Mattheus

2012a: 101). Iiri lastekirjanduse uurija ja tõlkeloolane Emer O’Sullivan toob välja, et lastekirjandus sai õitsele lüüa alles siis, kui tekkis kriitiline hulk keskklassi peresid, kelle lastel jäi vaba aega, mida meelelahutuseks lugemisele kulutada (O’Sullivan 2006a: 155). Selline eluolu puudutav tähelepanek selgitab samuti eesti lastekirjanduse hilisemat tekkimist. Nimelt ei olnud 19. sajandi teiseks pooleks eesti külakogukonnas veel välja kujunenud lastekultuuri, rääkimata kriitilisest hulgast keskklassi peredest.

Lastekirjandus tekkis 18. sajandil, mil kujunes arusaam lapsest ja lapsepõlvest kui spetsiifilisest eluperioodist ning toimusid suured muutused hariduselus. Koolisüsteem vajas 18. sajandil uue funktsiooniga kirjandust, sest kirikuringkonnad, Lääne-Euroopa peamised koolivõrgu edendajad tol ajal, ei olnud rahul rahvaraamatute menuga, sest easpetsiifilise kirjanduse nappuse tõttu lugesid või kuulasid neid ka lapsed. Nii hakkasidki kirikuringkonnad ise välja andma alternatiive rahvaraamatutele, tekkisid vaimuliku kirjanduse alaliigid, mis arvestasid senisest rohkem lugeja ealise eripäraga, nt (moraliseerivaid) jutukesti, piiblitlugusid, sententsikogumikke jms (Mattheus 2012a: 100–101). Kooliõpikute kõrvale ilmus ka kodulugemine, millega vähenesid käärid selle vahel, mida lapsed täiskasvanute arvates pidid lugema ja mida lapsed ise soovisid lugeda (Shavit 1995: 28). Kirjeldatud protsess ei olnud kiire. Lapse ja lapsepõlve käsitlemise juurdumine sotsiaalses teadvuses, samuti sobivate eakohaste raamatute valmimine võttis aega, kuid pikkamööda sai lastekirjandusest uue haridussüsteemi lahutamatu osa ja lastekirjandus vastas oma aja didaktilistele ja muudele ühiskonnas levinud arusaamadele (Shavit 1995: 29). Shaviti järgi leiame 18. sajandi mõistuseajastul kõikjal Euroopas sarnaseid norme – kirjanduses nähti kasvava lapse kui tulevase ühiskonnaliikme vaimu ja hinge kujundajat, veel pidid raamatud arendama lugemisoskust ja olema keeleliselt laste jaoks jõukohased. Hariduse funktsiooni hakati nägema mitmekihilisemana ja haridus muutus inimeste elus tähtsamaks kui kunagi varem. Sellest johtuvalt suurenes nõudlus raamatute järele (Shavit 1995: 32). „Nende muutuste tulemusena arenes Lääne-Euroopas 18. sajandi jooksul välja lastekirjandus kui spetsiifiline nähtus ja selle vastu hakkasid üha rohkem huvi tundma ka kommertskirjastajad.“ (Mattheus 2012a: 101) Näiteks 18. sajandil elanud John Newbery, kellele omistatakse inglise lastekirjandusloos tähtis koht (O’Sullivan 2006a: 155), oli esimese lastekirjandusele spetsialiseerunud kirjastuse rajaja, kes teadvustas endale, et raamat peab meeldima nii täiskasvanutele kui lastele (Shavit 1995: 33). Kirjastaja Newberyga seondub veel üks oluline märksõna lastekirjanduse arengus: illustratsioonid. Illustreeritud lasteraamatud olid kahtlemata kõitvamad ja Newbery kasutas seda peamise strateegilise võttena (Shavit 1995:

34). Kuigi lastekirjandus hakkas üldkirjandusest eralduma 18. sajandi jooksul, kujunes see välja ning saavutas teema- ja vormirikkuse siiski alles 19. sajandil.

Eesti lastekirjandus hakkas arenema mõnevõrra hiljem kui Lääne-Euroopas, 18. sajandi lõpul, 19. sajandi alguses ja seda mõjutasid valgustusajastu ideoloogia ja rahvusliku ärkamisaja meelsus. 19. sajandi teises pooles ilmusid ajakirjanduses Eesti Kirjameeste Seltsi liikmete Paul Undritzi, Juhan Kunderi ja Juhan Liivi kirjutised, mis annavad aimu sellest, mida Eestis 19. sajandil lastekirjanduselt oodati: valgustuslikku ja harivat sisu, hingekosutust ja ajaviidet, eakohasust, maailmapildi avardamist ja kodumaa ning oma rahva armastust (Mattheus 2012a: 24j).

20. sajandi alguskümnenditel jätkus Eestis 19. sajandil alguse saanud arutelu lastekirjanduse üle. Süvenes arusaam, et lastekirjandusel on lisaks harivale ka meelelahutuslikke ja emotsionaalseid külgi ning tähtsaks hakati pidama illustratsioone, mis lasteraamatuid üldkirjandusest eristasid (Mattheus 2012a: 29). Mattheus on leidnud viiteid selle kohta, et 1930. aastatel laste- ja noortekirjanduse õlule pandud ühiskondlik funktsioon oli isamaa-armastuse ülistamine (Mattheus 2012a: 33). Nõukogude okupatsioon katkestas eesti lastekirjanduse senise arengukäigu, see allutati nõukogude ideoloogia normidele ja muudeti propagandistlikuks tööriistaks. Teatav elavnemine algas alles 1950. aastate teisel poolel, mil siinsete lugejate maailmapilti hakkasid arendama mitmed tiptasemel tõlketeosed (nt Astrid Lindgreni looming). 1960.–70. aastatel tekkis fantaasiakirjandus (nt Eno Raua „Sipsik“) ja luule jõudis seniolematule tasemele (LKS 2006: 38). 1980. aastatel kasutati uudsete võtetena pahupidisust ja kümnendi lõpus kujunesid tähtsateks teemadeks rahvuslik identiteet ja keskkonna säilitamine (LKS 2006: 39). „Nõukogude perioodil tekkisid Eestis esimesed professionaalsed lastekirjanikud, kelle looming moodustab tänaseni meie laste- ja noortekirjanduse tuumiku.“ (Mattheus 2012a: 48). Toimetaja ja tõlkija Helle Michelson nimetab seda põlvkonda lastekirjanikke fenomenaalseks plejaadiks: „Paarkümmend nime võiks kohe kinnisilmi ette lugeda. Ma ei tea ühtegi teist riiki, kus oleks olnud ühel ajal nii palju andekaid lastekirjanikke. Üks põhjus oli kindlasti see, et tsensuur ei olnud lastekirjanduse osas nii karm. Kirjanikud võisid end veidi vabamalt tunda.“ (intervjuu Helle-Iris Michelsoniga)³

³ edasised viited intervjuule Helle-Iris Michelsoniga on esitatud kujul (Michelson). Transkribeeritud teksti vt lisa 1.1. A.K.

Eesti taasiseseisvumisega ja lahku löömisega Nõukogude poliitilisest, majanduslikust ja kultuurilisest süsteemist 1991. aastal kaasnesid taaskord suured ühiskondlikud muutused, mis mõjutasid ka laste- ja noortekirjandust. Majanduslike raskuste tõttu (paberipuudus, väljamaksmata autoritasud, pikad ooteajad avaldamisel jms) sattus eesti lastekirjandus kriisi. Turumajanduse tingimustes olid kirjastused sunnitud kulusid optimeerima ja nii tuli odavam ja tulusam välja anda vanade raamatute kordustrükke ja/või tõlkekirjandust (Mattheus 2012a: 51). Tõlkija ja toimetaja Anu Saluäär iseloomustab seda aega kriitiliselt: „[R]ohked uued kirjastused asusid üksteise võidu välja andma kiirtoitu nagu hamburgeriputkas.“ (Saluäär 2008: 455) Mattheusi sõnul eesti lastekirjanduse olukord aasta-aastalt siiski paranenud. Loometööd on jätkanud mitmed juba nõukogude ajal alustanud ja populaarseks saanud autorid (Aino Pervik, Heljo Mänd, Leelo Tungal jt), kelle ridu täiendavad uued autorid, nt Piret Raud, Andrus Kivirähk, Jaanus Vaiksoo, Kristiina Kass jpt. Tänapäeval on eesti lastekirjandus saavutanud arvestatava taseme, on mitmekesine ja igas valdkonnas võrreldav teiste Lääne-Euroopa rahvaste lastekirjandusega.

2.2 Lastekirjanduse eripära

Lastekirjandus on tekkinud ühelt poolt täiskasvanutele mõeldud kirjanduse adaptatsioonidest ja teiselt poolt on selle oluliseks allikaks olnud rahvaluule. Lastele mõeldud tekstid on harivad, järgivad eakohasuse ja soospetsiifika põhimõtteid, on enamasti illustreeritud ja sageli mõeldud ettelugemiseks ning võivad omada kolme liiki adressaati. Lastekirjanduse missioon on aidata lastel sotsialiseeruda mõttemallidesse, koodidesse, normidesse, väärtustesse ja teatud kultuuri tavadesse (Metcalf 2003: 323). Lastekirjanduse eripära ja ülesannetega arvestamine on äärmiselt oluline ka tõlkijate jaoks, sellepärast peatun järgnevalt mõistetel eakohasus, asümmeetria ja adaptatsioon.

Lastekirjandust üldkirjandusest eristavaks tunnuseks on üldjuhul eakohasuse põhimõttega arvestamine. Raamatute ettelugemist käsitleva käsiraamatu „The New Read-Aloud Handbook“ (Uus ettelugemise käsiraamat) autor, USA pedagoogikateadlane Jim Trelease nendib, et eakohasus on oluline, kui soovime, et lapsed ei kogeks lugemise ajal liiga lihtsa ja/või liialt keeruka sisu tõttu vastumeelsust (Trelease 2007). Eakohasuse põhimõtte ja vanuserühmade eristamine on lastekirjanduses mänginud rolli juba selle kujunemisest alates. Näiteks Eestis eristati lastekirjanduses konkreetsemaid vanuserühmi juba 19. sajandil, mil Juhan Kunderi ja Juhan Liivi arutlustest ilmnevad kaks selgepiirilist rühma, „alla 10-

aastastele ja 10–15-aastastele lastele mõeldud kirjandus“ (Mattheus 2012a: 27). 1930. aastate lõpus keskenduti lastekirjanduse easpetsiifikale veelgi teadlikumalt (Mattheus 2012a: 35). Üks toonaseid tuntumaid lastekirjanikke ja lastekirjanduse teoreetikuid Jüri Parijõgi lõi sakslaste eeskujul, lastekirjanduse ealise tüpoloogia, kus eristas kirjanduslikku väikelapseiga (3–5-aastased), muinasjutuiga (4–11-aastased), robinsoniiga (11–13-aastased), seiklusjuttude iga (eelpuberteet, u 13-aastased), üleminekuiga – ajalooliste ja reisiromaanide aeg (14–16-aastased), küpsemisiga (u 17. eluaasta) (vt Mattheus 2012a: 30). Huvitava asjaoluna toob Mattheus välja, et saksa teoreetikute tüpoloogias väikelapseiga ei olnudki. „Parijõgi peab seda siiski väga oluliseks, kuna just selles vanuses algab lapse kokkupuude kirjandusega.“ (*ibid*) Lastekirjanduse uurimise hilisematest ajaperioodidest rääkides viitab Mattheus (2012a: 46). 1970. aastatel tõi kirjandusteadlane Mart Mäger lastekirjanduse arutellu mõiste „titakirjandus“, mille all ta peab silmas kuni 5-aastastele lastele ette lugemiseks mõeldud kirjandust. „[Mäger] tutvustab titakirjandusele olemuslikke kunstivõtteid, milleks on mängulisus igal teksti tasandil (liikuvus, dünaamika, piltide kiire vaheldumine, visuaalsus, musikaalsus, kujutlusvõime, keelemäng ja -nali, onomatopoesia), eapärane antropomorfiseerimine ja kummastamistarve, mis ulatub pahupidistamisest (Mägral: nuripidistamine) kuni absurdismini.“ (Mattheus 2012a: 46) Tänapäeval kasutatakse mõiste „titakirjandus“ asemel mõistet „väikelastekirjandus“.

Nii väikelastele kui ka veidi vanemalet lastele mõeldud raamatute puhul on eriti tähtsal kohal illustratsioonid, mida täiskasvanute ilukirjanduses üldjuhul ei ole. Taani lastekirjandust põhjalikumalt analüüsinud Lea Reitel Høyer on veendunud, et kuigi „pildiraamatu tekst on oluline, on pildikeel vähemalt sama tähtis“ (Reitel 2008: 31). Germaani-romaani keelte uurija Birgit Stolt kinnitab, et illustratsioonide tähtsust lasteraamatus on raske ülehinnata. Just piltide põhjal loovad väikesed lugejad endale kujutluse tegelaskujudest ja loo miljööst (Stolt 2006:78). Samuti puutuvad väikelapsed pildiraamatute kaudu esimest korda kokku kunstiga. Kõik, kes on väikestele kuulajatele raamatut ette lugenud, teavad, kui tähelepanelikult uurivad lapsed illustratsioone; märkavad seal ka pisimaid detaile ning on väga terased märkama lahknevusi teksti ja pildikeele vahel. Alapeatükkides 3.5.4 ja 3.5.4.1 käsitlen pikemalt pildiraamatute tõlkimise küsimusi.

Adaptatsioon on tekstitöötlusviis, mille eesmärk on muuta tekst mõistetavamaks, sobitada ta uude kultuurilisse konteksti või kohandada vastavalt lugejate vajadustele (LKS 2006: 9). Adaptatsioonil on mitmeid vorme, nt „kirjandusteose lihtsustamine, lühendamine, laiendamine, teksti žanrilise ja/või meedia-kuuluvuse muutmine“ (*ibid*). Lastele mugandatakse tekste

vastavalt arusaamale sellest, mis on lastele sobiv lugemine ja milline on laste vastuvõtuvõime (eakohasus). Näiteks muinasjutte peeti veel 18. sajandi lõpus laste jaoks kõige ohtlikumaks lugemisvaraks (Shavit 1995: 35). See ei tekitagi imetust, kui teada, et muinasjuttu „Uinuv kaunitar“ algversioonis sattus magava kaunitari ärataja mitte ainult kaunitari voodi kõrvale, vaid ka voodisse (Krusten 2009: 15). Krusteni järgi hakkasid seksuaalse alatooniga ja vägivallarohked muinasjutud ühiskondlikest muutustest tingituna muutuma alles 19. sajandil, mil muinasjuttude julmus ja jõhkrus muutusid adapteerijate arvates lugejatele vastuvõetamatuks. Muinasjutte kohandatakse ka tänapäeval. „Kes on jälginud tõlgitud muinasjuttude uusväljaandeid, see teab, et redigeerimise aluseks võivad olla näiteks soolise võrdõiguslikkuse või muud nn poliitilise korrektsuse põhimõtted.“ (Krusten 2009: 16) Tõlkimise käigus tehtud adaptatsioonide kohta vt alapeatükist 3.5.2.

Asümmeetrilisus on kahtlemata lastekirjanduse eripära (Mattheus 2012a: 70; O’Sullivan 2006a: 153; O’Sullivan 2006c: 113), mis eristab lastekirjandust väga selgelt üldkirjandusest (LKS 2006: 102). Asümmeetrilisuse all peetakse silmas seda, et lastele kirjutajad, tõlkijad, kirjastajad, lastekirjanduse kriitikud ja lugemisvara valiku üle otsustajad on täiskasvanud. Täiskasvanute roll lastele lugemisvalikute suunamisel on tegelikult suurem kui näib (O’Connell 2006: 17; Puurtinen 2006: 54). Täiskasvanu on lasteraamatu „maailma looja, ideaalide sõnastaja, laps – lugeja, kelle maailmast tegelikult kirjutatakse“ (Süvalep 2004: 18). Asümmeetrilisuse üks tunnuseid on kahene adresseeritus. Lastekirjanduse sõnastiku järgi (LKS 2006: 9) eristatakse lastekirjanduses kolme liiki adressaati: 1) ainuadressaat – teos on mõeldud ainult lastele, veelgi täpsemalt kindlale vanuserühmale; 2) kaksikadressaat – teoses kõnnetakse täiskasvanut „üle laste peade“, üksnes täiskasvanutele mõistetava allteksti, ühiskondlik-poliitiliste vms vihjete abil 3) kahene adressaat – teos sisaldab võrdväärselt sõnumeid nii lastele kui täiskasvanutele. Tõlkija Helle Michelson viitab kuulsale Asterixi koomiksisarja tõlkimist iseloomustades kirjandusteose kahesele adresseeritusele. Michelsoni meelest ei ole Asterixi sari üheselt lastele suunatud, sest sarjas on palju allhoovuseid, mis on väga tugevalt kultuurikontekstilise iseloomuga (Michelson).

Kirjanik Andrus Kivirähk on kindel, et lastekirjandus peaks meeldima kõigile asjaosalistele – täiskasvanutele (sh kirjutajale) ja muidugi lastele. Ta on veendunud, et just sel juhul on lasteraamat universaalne ja seda saab pärandada põlvest põlve (Kivirähk 2012: 9). Tänapäeva üks tõlgitumaid vene kirjanikke Grigori Oster on samuti veendunud, et „täiskasvanutele kirjutatud raamat ei pea tingimata olema lastele huvitav. Kuid lasteraamat peab ilmtingimata olema huvitav ka täiskasvanuile. Muidu ei hakka ju täiskasvanud seda lastele valjusti ette

lugema.“ (Martson 2012: 44) Mattheus viitab saksa lastekirjandusteadlasele Hans-Heino Ewersile, kes nimetab lastele kirjandust, filme jms vahendavat täiskasvanut kaaslugejaks või kaasretsipiendiks (Mattheus 2012a: 74). Mõned teosed leiavadki hea vastuvõtu just täiskasvanute hulgas. Reet Krusten toob näite, et filosoofilised arutlused Alexander Milne'i „Karupoeg Puhhi“ või Lewis Carrolli „Alice imedemaal“ teostest leiab üles pigem täiskasvanu kui laps (Krusten 2001: 19).

Teadlased viitavad lastekirjanduse mitmetasandilisest adresseeritusest rääkides sageli teostele, mis oma loomise hetkel kuulusid üldkirjanduse hulka, kuid hiljem on neist saanud laste- või noorteraamatud, nt „Robinson Crusoe“, „Gulliveri reisid“. Eesti kirjanduses võib selliseks näiteks pidada Oskar Lutsu koolipõlvemälestust „Kevade“ (Krusten 2001: 19). Muinasjutud, mida tänapäeval loevad peamiselt lapsed, olid sajandeid tagasi mõeldud hoopis täiskasvanud lugejale; Charles Perrault pühendas need 17. sajandi lõpul eeskätt kõrgemale seltskonnale ja „põhiteemadki olid nende elu puudutavad. Ta lisas iga jutu lõppu moraali, *moralité*, milles võttis kokku loo olemuse, näitas näpuga selles nähtuvatele headele ja halbadele külgedele inimsuhetes.“ (Michelson 2008: 248).

2.3 Lastekirjanduse ülesanded

Lastekirjanduse peamiseks ülesandeks on „lapsest täisväärtusliku ühiskonnaliikme kasvatamine, tema harimine ja õpetamine, mis tõttu võib kogu lastekirjandust pidada didaktiliseks“ (LKS 2006: 103). Lastekirjanduse ülesanne on seega pakkuda lapsele kirjanduse kaudu häid eeskujusid, kuid tuua ka hoiatavaid näiteid, mis peaksid aitama arendada lapse väärtushinnanguid, teisisõnu toetama lapsel sotsialiseerumist. Lisaks sellele peetakse lastekirjandust oluliseks lugemisoskuse ja lugemisharjumuste kujundajaks ning abivahendiks, mis vormib ja rikastab lapse keelekasutust. Lastekirjanduse ülesannetest tõstetakse veel esile kunstilist ja meelelahutuslikku külge (*ibid*). „Hüva nali on lasteraamatu puhul alati nõutud kraam,“ tõdeb Ilona Martson intervjuus Grigori Osteriga (Martson 2012: 44). Naer ja lõbusus võimaldavad lugejal olla õnnelik, lustlik ja heasoovlik (Oittinen 2000: 57). Andrus Kivirähk on öelnud, et lastekirjandus ei tohiks olla läägelts magus, küll aga positiivne ja lõbus. „Lasteraamatus peab saama nalja! Muidugi, võib ette tulla ka pahandusi ja probleeme, aga lõpp peab olema tingimata õnnelik.“ (Kivirähk 2012: 9) Grigori Oster ütleb aga, et tema luuleraamat „Kahjulikud nõuanded“ on „kaitsesüstiks rumaluse vastu. [...] Absurdini aetud olukord aitab lastel mõista, mida ei tohi mingil juhul teha, isegi kui seda

natuke tahakski.“ (Martson 2012: 45) Osteri sõnul ütles kunagi üks tema väike lugeja, et lastele on vaja huumorit õpetada, muidu kasvavad nad suureks ega saa huumorist aru ja on justkui klounid (*ibid*). Bibliograaf Helle Laanpere selgitas 2003. aastal õpilaste seas läbiviidud küsitluse tulemusel välja, mida lapsed kirjanduse juures kõige enam hindavad. Selgus, et ligi pooled lugejad ootavad raamatult õnnelikku lõppu, sest see süstib lugejasse optimismi (Laanpere 2004: 27).

Kuna Eestis ilmuvast lastekirjandusest üle poole on tõlkekirjandus (vt lisa 2), siis pakub tõlkimise seisukohast erilist huvi lastekirjanduse kui keeleoskuse ja lugemisharjumuste kujundamise roll, sest kui tõlge on ebaõnnestunud, nt ei ole ettelugejale suupärane või lugevale lapsele mõistetav, siis võib sellest johtuda ebameeldiv lugemiskogemus. Tõlkeraamatute puhul on veel huvitav see, milliseid väärtusi need edastavad ehk kuidas lugejaid sotsialiseerivad.

2.3.1 Keeleoskus ja lugemisharjumused

Kui lapsed on saanud raamatute seltsis veedetud hetkedest häid kogemusi, siis on loota, et nad hakkavad tulevikus ka ise lugemist armastama. Kirjanik ja endine ajakirjanik Reet Made nimetab lugemist armastavaid lapsi raamatulasteks ja ütleb, et need lapsed arenevad väga kiirelt, on rikka fantaasiaga ja sõnasuutlikud (Made 2003: 50). Kirjastuse Varrak peatoimetaja ja tõlkija Krista Kaer on veendunud, et lugemine arendab sõnavara, mida saadakse ilukirjandusest (Leivak 2011: 7). Kuid vähene ilukirjanduse lugemus vaesustab keele kujundlikkust. Tõlkija ja toimetaja Anu Saluäär arvab, et noorte eesti keele taju kipub hajuma, sest oma emakeeles ei loeta enam kuigi palju (Niineste 2011: 14). Logopeed Raili Mälli järgi peetakse üheks logopeediliste probleemide põhjuseks seda, et lapsed ei loe enam nii palju raamatuid ega räägi omavahel. Mäll rõhutab lapsevanema tähtsat osa lapse arengus, sealhulgas ka kõne arengus. Näiteks arvutis ja teleri ees veedetud aeg võiks lapsel olla „sisustatud hoopis pereliikmetega suhtlemise, mängimise, raamatute (ette)lugemisega.“ (vt Nergi 2011: 2)

2012. aastal Eesti Päevalehele antud intervjuus muretsevad Tallinna Reaalkooli õpetaja Piret Järvela ning kunagine eesti keele ja kultuuriloo õpetaja, nüüdne kirjanik Loone Ots selle pärast, et lapsed ja noored on suure osa ööpäevast suhtlusportaalides, kus „kujundlik ja õigekeelne väljendus pole üldse tähtis ega hinnatud, püüeldud ega taotletud“ (vt Talviste

2012: 13). Õpetaja Järvela sõnul saab laste keele mitmekülgset arendada ka lapsevanem, kui valib lapsele (ette lugemiseks) keerukama keelega raamatu, et laps võiks kogu aeg küsimusi esitada. Nii omandavad lapsed Loone Otsa ja Järvela veendumuse kohaselt hulgaliselt uut sõnavara (*ibid*). Sama meelt on ka tõlkija Allar Sooneste, kes valib enda sõnul mõnikord meelega keerukama sünonüümi, et laps saaks tähendust küsida (intervjuu Allar Soonestega)⁴. Ilona Martson arvab aga, et teksti pole vaja üleliia keeruliseks muuta, sest tänapäeva lapse jaoks on hariv juba ainuüksi raamatu kätte võtmine (intervjuu Ilona Martsoniga)⁵.

Laste lugemisharjumused saavad alguse juba siis, kui nad veel ise lugeda ei oska. Koolieelikutele loevad raamatuid ette täiskasvanud ja ettelugemise kasulikkust on raske ülehinnata. Raamatu „Lugeda on vahva!“ (2010) üks autoritest, Sigrid Mallene on kindel, et lapsed, kellele on ette loetud, armastavad tõenäolisemalt ka ise edaspidises elus lugeda, neil on tulevikus rikkalikum sõnavara, nad on paremad jutustajad ja loovtööde kirjutajad (Mallene 2012: 44). Ka Eesti Lugemisühingu 2011. aastal ilmunud trükises „Soovitused ja nipid, kuidas meelitada last lugema“ kinnitatakse, et lapsevanema jutu kuulamine aitab areneda lapse kõnel juba beebieas. Riitta Oittineni sõnul on täiskasvanu ja lapse ühised lugemishetked lisaks lugemisharjumuste kujundamisele ka emotsionaalse kasvatusel oluliseks aluseks, mis lapse ja nooruki arengu seisukohast on hindamatu väärtusega (Oittinen 2000: 34). Raamatute ettelugemise juures on tähtis ka see, et kui lapsele või lapsega koos loetakse, siis ei ole ta hirmuäratavate tegelastega üksi, vaid saab hirmule vastu minna koos turvalise täiskasvanuga (Oittinen 2000: 35). Näiteid lugemise teraapilisest mõjust ja heategevuslikust ettelugemisest lasteaedades, -haiglates või -kodudes nii Eestist kui mujalt maailmast on rohkesti (vt Kramer 2013; Miettinen 2012: 38; Raud 2012: 4).

Tänapäeval on köitvaid ajaveetmisvõimalusi rohkelt ning infot ja elamusi saadakse kergemini ja kiiremini kätte ka mujalt kui raamatust, aga just lugemine on „mitmetasandiline tegevus, mis nõuab lisaks lugemisoskusele ka mõtlemis- ja keskendumisvõimet“ (Mallene 2012: 44). „Lapsi ja noori tuleb harjutada lugema. Ei piisa pelgalt tähtede ja sõnade kokkulugemise oskusest. Juturaamatusse sisseelamist, nii et raamat huvi ja elamust pakub, peab harjutama.“ (Nõu 2000) Lugemine on emotsionaalne ja füüsiline seisund, mis kaasab lugeja taustateadmisi, fantaasiat, nägemis- ja kuulmismeelt, olukorra tajumist jne (Oittinen 2000: 16).

⁴ edasised viited intervjuule Allar Soonestega on esitatud kujul (Sooneste). Transkribeeritud teksti vt lisa 1.3. A.K.

⁵ edasised viited intervjuule Ilona Martsoniga on esitatud kujul (Martson). Transkribeeritud teksti vt lisa 1.2. A.K.

Ameerika Ühendriikides laste lugemisoskust uuriv pedagoogikateadlane Jim Trelease võtab raamatute ettelugemise kasulikkuse kokku järgmiselt: 1) lapse ajus tekib seos naudinguga ja lugemise vahel; 2) lapse maailmapilt avardub; 3) lapse sõnavara areneb; 4) laps võtab eeskujuga lugevast vanemast (Trelease 2006: 4). Raamatute ettelugemise temaatika on oluline ka tõlkimise kontekstis, sest tõlkija ülesanne on luua tekst, mis oleks suupärane ettelugejale ja arusaadav kuulajale. Kuidas sellist teksti luuakse, kirjeldan alapeatükis 3.5.3.

Aga kuidas meelitada lapsi lugema? Tunnen muret oma poegade raamatuhuvi hääbumise pärast ja olen püüdnud sellele küsimusele vastust leida. Muuhulgas olen küsinud laste käest, millised raamatud neile meeldiksid. Nad vastavad, et raamat peab olema huvitav. Ent milline on huvitav raamat? Kindlasti ei ole sellele küsimusele ühest vastust. Laste iseloomud ja huvid on ju äärmiselt erinevad. Üheks võimaluseks on pakkuda lastele lugemisvara, mis kõnetaks neid võimalikult konkreetselt, nt poistele poisteraamatuid ja tüdrukutele tüdrukuteraamatuid. Soospetsiifilised tekstid ongi üheks lastekirjanduse sotsialiseerimise võimaluseks.

2.3.2 Sotsialiseerimine

Sotsialiseerumise kohta ütleb „Lastekirjanduse sõnastik“, et see on „kultuuri omandamise protsess, mille käigus omandatakse ühiskonnas kehtivad normid, väärtused ja käitumismustrid ning kujuneb individuaalne identiteet.“ (LKS 2006: 166)

Lastekirjanduse ja noortekirjanduse sotsialiseerivat rolli ja seda, et lapsed otsivad raamatutest tuge oma identiteedile, näitasid bibliograaf Helle Laanpere poolt 2003. aastal õpilaste seas läbiviidud küsitluse tulemused (küsitlus viidi läbi pärast seda, kui noored olid läbi lugenud kindlad eesti autorite teosed). Näiteks tunnistas mõni vastaja, et sai raamatust nõu, kuidas oma probleemidega hakkama saada. Laanpere (2004: 27) järgi soovivad teismelised näha raamatus vanemat ja targemat sõpra, „kes jagab lahkelt oma kogemusi ja nõuandeid, kes kunagi tema salajasi mõtteid välja ei lobise, kelle abil saab lahendada igapäevamuresid ja turvaliselt läbi elada pöörasemaidki seiklusi.“ (*ibid*) Kirjanik Aino Pervik rõhutab samuti lastekirjanduse sotsialiseerija rolli tähtsust, kui ütleb, et: „On tohutult oluline, et maailmapilt vastaks ka tegelikult sellele, mis inimese ümber toimub. See on asi, milles lastekirjandus saab kaasa rääkida. Ma usun, et see on lastekirjanduse, samuti noortekirjanduse põhiülesanded.“ (Pervik 2005: 6)

Lastekirjanduse üheks eripäraks on ülesanne aidata kaasa täisväärtusliku tulevase täiskasvanu kasvatamisele ja tema harimisele-õpetamisele. Iga lasteraamat sisaldab õpetlikku sõnumit ja edastab teatud väärtusi ning lastekirjanduses oluliseks peetud väärtuste uurimine võib anda väga huvitavat informatsiooni ka teatud ajastul valitsevate väärtuste kohta (Niitra 2005a: 11). Tunnustatud toimetaja Anu Saluäär tunneb muret, et tänapäeva koolilaste lugemisvara ei taha enam kuidagi mahutada legendaarseid ja mitmeid põlvkondi vaimustanud teoseid. Lapsed peavad neid raamatuid liiga paksudeks. Seda kummalisemaks peab Saluäär angloameerika päritolu pseudomütoloogia või pseudomuinasjutu tohutut menu, mis „matab enda alla kogu Euroopa raamatupoed. Nende puhul ei häiri noort lugejat ei raamatu erakordne paksus ega veidrate mittenimkeelsete nimedega tegelased, kellel puudub igasugune reaalne tagapõhi. Neist raamatutest ei saa noor inimene midagi teada ei tõelisest maast ega ilmast, ei ajaloost ega inimolemusest. Ta ei reisi ei Vaiksel ookeanil, Aasias ega Aafrikas, ei Prantsuse või Inglise ajaloos ega inimhinge keerdkäikudes. Ta lihtsalt keerab lehekülgi, mängides justkui arvutimängu lõpututes, üdini mõttetutes, kollidega täidetud virtuaalsetes koridorides.“ (Saluäär 2010: 882)

Mare Müürsepa järgi dokumenteerib lasteraamat oma kirjutamise ajastut ja autori kogemusi. „Teisalt on raamat üheks teguriks seda lugeva (või vahendatud moel vastuvõtva) lapse maailmapildi, väärtushinnangute, elukogemuste kujundamisel.“ (Müürsepp 2003: 45jj). Aga õpetamine ja juhendamine võiks lasteraamatus toimuda „nagu muuseas, lugemisnaudingu kõrvalt. Õpetlik tegur lasteraamatutes seostub eelkõige eetiliste hoiakute kujundamisega, aga ka näiteks teadmiste jagamisega maailma asjade kohta.“ (Niitra 2005b) Helle Michelsoni arvates jõuavad käsud ja keelud lapseni ilmekate näidete kujul paremini muinasjuttudest. „Just muinasjutud on need, mis rikastavad lapse kujutlusvõimet ning aitavad elus valitsevaid keerukaid seoseid paremini mõista.“ (Michelson 2008: 244). Muinasjutud sisaldavad oma probleemiseades didaktikat – headus võib kurja ning nad on tugeva „biblioteraapilise suunitlusega“ (Reidolv 2007).

„Põnevus suudab kaasa haarata vaid lühiajaliselt, headus aga istutab end lapse meeltesse ja hakkab seal ajapikku võrseid ajama.“ (Talts 2008: 17) Seetõttu on lastekirjanduse osatähtsust lapse arengus ja tema väärtushinnangute kujunemisel raske üle hinnata. Raamatutegelaste abil tulevad lapsed turvaliselt toime raskete kogemustega ja olukordadega, mis põhjustavad hirmu ja kannatusi (Miettinen 2012: 38). Kui laps loeb oma eakaaslaste elust, „ka pahadest asjadest, muredest ja hirmudest, ning kui viimased positiivse lahenduse leiavad, siis on lapsel sellest palju abi“ (Kumberg 2004a: 34). Muhvi auhinna laureaat 2013. aastal Jaanika Palm nendib, et

lastekirjanduse erisuse muust kirjandusest põhjustab tõesti pedagoogiliste taotluste esinemine tekstis, kuid eks „[k]irjanduse üks tähtsamaid funktsioone ongi inimeste paremaks muutmine, nende kasvatamine. Ja see kehtib nii laste kui ka täiskasvanute kirjanduse kohta“ (Palm 2003: 22).

Üks sotsialiseerimise olulisi tahke on ka sooline sotsialiseerimine ehk laste kujundamine sooliselt diferentseeritud inimesteks, meesteks ja naisteks. Kirjandus on siinjuures oluline soolise sotsialiseerimise tegur. Juba sõjaeelsel iseseisvusajal hakati Eestis samaaegselt teiste riikidega tunnetama sooliselt diferentseeritud lastekirjanduse vajalikkust (Mattheus 2012a: 36). Poistekirjanduse spetsiifikat käsitles Jüri Parijõgi, tüdrukuteraamatuid vaatles tüdrukutekooli õpetaja, tõlkija ja kirjanik Marta Sillaots. „Mõlemale autorile on iseloomulik oma seisukohtade põhjendamine lapse psühholoogia abil.“ (Mattheus 2012a: 33) Parijõe järgi võiksid poistekirjanduse süžeed lähtuda poiste maailmast ja nende huvidest ning „pakkuda võimalikke tulevikustsenaariume“, mis aitaksid neil tulevases elus hakkama saada (Mattheus 2012a: 34). Nii soovib ta poistele lugusid röövlitest, mässajatest, spordisangaritest jt mehelikkuse eestkujudest. „Ilukirjanduse kõrval peab ta poiste jaoks oluliseks ka populaarkirjanduslikke teoseid, mis vahendavad uuemaid teadusesaavutusi ja sunnivad seniseid usulisi tõekspidamisi ümber hindama.“ (Mattheus 2012a: 34) Marta Sillaots oli samuti veendunud, et laste- ja noortekirjandus peab olema eakohane ning arvestama sedagi, et tüdrukute hingeelu erineb poiste omast (Mattheus 2012a: 36).

Saan ka isiklikele kogemustele toetudes öelda, et poisteraamatud (nt Ivar Soopani jutustused ja tõlkekirjandusest Sune ja Tsatsiki lood ning Berti päevikud) köidavad ka neid poisse, kes muidu vabatahtlikult raamatut kätte ei võta. Poistest lugejad tunnetavad, et raamatud kõnetavad just neid ja teevad seda neile sobival moel.

Soovin selle peatüki lõpetuseks tsiteerida Soome kirjandikku ja psühhiaatrit Joel Haahtelat, kelle kaheksast romaanist on Hille Lagerspetzi tõlkes ilmunud „Liblikakoguja“ ja „Elena“ (eesti keeles vastavalt 2012. ja 2013. aastal). Intervjuus Päevalehe ajakirjanikule Külli-Riin Tigassonile ütleb Haahtela: „Raamatud on tähtsad, sest nad loovad fiktiivse tegelikkuse, mis on kõrvaltegelikkus, teine maailm meie kõrval. Olgu see Pipi Pikksukk või Raskolnikov, minu jaoks eksisteerivad nad ajalooliselt ja tõeliselt selles fiktiivses maailmas. Loomulikult võib olla nii, et tänapäeva noored leiavad fiktiivse kõrvaltegelikkuse kuskilt mujalt allikast, aga minu jaoks on see väga oluline just raamatu kujul. Me vajame seda fiktiivset tegelikkust, ilma selleta oleks elu vaesem, sest kõrvaltegelikkus annab võimaluse testida oma tundeid ja

erinavaid emotsionaalseid oskusi, näiteks empaatiavõimet. Need oskused on väga tähtsad.“
(Tigasson 2013: 13)

Lastekirjanduse ajalugu, eripära ja ülesandeid käsitlevas peatükikides kirjeldasin just lastekirjandusele iseloomulikke karakteristikuid, nt lastekirjanduse hilisemat tekkimist ja selle põhjuseid; lastekirjandusele omistatud/omistatavaid ülesandeid, nt õpetamine, sotsialiseerimine; ja lastekirjanduse eripära, millest ilmensid lastele mõeldud tekstide asümmeetrilisus, adaptatsioonide rohkus, eakohasusega arvestamine, illustratsioonide olemasolu ja see, et paljud lasteraamatud on mõeldud ettelugemiseks (väikelastekirjandus). Järgmises peatükis peatun eeltoodud mõtetele toetudes lastekirjanduse tõlkimise eripäral.

3. LASTEKIRJANDUSE TÖLKIMISE ERIPÄRA

Käesolevas peatükis arutlen lastekirjanduse tõlkimise ja tõlkija isiku(omaduste) teemadel ning jälgin, milline on teooria ja praktika ühisosa. Vaatlen, millist rolli omab lastekirjanduse tõlkmise protsessis lapse(põlve)kuvand, millega muudab tõlkija end nähtavaks või nähtamatuks ja peatun lähemalt sellistel lastekirjanduse tõlkimise erijoontel nagu kodustamine, adapteerimine, teksti suupärasus ettelugemiseks mõeldud raamatutes ning pildiraamatute tõlkimine. Alustuseks annan lühiülevaate lastekirjanduse tõlkeuurimuse seisust Eestis ning tõlgete tähtsusest omakirjanduses tekkinud tühikute täitmisel ja tõlkest kui kultuuridevahelisest sillast.

„Tõlkekirjandus sünnib reeglina vajadusest täita teatud arengutühikuid [...], kuid selle olemasolu viitab ka kultuurilisele avatusele ja dialoogivalmidusele.“ (LKS 2006: 185) Eesti kultuuriloos on tõlkekirjandus olnud väga tähtsal kohal, sest just tõlked panid aluse eesti kirjakeelele, mõjutasid omakirjanduse, sh lastekirjanduse tekkimist, on eri ajaperioodidel täitnud algupäraste teoste puudumisest tingitud tühimikke ja või olnud sillaks välismaailmaga (nt Nõukogude perioodil). Eesti kirjandussüsteemis on tõlgete osakaal olnud alati suur, sest seda tingib meie rahva ja kultuuriruumi väiksus. Tõlkija roll on lastekirjanduses alati olnud väga oluline (Mattheus 2012a: 65) ja tõlgete rohkuse tõttu saame kindlalt väita, et tõlked ei mõjuta mitte ainult meie lastekirjandust, vaid ka lapsi. Just sellepärast on huvitav uurida lastekirjanduse tõlkimise olemust.

Eestikeelse kirjanduse, sealhulgas lastekirjanduse alusepanijad olid baltisaksa pastorid, kes tõlkisid ja mugandasid alates 18. sajandi teisest poolest saksa keelest erinevaid tekste (Mattheus 2012a: 244). Soome tõlkija ja tõlkeurija Riitta Oittinen kinnitab samuti, et just tõlked, mida soomlased väikerahvana on palju viljelenud, rajasid tee omakeelsele lastekirjandusele (Oittinen 2006: 36). Eesti kultuur on alati olnud tõlkiv kultuur. „Tõlge on kultuuris niisama oluline tekst kui originaal. Vladimir Beekman on Astrid Lindgreni tõlkijana eesti kultuuri mõjutanud ilmselt rohkem kui prosaistina.“ (Lange 2008: 7) Suure osa eesti laste lugemisvarast on moodustanud ja moodustavad tõlked, mida kinnitab ka aastaid 2000–2012 hõlmav statistika (vt lisa 2). Statistilise ülevaate koostamisega soovisin saada kinnitust (või siis mitte) selle kohta, et lastekirjanduse tõlked valitsevad eestikeelse omakirjanduse üle. Tõlgete rohkusest lastekirjanduses oli mul raamatute ostjana ja oma lastele ettelugejana tekkinud küll subjektiivne mulje, kuid tahtsin saada objektiivset teavet. Tänu Eesti Lastekirjanduse Keskusele valmiski statistiline ülevaade, mis käesoleva töö mahtu ja minu

jõudlust silmas pidades keskendub siiski ainult proosakirjanduse tõlgetele. Nagu ülevaatest selgub, moodustasid tõlked aastatel 2000–2012 tõepoolest valdava osa, kesmiselt 68% ilmuvast lastekirjandusest ja pooled tõlked on tehtud inglise keelest. Kui arvestada eelnevas peatükis käsitletud lugemise tähtsust laste lugemisharjumuste ja ka maailmavaate kujunemisel, siis võime ühtlasi öelda, et tõlkekirjandusel on oluline roll eesti laste lugemisharjumuste ja maailmavaate kujunemisel.

Lastekirjanduse tõlgete uurimine on käinud lastekirjanduse uurimisega sama rada ja kannatas palju aastaid samuti madala staatuse käes, kuid alates 20. sajandi keskpaigast on see iseseisva teadusharuna hakanud arenema ja on Suurbritannia lastekirjanduse uurija Gillian Lathey sõnul sellest ajast saadik „võnkunud“ lingvistiliste lähenemiste, tõlkeprotsessi kirjeldamise, tõlget mõjutavate kultuurilis- ideoloogiliste faktorite määratlemise ja tõlke retseptsiooni uurimise vahel (Lathey 2006: 13). Viimase paarikümne aasta jooksul on lastekirjanduse tõlkeid ja tõlkimist käsitlevate publikatsioonide arv visalt, kuid pidevalt kasvanud (O’Connell 2003: 222) ning viinud sellega valdkonna hoopis uuele tasandile. Nimetagem siinkohal eelnevalt refereeritud Gillian Latheyle ja Eithene O’Connellile lisaks Riitta Oittineni, Cecilia Alvstadi, Cay Dollerupi, Eva-Maria Metcalfi, Emer O’Sullivan, Zohar Shaviti, Radegundis Stolze, Birgit Stolti jpt, ning Eestis uurijate Ave Mattheusi, Krista Kumbergi, Malle Reidolvi, Lea Reitel Høyeri jt käsitlusi.

Lastekirjanduse tõlkimist ja selle uurimist toetavad ja edendavad mitmed organisatsioonid nagu näiteks Rahvusvaheline Noorsookirjanduse Nõukogu (*International Board on Books for Young People* ehk IBBY) või Rahvusvahelise Lastekirjanduse Uurimise Ühing. IBBY loodi 1953. aastal Šveitsis ja koondab nüüdseks 70 riigi kirjanikke, kirjastajaid, toimetajaid, tõlkijaid, õpetajaid, raamatukogutöötajaid, jne. Organisatsioon soovib lasteraamatute abil edendada rahvusvahelist üksteisemõistmist, teha raamatud tõlgete abil kogu maailma lastele kättesaadavaks, parandada lasteraamatute kvaliteeti, toetada lastekirjandusega seotud inimesi, jms. IBBY endine president Patsy Aldana nimetab tulevikueesmärgidena muuhulgas raamatute kättesaadavuse kindlustamist kõigile maailma lastele. Veel peetakse tähtsaks, et head lasteraamatud annaksid lastele tõese pildi nende elust ja oleksid maailma avanevad aknad (Aldana 2008), sest maailma kirevusest saavad lapsed aimu just teiste rahvaste kirjandust lugedes. IBBY toetab lastekirjanduse tõlkimist muuhulgas sellega, et tunnustab liikmesriikides ilmunud väljapaistvaid teoseid, nende autoreid, illustraatoreid ja tõlkijaid, kes kantakse IBBY aunimekirja (*IBBY Honour List*) ja kellest teavitatakse ka teiste kultuuriruumide esindajaid. Eesti Lastekirjanduse Keskuse andmetel kuuluvad Eesti

tõlkijatest IBBY aunimekirja Vladimir Beekman (1994)⁶, Helle-Iris Michelson (2006) Piret Saluri (2008), Leelo Märjamaa (2010) ja Kristina Uluots (2012). Lastekirjanduse tõlkimise uurimisele on kaasa aidanud lastekirjanduse uurijaid ja teisi eksperte koondav Rahvusvahelise Lastekirjanduse Uurimise Ühing (*International Research Society for Children's Literature* ehk IRSL), mis asutati 1970. aastal ja mis korraldab iga kahe aasta tagant rahvusvahelisi kongresse teatud kindlal teemal. 1976. aastal toimus lastekirjanduse tõlkimisele pühendatud kongress, kuid tõlkimisega seotud teemad on olnud esindatud ka mõnel teisel kongressil, nt kui räägiti lastekirjandusest multikultuurses ühiskonnas (1993).

Eestis antakse IBBY Eesti osakonna eestvedamisel alates 2004. aastast välja Paabeli Torni audiplomit, mille eesmärk on tunnustada head tõlkelastekirjandust ja väärtustada tõlkijate tööd. Tõlkeauhinna statuut on küll Eesti Lastekirjanduse Keskuse kodulehel ära toodud, kuid sellest ei selgu täpsemalt, millistele kriteeriumitele peab auhinda väärt tõlge vastama. Kas see võiks ehk selguda seni pärjatud tõlketekste analüüsides? See oleks huvitav küsimus tulevaste uurimistööde jaoks.

3.1 Tõlkimine ja tõlkija– teooria ja praktika ühisosa

3.1.1 Tõlkimise tähtsus arengutühikute täitjana ja kultuuridevaheliste sildade loojana

Lastekirjanduse tõlkimise üheks tähtsamaks funktsiooniks peetakse maailma eri rahvaste kultuuride, kommete ja mõttemaailma vahendamist. Belgia lastekirjanduse uurija ja tõlkeuurija Rita Ghesquire'i järgi on mujal maailmas suurt vastukaja leidnud teoste tõlkimine kirjanduse dünaamilisuse oluline element. Ajalugu on näidanud, et tõlked toovad iga maa kirjandusellu värsked tuuli, mis omakorda innustab kohalikke autoreid. „Tõlkimine on olnud ja on loovuse, uute ideede ja kirjanduslike mudelite vahetamise vahendiks.“ (Ghesquire 2006: 25) Ühest küljest on hea, kui kirjanduses valitsevad arengutühikud tänu tõlgetele täituvad ja oma autorid saavad seeläbi värsked ideid, aga kui tõlgete osakaal on väga tugevalt paigast ära (nt aimekirjanduse tõlgete osakaal viimasel kümnendil, vt lisa 2), siis tekib küsimus, nagu Ave Mattheus on selle sõnastanud oma noortekirjandust käsitlevas artiklis, et kas „tõlked soodustavad või hoopis pärsivad omamaise laste- ja noortekirjanduse arengut, sest kui tõlkeraamat on juba veenvalt käsitletud mõnd olulist teemat, siis ei ole omakirjandusel enam ruumi esile kerkida, samuti ei pruugi korduvkäsitletud lugejaid enam huvitada...“ (Mattheus

⁶ sulgudes aasta, mil tõlkija aunimekirja kanti. A.K.

2010: 1301). Samas näeb Mattheus ka nähtuse positiivsemat tahku ja arwab, et „noor(te)kirjanduse tõlked on üldpilti oluliselt rikastanud ja julgustanud ka siinseid autoreid käsitlema küsimusi, mis veel hiljaaegu olid tabuks. Tõlgete mõju algupärasele noortekirjandusele võiks aga põhjalikumalt uurida, sest nii mõnegi teose puhul on sarnasused ilmsed.“ (*ibid*)

Eesti on oma geograafilise asendi ja ajaloo tõttu olnud mitme kultuuriruumi mõjusfääris, algusaegadel mängis kõige olulisemat rolli saksa kultuur, Nõukogude okupatsiooni aastatel vene kultuur ja viimased kümnendid oleme olnud ingliskeelse kultuuri mõjuväljas. Siinses töös pakuvad kõige rohkem huvi aktuaalsed arengud, ajaloolised tagasivaated eesti lastekirjanduse tõlkekultuuri ületaks töö mahule seatud piirangud.

Aastatel 2000–2012 moodustasid Eestis ilmunud lasteraamatutest tõlked keskmiselt 68%. Tõlgetest omakorda keskmiselt 51% ehk pool kõigist välja antud raamatutest olid tõlked inglise keelest (vt ka lisa 2). Aime- ja rakendusliku sisuga raamatutest olid tõlked aga 75% ehk lausa kolmveerand kogu ilmunud kirjandusest. Tõlgete sedavõrd suur ülekaal aimekirjanduses tekitab mitmeid küsimusi, millele vastuste leidmine võiks tulevastele uurijatele kindlasti huvi pakkuda.

Viimastel aastatel on terve hulk žanreid või teemasid, mis on tõlgete kaudu eesti keelde jõudnud. Nimetada võib poisteraamatuid, fantaasiakirjandust, aga ka probeelmraamatuid noortele. Üks tähelepanuväärsemaid tõlkeraamatute alaliike, mille eesti väikesed lugejad on väga hästi vastu võtnud, on rootsi keelest tõlgitud poistelood. Anders Jacobssoni ja Sören Olssoni Berti päevikud hakkasid ilmuma 1990. aastate lõpust, samade autorite Sune ja Emanueli lood 2000. aastate algusest ja Moni Nilsson-Brännströmi Tsatsiki lood, mis hakkasid ilmuma samuti 2000. aastatel. Kõik nimetatud on mõeldud varateismelistele poistele. Lastekirjanduse uurija Krista Kumberg on neid tõlkeraamatuid koguni pidanud „Rootsi abi[ks] Eesti poistele“, pealkirjastades nõnda oma vastavasisulise artikli (Kumberg 2004b: 14). Ave Mattheus tõdeb, et nende raamatute tähtsust Eesti kirjandusmaastikul on võimatu ülehinnata, sest need on „andnud eestikeelsele laste- ja noortekirjandusele tagasi vahepeal kadunud poisteraamatu“ (Tarrend 2005: 33–34). Rootsi poiste lugude menu on ometi mõnevõrra imekspandav, sest ka algupärase lastekirjanduses on varasematel kümnenditel poisteraamatuid küllalt palju ilmunud (Tarrend 2006: 15), kuid „Berti, Sune ja Emanueli menu on hea näide sellest, kuidas mõni tekst lihtsalt tuleb, näeb ja võidab, kui tõsisel konkurentide silmapiiril ei ole. Mis sest, et need jutud on iseenesest banaalsed ja

meelelahutuslikud, mis sest, et neis ei toimu mingit erilist märulit. Rootslaste raamatuid on lihtsalt lahe ja lõbus lugeda, pealegi on nad kirja pandud muheda slängilikus kõnekeeles, mis võidab kiiresti noore inimese sümpaatiat.“ (Tarrend 2005: 33–34) Rootsi keelest pärit poisteraamatute edu põhjus võib peituda selles, et lapseeest noorukiikka ülemineku aastatel ei paku lasteraamatud noortele lugejatele enam huvi, noortekirjandus käsitleb veel võõrana näivaid teemasid ja nii ongi vaja selliseid raamatuid, mis kõnetaksid puberteedieas noori neile omasel ja vastuvõetaval moel. Kirjanik ja tõlkija Kätlin Kaldmaa nendib samuti, et „vanus kümme pluss on lugemisvara osas ikka olnud vaeslapse osas.“ (Kaldmaa 2012: 7)

Teine suur suundumus eesti viimaste aastate lastele ja noortele mõeldud tõlkekirjanduses on olnud fantaasiaraamatud, st raamatud vampiiridest, võluritest, haldjatest, vaimolenditest jms. Fantaasiakirjanduse tõlked on muu hulgas näidanud, kuidas maailmas menukaks kujunenud raamatute tõlked on otseseks tõukeks Eesti (noortele) autoritele. Harry Potteri lugudest ja „Videviku“ sarjast inspireerituina teevad ka noored lugejad ise katsetusi raamatuid kirjutada. Kuigi emakeeleõpetajad on mures noorte aasta-aastalt halveneva lugemuse pärast, siis Eesti Ekspressile antud intervjuus ütleb Ave Mattheus, et noorte kirjutamishuvi on hoopis kasvanud (Leitmaa 2013: 26). Noored kirjutavad tema sõnul usinamalt kui kümnekond aastat tagasi. „Ulmekirjanduse katsetuste puhangu üheks põhjuseks peab Mattheus „Videviku“ sarja. Mattheusi järgi on teoste tohutu menu taga ka nutikas turundus, mille hulgas raamatule lisaks ka muid žanre, nagu nt filmid, arvutimängud jms. „Eks sellest populaarsusest toituvad ka meie kirjastused, kes need ulmeteosed kiiresti eesti keelde tõlgivad ja niimoodi eesti noortele ette söödavad.“ (*ibid*)

Kolmandaks suundumuseks viimaste aastate laste- ja noorte tõlkekirjanduses võib pidada noorte probleemraamatute tõlkeid, millega tegi algust kirjastus Avita, kui ta alustas 2000. aastal sarja „Teravik“ (vt Krusten 2002). Noorte probleemraamatute tõlgete kohta ütleb Mattheus, et „tõlked ongi mingil määral kaasa aidanud näiteks sotsiaalsetest riskiperedest pärit laste elusaatuse kujutamisele ning keeruliste narkomaania- ja vägivallaprobleemide käsitlemisele eesti lastekirjanduses“ (Tarrend 2005: 31).

Omakirjanduses valitsenud tühikuga põhjendab ka Ilona Martson oma valikut tõlkida Grigori Osteri ja Daniil Harmsi loomingut, sest enne nende vene lastekirjanduses ülimenukate tekstide tõlkimist puudus tema sõnul eesti lastekirjanduses antipedagoogilisuse ja õudusjuttude traditsioon (Martson).

Kui eesti laste- ja noortekirjanduses on tõlked mänginud läbi aegade väga olulist rolli, siis mujal maailmas on olukord kohati täiesti vastupidi – tõlgitakse liiga vähe. Ja tõlgitakse vaid üksikute keeltest. Iiri tõlke- ja lastekirjandusuuriija Emer O’Sullivan on korduvalt käsitlenud lastekirjanduse tõlkimise olukorda maailma suurriikides. 2006. aasta andmetele toetudes on ta esile toonud, et kõige vähem tõlgiti ilukirjandust Suurbritannias. O’Sullivan nendib, et kui räägitakse maailma lastekirjandusest, siis peetakse tavaliselt silmas lääne traditsioonist pärit raamatuid, eriti inglise keeles ilmunud teoseid. Statistikat analüüsid tõdeb O’Sullivan, et 70% kõigist 2006. aastal maailmas välja antud raamatutest ilmusid neljas keeles: inglise, prantsuse, vene ja saksa keeles. (O’Sullivan 2006a: 155). Londonis 2012. aastal toimunud IBBY kongressil rõhutas O’Sullivan, et tõlkekirjanduse roll on rikastada kõigi rahvaste omakirjandust ja tutvustada lastele teisi kultuure, kuid inglise keelt kõnelevates maades ei nähta sageli põhjust võõrkeeltest tõlkida, sest ingliskeelseid häid lasteraamatuid ilmub niigi piisavalt (O’Sullivan 2012). Tõlkekirjanduse rohkuse tõttu võiks öelda, et eesti lugejatel on sild maailma olemas. Seega on meie olukord erinev sellest, mida kirjeldab Emer O’Sullivan (2012), kes mureseb, et suuremad lastekirjanduse n-ö eksportijad Inglismaa ja USA on kõige väiksemad importijad (tõlgitud lasteraamatute osakaal on seal vastavalt 1% ja 3%). Eestis saab pigem rääkida tõlkekirjanduse valdavast ülekaalust ja anglo-ameerika mõtteruumi suurest osakaalust. „Vastastikused kultuurimõjutused on eksisteerinud kogu inimkonna ajaloo vältel. Küsimus võib olla ainult selles, kui intensiivselt ja mastaapselt ning millisel viisil mõjutused on toimunud.“ (Krusten 2009: 14)

Eelnevat arvamust illustreerib ka Suurbritannias 2009. aastal välja antud, Julia Eccleshare’i toimetatud raamat „1001 Children’s Books You Must Read Before You Grow Up“ (1001 lasteraamatut, mida tuleks lugeda enne suureks kasvamist), kus soovituslikest raamatutest vaid ligikaudu 30% (296 raamatut) on pärit mujalt kui inglise keelt kõnelevatest maadest (USA, Suurbritannia, Austraalia, Uus-Meremaa). Hiina ja India lastekirjandusest on esile toodud vaid 6 teost: 3 raamatut kummaltki maalt. Ühtegi viidet ei ole aga vene lastekirjandusele, kuigi nn raudne eesriie langes juba üle paarikümne aasta tagasi. USA-s 1996. aastal ilmunud Byron Pressi toimetatud raamatus „The Best Children’s Books in The World: a Treasury of Illustrated Stories“ (Maailma parimad lasteraamatud: illustreeritud juttude varasalg) on siiski viide G. Osteri luuleraamatule „Kahjulikud nõuanded“ (inglise keeles „Bad Advice“). Taoliste kogumike valikupõhimõtted on muidugi subjektiivsed ja väljendavad eelkõige koostajate eelistusi, kuid peegeldavad siiski ingliskeelsete maade (kultuurilist) enesekesksust, nii nagu ka O’Sullivan sellele viitas.

Lastekirjanduse uurija ja õppejõud kanadalane Ronald Jobe on öelnud, et just nüüd, 21. sajandi alguses ja üleilmastuvas maailmas vajatakse raamatuid, kust lapsed saaksid ammutada teadmisi maailma eri paikade kohta. See väljakutse tuleb vastu võtta ja pakkuda lastele parimaid tõlkeid, „vastasel juhul veame noori lugejaid alt, röövides neilt üleilmse pärandi“ (vt Hunt 2004: 521). Juudi päritolu kirjanik ja ajakirjanik ning IBBY asutaja Jella Lepman, kes rajas 1949. aastal Rahvusvahelise Noorsooraamatukogu Münchenis, oli pärast II maailmasõda veendunud, et „lepitust rahvaste ja riikide vahel võib ennekõike pakkuda lastekirjandus“ (Mattheus 2012b: 35) ehk ta pidas lastekirjandust väga oluliseks kultuurisillaks, mis võiks ühendada maid ja rahvaid. Arusaadavalt teeb sellise sillaehituse võimalikuks tõlkimine, sest just tõlgete kaudu õpime tundma teisi rahvaid ja võõraid kultuure.

Kas Lepmani idee kõlab tänases päevas liiga naiivselt või iganenult? Kui tõlkeuurijad lastekirjanduse tõlkimise üle arutlevad, siis tuuakse tõlgete tähtsaima funktsioonina välja just teiste maade erinevuste ja kultuuriomapära lasteni toomise vajadust. Seega ei ole Lepmani arusaam aktuaalsust sugugi kaotanud. Lastekirjanduse uurija Malle Reidolvi sõnul on lastekirjandus mõjuvõimas vahend laste harimisel. Raamat sotsialiseerib last ja vahendab talle teiste maade ja rahvaste kultuure (Reidolv 2008). „Kaasaegses maailmas, kus üha laienev migratsioon on rahvusriigi mõiste ja olemasolu seadnud küsimärgi alla, omandab kultuuride vastastikuse mõjutuse probleem järjest olulisema tähenduse.“ (Krusten 2009: 14) „[Tõlkija] ülesanne on teha seda, mida saab teha ainult tõlkija: luua tekste, kuhu mahuvad keelte ja kultuuride erinevused koos oma ühisosaga.“ (Lange 2008: 29) Niisiis ei ole sugugi naiivne mõelda, et raamatud võiksid täita ka kultuuriliste ühendajate ja lepitajate rolli.

Iga raamat peegeldab oma aja kultuuri, kannab oma sünnikoha aja ja kirjandusliku mõtte märke (O’Sullivan 2006a: 147). „Tõlkimine registreerib ideoloogilisi erinevusi kahe maa ja kultuuri vahel ning aitab sellega kaasa kultuurivahetusele.“ (Lathey 2010: xv). Tõlkija ja toimetaja Anu Saluäär on veendunud, et lähteteksti ja tõlke suhe on alati kultuurisõltuvuses. „Tõlkeraamat saab endale ülesandeid, mida originaalil ei ole, muuhulgas on see sunnitud ka esindama kirjanikku ja kogu tema kultuuri.“ (Saluäär 2008: 468) Saluäär viitab Soome tõlkijale Oili Suminenile, kes on öelnud, et „tõlkija ei tõlgi mitte ainult keelt, vaid ka – ja eeskätt – teist kultuuri, et see muutuks lugejale vastuvõetavaks ja seeditavaks“ (*ibid*). Kui lapsed loevad teisest kultuurist pärit lugu, mis neid köidab, siis võiks arvata, et ka edaspidises elus erinevate kultuuridega kokku puutudes ei taju nad erinevusi kui midagi võõristavat, vaid huvitavat ja põnevat.

Eugene Nida tõi oma 1964. aastal ilmunud raamatus „Toward the Science of Translating“ (Teel tõlketeaduse juurde) välja keelelise ja kultuurilise läheduse tüpoloogia. Nida eristab kolme tüüpi: 1) lähedased keeled ja lähedased kultuurid (nt võib tuua eesti ja soome keele ja kultuuri); 2) lähedased kultuurid ja mittelähedased keeled (nt soome ja rootsi keel ja kultuur); 3) kauged keeled ja kauged kultuurid (eesti ja hiina keel ja kultuur). Nida sõnul võib tõlkimise käigus probleeme rohkem ette tulla kaugete kultuuridega, mitte kaugete keeltega (Nida 1964: 161). Kanada-Jaapani tõlkija Cathy Hirano ei nimeta asjata tõlkimist rängaks kultuuriliseks ja vaimseks ajugümnaastikaks (Hirano 2006: 225), sest tõlkimine on „sisuldasa samavõrd algupärane loometöö kui igasugune muu tekstiloomine; rääkimata tõlkijate panusest kohaliku kultuuriruumi avardamise.“ (Tamm 2004: 4)

González Cascallana sõnul ei ole lähtetekst ega tõlge pelgalt lingvistilise materjali näidised, vaid osa nii lähteteksti kui tõlke kultuurimärkide võrgustikust. Tõlked ilmuvad sihtkultuuris teatud ajal ning on samas mõlema – lähteteksti ja tõlke – kultuuriruumi osa. Isegi kui need kaks kultuuri teineteisest eriti palju ei erine, võib tõlkijale just kultuurimärkide dekodeerimine (*decoding*) rohkem raskusi valmistada kui semantilised ja süntaktilised väljakutsed; ning kui tekst on suunatud lastele, siis keerukus vaid suureneb (González Cascallana 2006: 97). Isegi pikaajalise frankofoonia taustaga Helle Michelson tunnistab, et Asterixi tõlkides jäid tallegi mõned allhoovused tabamatuks, sest „prantslaste jaoks on seal detaile, mida mina ei teagi. [...] See sari oli väga tugevalt kultuurikontekstis kinni. Prantslaste jaoks on seal väga palju igasuguseid allusioone.“ (Michelson)

Tõlkijat saab seega pidada kultuurivahendajaks. „Igasugune tõlkimine on kultuuriline protsess, iga tõlkija täidab konkreetset ühiskondlik-kultuurilist ülesannet.“ (Tarrend 2004: 84) Õigupoolest olenebki just tõlkijast ja tema valikutest, kuidas lähetetekst sihtkultuuris kõlama hakkab. Ilona Martson mõistab, et „Õuduste kool“ kõlab Eesti kontekstis ikkagi teisiti kui selle sünnimaal Venemaal. Ühest küljest on põhjuseks juba eelnevalt mainitud vene lastekirjanduses juba pikalt eksisteerinud õudusjuttude traditsioon, teisalt aga erinev kultuur. Ideoloogilistel põhjustel tõlgiti vene keelest nõukogude aastatel liialdatult palju, kuid taasiseseisvunud Eestis on vene lastekirjandus peaaegu esindamata (Martson). Minu arvates on sellel samuti ideoloogilised põhjused. Eesti taasiseseisvumisega sooviti vabaneda kõigest vanast ja pealesunnitust ehk venepärasest ning võeti kindel suund läänelikule kultuurile. Grigori Osteri või Daniil Harmsi lugude lugemine pakub aga tänapäeva eesti lastele võimaluse piiluda praeguseks juba võõraks jäänud vene kultuuri ja eluolusse.

Douglas Robinson on veendunud, et tõlkijad on läbi ajaloo alati olnud teadlikud kultuurierinevustest ja nende tähtsusest tõlgetes; samuti sellest, et mõned sõnad ja fraasid on ühes kultuuris niivõrd sügavale juurdunud, et neid on peaaegu võimatu tõlkida (Robinson 2003: 186). Ka Märt Väljataga järgi (2008: 5) on igas keeles on omad tõlgitamatud piirkonnad, mis on selle keele valdajale igati arusaadavad, kuid on väga keerulised teise keelde tõlkida. Ingliskeelse lastekirjanduse tõlkeid hispaania keelde uurinud teadlase Belén Gonzáles Cascallana järgi on nt sõnamängu tõlkimine üks keerulisemaid ülesandeid tõlkija jaoks, eriti kui tegemist on lastekirjandusega, kus sõnade foneetilisel kõlal on suur rõhk. Allusiivne sõnamäng on tavaliselt väga tugevalt kinni just originaalteksti kultuurikontekstis (González Cascallana 2006: 106). Aga Christiane Nordi veendumuse kohaselt ei saagi nõuda, et tõlke lugejad tajuksid tõlget täpselt samamoodi kui originaali lugejad. Olukorrad on erinevad. Tõlge on loodud teisel ajal ja maal, teises kohas ja keeles ning kultuuris. Christiane Nord ütleb koguni, et arutelud tõlgete tekstitruudusest või vabatõlgetest „ei ole viinud meid absoluutselt mitte kuhugi.“ (Nord 2005: 25) Seda, et tõlke lugejad ei saagi tõlget tajuda samamoodi, kui lähteteksti lugejad, kinnitab ka Ilona Martson, kui toob näite vene muinasjuttude tõlkimisest, kus on tema sõnul äärmiselt eriline keel, arhailine ja väga rahvalik. „Näiteks muinasjutu „Hõbesõrg“ keel on originaalis niivõrd eriskummaline, et annab loole erilise tundevarjundi. Venelane tunneb selle kohe ära. Eestikeelne tõlge on aga üsna neutraalne. Lugu räägitakse ilusasti ära, aga päris õiget rahvalikkust edasi ei anna. Ja ega seda vist saagi edasi anda.“ (Martson)

Lähteteksti konteksti tundmise tähtsusest räägib ka Lea Reitel Høyer: „[Tõlkijal on] suur tulu teadmistest tõlgitava teose päritolumaa ja rahva, keele omapära, kõnekäändude, huumori, iroonia jm kohta.“ (Reitel 2009: 31) Reitel analüüsib artiklis, kust toodud tsitaat pärit oli, Taani 20. sajandi ühe silmapaistvama lastekirjaniku Ole Lund Kirkegaardi teoste „Kummi-Tarzan“ ja „On üks ninasarvik Otto“ tõlkeid eesti keelde. Kuigi tõlgetele ei ole suuri etteheiteid, esineb siiski ka küsitavusi. Näiteks on mõlemas lähtetekstis juttu eestlastegi toidulaual tuntud leivasupist, millest tõlkes on millegipärast saanud „võileib õlle kõrvale“. Reitel nimetab seda kultuuriliseks veaks.

Kui eeltoodud näites ei ole tõlkija ilmselt sihilikult eksinud, siis tõlke kui kultuuridevahelise silla õnnestunud funktsiooni seab kahtluse alla 1990. aastatel saksa keelde tõlgitud Sipsiku lood. Tõlkeid analüüsinud Ave Tarrend (Mattheus) mõistab, et 1990. aastate saksa lapse jaoks ei ole värviteleviisor ega kosmosesse lendamine mingi uudis, kuid imestab siiski, et neid teemasid käsitlevad peatükid (värviteleri meisterdamine ja Sipsiku lend Kuule) on tõlkest

välja jäetud (Tarrend 2003: 35). Samas nendib ta, et „igasugune kultuurivahetus, kaasa arvatud kirjanduslik dialoog ja tõlketegevus, sõltub ühiskondlik-poliitilistest, majanduslikest ja maailmavaatelistest teguritest ehk n-ö üldisest kultuurikontekstist“ (Tarrend 2004: 83) Ta küsib, kas eestikeelse „Sipsiku“ ja saksa keelse tõlke suurte erinevuste põhjuseks võib olla ka see, et kahe maa lastekirjanduste arengufaasid on eesti lastekirjanduse „edukaks vastuvõtuks [...] liiga erinevad – kasvõi sel lihtsal põhjusel, et näiteks teemad, millest eesti lasteraamatud räägivad, ei ole saksa lugeja ja uurija jaoks enam (või veel mitte) aktuaalsed?“ (Tarrend 2004: 82) Minu meelest oleks saksa lugejatel olnud huvitav reisida ajas tagasi ja mõtiskleda, milline oli elu mõnikümmend aastat tagasi.

Tõlgete kui kultuuridevahelise silla positiivse näitena saab tuua sarja „Saja rahva lood“ raames toimuvat samanimelist projekti, mida korraldavad Viljandimaal maakonna raamatukogud. Projekti eesmärk on sarja „Saja rahva lood“ abil maailma riike ja rahvaid tutvustades „laste silmaringi rikastamine, teadmiste andmine teiste maade ja kultuuride kohta ning pisipõnnide toomine raamatukokku.“ (Volmer 2012: 48) Maad tutvustades räägitakse lastele, milline see on ning kes seal elavad. Samuti etendatakse näidend, mille aluseks on tutvustava maa muinasjutt. Kiiduväärse ja vahva projekti eestvedajad loodavad sellega jätkata veel aastaid (Volmer 2013).

Kokkuvõtteks võib öelda et tõlgetel võib olla omakirjandusele nii positiivne kui negatiivne mõju. Positiivsest poolest võib nimetada uute teemade toomist omakirjandusse ja siinsete autorite innustamist algupäraste teoste loomiseks. Viimastel aastatel on tõlgete kaudu eesti keelde jõudnud nt poisteraamatud, fantaasiakirjandus, samuti probeelmraamatud noortele. Negatiivne pool on aga see, et kui mõnel kindlal (spetsiifilisel) teemal on tõlkekirjandust juba välja andtud, siis ei pruugi enam olla vajadust omakeelse vastavat teemat puudutava teose järele. Väikese kultuurirahvana ei saa eestlased loomulikult tõlkimist lõpetada, kuid oluline oleks kindlasti püüda vältida suuri kõikumisi ühest äärmusest teise. Veel ei ole kaugesse minevikku jäänud aeg, mil suurem osa tõlkeid tehti vene keelest (Michelson), nii et lugejad sellest väsisid (Martson), nüüd aga on vene keele asemele asunud inglise keel. Eesti laste silmaringi ja maailmapilti avardaksid tõlked, mille lähtetekstid on pärit üle maailma, sest ei ole sugugi naiivne mõelda, et raamatud on ka kultuurilised ühendajad ja lepitajad.

3.2 Mida tõlkijalt oodatakse ja milline ta on?

Lastekirjanduse tõlkijaid on mitmesuguseid, nii nagu üldkirjanduse tõlkijaidki. On tõlkijaid, kes on sattunud lasteraamatut juhuslikult tõlkima ja teevad seda vaid korra, ning on kogemustega tõlkijaid, kes ikka ja jälle lasteraamatute tõlkimise käsile võtavad (Lathey 2006: 5). Minu töö põhineb eeldusel, et lastekirjanduse tõlkimine erineb üldkirjanduse tõlkimisest. Kas saan siis eeldada ka seda, et lastekirjanduse tõlkija erineb mingil moel teistest tõlkijatest? Julgen vastata sellele küsimusele jaatavalt, sest laste kujutlusvõime mõistmisega ei saa hakkama iga täiskasvanu. Mare Mürsepa sõnul on lastemaailma erilisuse mõistmine „võimaldatud vaid üksikuile väljastpoolt, vaid neile täiskasvanuile, kes on säilitanud lapsemeele“ (Mürsepp 2005: 29).

USA tõlkeuurija ja tõlkekoolituse teoreetik Douglas Robinson küsib: „Milline peab olema inimene, kes tahab või suudab istuda päevast päeva tundide viisi arvuti taga ja panna ühest keelest teise ümber sõnu ja fraase? Kas see pole mitte äärmiselt tüütu ja tänamatu töö. Võib-olla. Mõne jaoks on. Mõni, kellele alguses tõlkida meeldib, tüdineb sellest peagi ja valib mõne teise tegevusala. Mõni saab endale tõlkimist lubada ainult loetud tunnid päevas või nädalas, sest peab muul ajal õpetaja või toimetaja ametit; kuid need tunnid õhtuti või paaril laupäeval kuus nad tõlgivad, mõnikord selleks, et raha teenida, kuid enamasti siiski lõbu pärast. (Muidugi oleks hea, kui need kaks oleksid omavahel seoses.) Kas tõlkijad on elavad sõnaraamatud ja entsüklopeediad?“ (Robinson 2003: 22) Hea tõlkija on inimene, kes pole mitte iial lõplikult „valmis“, et oma tööd hästi teha. See ei tähenda, et tõlkija oleks kogemematu või ebapädev, vaid et hea tõlkija soovib alati veel rohkem teada, läbi elada, ega tunne kunagi täielikku rahuldust, kui üks töö on järjekordselt valmis saanud. Tõlkija ootused käivad alati tegelikkusest sammu või kaks eespool ja sunnivad tõlkijat igavesele rahutule kogemusteotsingule (Robinson 2003: 99).

Soome tõlkija Alice Martini sõnul on ilukirjanduse tõlkimine üks vähestest valdkondadest, mis ei nõua erialast haridust, sest peamine on lähtekeele mõistmine, sihtkeele põhjalik valdamine, teadmised nii läht- kui sihtkultuurist ja avatus igakülgele uuele teabele (Martin 2001). „Tõlkija peab suutma kehastada kõiki rolle ja mängida kõiki kirjanikke. See tähendab, et ta peab põhimõtteliselt olema kõikiteadja. Tõlkija on tänapäeva viimane polühistor. Ta peab suutma kaasa rääkida, olgu jutt katedraalidest või poksist. Ta peab suutma kõnelda nagu keskaja kanoonik ja nagu narkopäät. Ta peab suutma kirjutada kaunilt riimitud ja poleeritud värse ning mõirata nagu härg. Ta peab olema kõik inimesed ja valdama keeli.“ (Saluäär

2008: 458) Nii tsiteerib toimetaja ja tõlkija Anu Saluäär oma Taani kollegi sõnu ja lisab omalt poolt retoorilise küsimuse: „Kui kaua õpib tõlkija – keelt, kirjandust, kultuuritaustu, muusikalist kuulmist, kõikvõimalike infoallikat valdamist, näitlemist – s. t. tõlkimist?“ (Saluäär 2008: 451)

Tõlkeuurijad ja tõlkijad on ühel meelel, et lasteraamatute tõlkimine ei ole sugugi lihtsam üldkirjanduse tõlkimisest (Stolt 2006: 83). Robinsoni sõnul on tõlkimine alati intelligentne, äärmiselt keeruline protsess, „mis nõuab kiiret ja mitmekihilist analüüsi semantika, süntaksi, sotsioloogia, psühholoogia ja kultuuri vallas. Nagu igasugune keelekasutus, on ka tõlkimine pidevalt loov ja alati uus.“ (Robinson 2003: 50) Robinsoni veendumus on ka see, et tõlkija ei tõlgi sõnu, vaid seda, mida inimesed sõnadega teevad (Robinson 2003: 142). „Tõlkides ei ole tõlkija sõltuv mitte ainult keelenormidest, vaid ka siht ja lähtekultuuri erinevatest ühiskondlik-kultuurilistest normidest ja oma isiklikest ja subjektiivsetest piirangutest.“ (Tarrend 2004: 84) See mõte lähtub töö esimeses peatükis tutvustatud Gideon Toury tõlkenormide teooriast, kusjuures nende isiklike piirangute all võib siin mõista tõlkija tõlketeoreetilist ja praktilist pädevust, erialast ettevalmistust ja sotsiaalset staatust, lastekirjanduse tõlkija puhul võib lisada tõlkija lapse(põlve)kuvandi.

Radegundis Stolze sõnul on tõlke puhul peamiseks küsimuseks tõlkija kui isiksuse algteadmised ja ideoloogia, mis tekstiloomes käigus aktiveeruvad. „See, mida ma mõistan, sõltub sellest, mida ma juba tean. [...] Sellepärast on keskseks küsimuseks tõlkija orienteerumine maailmas ja tema kui lugeja lähenemine tekstile. Teksti tajumine tekitab vaimse taasesituse, mis seejärel avaldub tõlkes. Mõlemad tekstid – nii lähttekst kui ka tõlge – on ühesugused, sõnumi kognitiivse taasesituse välised vormid. Suhe tekib tõlkija ja sõnumi, mitte kahest erinevast kultuurist pärit sõnumi vahel. Tekstid kannavad autorite sõnumeid, mida lugejad, eriti aga tõlkijad oma arusaamade kohaselt tõlgendavad. Teksti tajumine ei ole kunagi enesestmõistetav. Algselt tähtsana näiv teave võib hiljem osutuda väheoluliseks ja transformeeruda kogu lugemise käigus.“ (Stolze 2003: 213j) Stolze jätkab, et tõlkimise puhul ei saa rääkida pelgalt keelelisest ülekandest, teksti soravusest või vanamoelisest-moodsast sõnastusest. „Tõlkes peegeldub ideoloogia. Tõlkimine tähendab teksti ja seda ümbritseva kultuuritausta mõistmist ning stiili, ideoloogiat ja sidusust määravaid otsuseid.“ (Stolz 2003: 220)

Van Coillie järgi nähakse tänapäeval tõlkijat kui vahendajat, kes hõlbustab dialoogi lähteteksti ja sihtauditooriumi vahel ning taoline vahendaja roll on eriti tuntav just lastekirjanduses.

Sealjuures ei ole tõlkija siiski nii neutraalne, kui sõna „vahendaja“ (*mediator*) puhul võiks eeldada. Tõlkija ei seisa lihtsalt autori ja lugeja vahel, vaid on algusest peale ka ise dialoogis lahutamatu osaleja, kes püüab säilitada tasakaalu talle mõju avaldavate ühiskondlike jõudude omaenda lähteteksti tõlgenduste ja vastuvõtva auditooriumi ettekujutamise vahel (nt milline on lugeja kognitiivne ja emotsionaalne vastuvõtuvõime, maitse ja vajadused). Mainitud ühiskondlike jõudude all võib lastekirjanduse tõlkimisel silmas pidada kirjastusi, aga ka lastele raamatuid ostvate ja ettelugevate täiskasvanute arusaamu heast lastekirjandusest. Tõlkija on küll vahendaja, kuid samal ajal ka kujundaja – ta kujundab pilti, mida noor lugeja tõlgitud teosest saab (van Coillie 2006: v). Tõlkijatest kui tegusatest ja loovatest vahendajatest kirjutab ka Gillian Lathey. Tema sõnul mõtlevad tõlkijad tõlkeprotsessi käigus pidevalt oma „ülesandele ja oma tulevastele lugejatele, kellele nad mandreid ja ajastuid ületavaid teoseid vahendavad.“ (Lathey 2006: 16)

Kui Lathey sõnul mõtleb tõlkija töö käigus pidevalt oma ülesandele, siis Douglas Robinson arvab, et tõlkija lähtub pigem oma intuitsioonist (Robinson 2003: 148). Lea Reitel Høyer arvab samuti, et: „Igal tõlkijal on oma stiil ja käekiri. Ahistavate normide tõttu tuleb töö käigus teha palju teadlikke valikuid, kuid paljud tulemused satuvad paberile ka ebateadlikult. Iga tõlkija eelistused on erinevad ja sügavalt subjektiivsed. Ise sooviksin lugejana, et tõlketeksti ja originaalteksti lugejad saaksid teosest sarnase elamuse.“ (Reitel 2009: 34) Sihtkultuuris soovib lähtetekstiga sarnast kogemust luua Helle Michelson, keda oma töö tarbeks intervjuerisin. Ta ütleb vabandavalt, et on liiga täpne tõlkija. Ta peab seda suisa oma veaks, lähtudes asjaolust, et prantsuse keel on eesti keelega võrreldes palju konkreetsem. Kuid Michelson ei luba endal „autorist üle astuda“ (Michelson). Ta toob näiteks raamatu, mille prantsuskeelses lähteteoses sisalduvaid riime ei olnud tõlgitud inglise keelde, kuid see ei tähenda, et riimide tõlkimisest võiks nii kergesti loobuda. „Kui ameerika tõlkija ei tahtnud riime, siis ei tähenda, et võin riimi ära kaotada. Riim on seal teksti rosin. Eesti keeles ei pruugi võib-olla nii säravalt välja tulla, aga püüda ikkagi tuleb.“ (Michelson) Anu Saluäär arvab, et ükski tõlge „ei anna päris adekvaatselt edasi seda, mida kirjanik tegelikult on öelda tahtnud“ (Saluäär 2008: 223). Aga kuidas saaksimegi alati teada, mida autor on mõelnud? Arvan, et tõlkija on inimene oma teadmiste ja tunnetega ning nagu Inglise lastekirjanduse uurija ja tõlkija Mieke Desmet ütleb, on tõlkijad esmalt lähteteksti lugejad ja tõlke iseloom sõltub just neile omasest lähteteksti tõlgendusest (Desmet 2006: 123) ning tihti otsustab tõlkija selle kasuks, „mis temale isiklikult kõige suupärasem tundub. Nii on tõlketeoses alati olemas kaks „häält“ – originaalteksti jutustaja ning tõlkija oma.“ (Reitel 2009: 31)

Lisaks eeltoodule oodatakse tõlkijalt ka toimetamisoskust. Õppejõud ja tõlkeuurija Anne Lange märgib, et kui ideaalses maailmas peaks tõlkega enne ilmumist tegelema nii tõlkija, toimetaja kui korrektor, siis „[t]änaste päevade vohava kirjastamispraktika juures tuleb tõlkijal arvestada võimalusega, et äriettevõttest kirjastuses töötav toimetaja, kellega tema kokku puutub, toimetab tõlketeksti lihtsalt edasi inimesele, kellele makstavad narrid honorarid võtavad tõlkijalt tegelikult õiguse toimetajale tõsimeeli loota. Seega: igaüks, kes tõlkima jääb, peab varem-hiljem õppima end ise toimetama, ise ennast korrigeerima, olema näitleja (tõlkija) ja lavastaja (toimetaja) ühtaegu.“ (Lange 2008: 63)

Anu Saluäär meenutab nõukogude aastaid: „Raamatuid ilmus suhteliselt vähe ja igaüks neist oli läbinud mitmekordse ülevaatuse. Nüüdsel hoogsalt avardunud kirjastamisturul on olukord hoopis teine. Paljud väikesed kirjastused toodavad hästi kaubaks minevaid tõlkeraamatuid, mida tõlgitakse ja trükitakse välgukiirul, nii et alati ei jää aega isegi korrektuuri lugemiseks, mis siis rääkida tõlke enese kontrollimisest või toimetamisest.“ (Saluäär 2008: 454) Kuid Saluäär peab tõlkija ülesandeks loovutada valmis käsikiri ja kanda „selle eest täit vastutust. Ilukirjanduse toimetaja ülesanne ei ole sõnaraamatute ja teatmeteoste abil tõlkija puudulikkust üldharidust täiendada...“ (Saluäär 2008: 455). Saluäär näeb toimetajana, et paljud võõrkeelte oskajad on hakanud pidama end „kogenud tõlkijateks, keda ei hirmuta ükski nn. tõlkimatu sõnademäng – teeb, kuidas teeb, ära trükitakse tema tekst niikuinii *Who cares?*“ (Saluäär 2008: 454)

Taani lastekirjanduse tõlkija ja uurija Lea Reitel Høyer toob Saluäärega sarnaselt esile levinud vaelevõime, et iga keelt vähegi valdav ja arvutit omav inimene saab „vähemalt lasteraamatu tõlkimisega hakkama.“ (Reitel Høyer 2009: 30) Kuid lasteraamatu pealtnäha lihtsa keele edasiandmiseks on vaja keeletundlikkust, mis hõlmab mitmeid lingvistilisi, kirjanduslikke ja kultuurilisi aspekte. „Tundma peab ka originaalteksti konteksti ja lugeja eeldusi teksti mõistmiseks.“ (Reitel Høyer 2009: 31) Helle Michelson on samuti kogenud arvamust, et lastekirjanduse tõlkimine on kerge. „Üsna levinud on arusaam, et mis neid lasteraamatuid ikka tõlkida pole! On ikkagi, sest täiskasvanule võib juttu veeretada nii või teisiti, kas pikalt või lühidalt, lapsele tuleb kõike öelda lühidalt ja täpselt, loogiliselt ja emotsionaalselt. See seab tõlkijale kindlad piirid: mida vähem sõnu, seda raskem on neid kõige õigemaid leida. Eriti ilmekalt tuleb eelõeldu välja muinasjuttude juures.“ (Michelson 2008: 249). Mulle antud intervjuus lisab ta veel, et tõlkijal on vaja „kirjanduslikku kuulmist“ ehk kirjandusliku teksti olemuse mõistmist (Michelson), ja kuigi lastele tõlkimine nõuab fantaasiarikkust, pakub väljakutseid, on see sageli alahinnatud ülesanne (Lathey 2006: 4).

Tõlkeuurijatelt ja tõlkijatelt pärit mõtted võib eeltoodu põhjal kokku võtta järgmiselt: ideaalsel juhul iseloomustavad tõlkijat sellised jooned nagu laialdased teadmised, hea ja paindlik keelekasutus, nn kirjanduslik kuulmine, kannatlikkus, täiuslikkuse püüdlus, vilunud orienteerumine nii lähteteksti kui sihtteksti kultuuri- ja keelekontekstis ja ideoloogiates, austus autori ja lugejate vastu, teksti toimetamise oskus ning lastekirjanduse tõlkijalt oodatakse lisaks eelnimetatule veel lastemaailma sisseelamise võimet ja lapsemeelsust.

Järgmises alapeatükis püüan kirjeldada, milline osa tõlkeprotsessis on tõlkija lapse(põlve)kuvandil. Selleks võtan aluseks eelkõige Riitta Oittineni käsitletuse ja toetun ka intervjuueritud tõlkijate arvamustele. Lapse(põlve)kuvandi teema raames arutlen ka laste- ja noortepärase keelekasutuse tõlkimise küsimuste üle.

3.2.1 Tõlkija lapse- ja lapsepõlvekuvand

Eesti üks esimesi lastekirjanduse teoreetikuid, Juhan Kunder pani juba 19. sajandil lastele kirjutajatele südamele „lapse psühholoogia hea tundmise vajadust“ (Mattheus 2012a: 26). Lastekirjanuse tõlkija arusaam lastekirjandusest, lastest ja lapsepõlvest on tõlkeprotsessis väga oluline, „sest oletused selle kohta, mida üks laps oskab või suudab, jätavad paratamatult jälje ka tõlkesse“ (Reitel 2009: 31). Riitta Oittineni järgi kajastab tõlkija lapsekuvand nägemust tema kaasaegsest lapsest konkreetses ajas ja ühiskonnas. Sellest nägemusest lähtudes adresseerib tõlkija tõlke kas naiivsele või arusaajale, süütule või kogenumale lapsele. Sellest sõltub nt sõnavalik (Oittinen 2000: 24). Samuti peegeldab täiskasvanu vaateid lastele ja lapsepõlvele see, millise tõlkestrateegia ta valib (Oittinen 2006: 43), st kas tõlkija kodustab või laseb kõlada võõrapärasel. Mare Mürsepa järgi on lapsepõlve ja lapse mõisted äärmiselt isikliku olemusega ja sõltuvad sügavalt iga inimese kogemusest (Mürsepp 2005: 29). Douglas Robinsoni järgi sõltub ettekujutus lapsest ja lapsepõlvest veel ajast(ust), kultuurist ja psühholoogilistest teguritest. Teadmine „lapsed“ on abstraktne ja Robinsoni sõnul ei jää tõlkijal üle muud, kui oletada, milline on tema lugeja, ning sellest lähtuvalt valida kõige sobivam stiil, sõna või fraas (Robinson 2003: 165) Mõnikord õnnestub see hästi, mõnikord mitte.

Taani lastekirjaniku Ole Lund Kirkegaardi teose „Väike Virgilius“ tõlget (1998) analüüsides oletab taani lastekirjandust uurinud Lea Reitel Høyer, et küllap on tõlkele mõju avaldanud „ka Eesti sotsiaalsed, kultuurilised ja pedagoogilised normid, tõlkimise perioodil valitsenud

arusaam lapsest ja kasvatuses.“ (Reitel Høyer 2009: 34) Reitel Høyeri järgi omistab tõlkija [Aet Püssim] kõnealuse raamatu tõlkes lugejale „teistsugused oskused ja eeldused, nt suurema sõnavara ja parema lugemisoskuse [kui seda eeldatakse taanikeelses tekstis – A.K.]. Tõlkes on vahe lapse ja täiskasvanud vahel palju suurem, kuna tõlketeose jutustaja tundub täiskasvanulikum ja kommunikatsioon asümmeetrilisem.“ (*ibid*) Ta heidab selle raamatu tõlkijale ette vähest arusaama lastekirjanduse eripäradest. Tõlkijana laste maailma sisse elada ei ole sugugi kerge, sest ka ühte vanuserühma kuuluvad lapsed on erinevad; erinevad on nende vastuvõtuvõime, silmaring, huvid. Tõlkijal ei ole võimalik teada, kes on tema reaalsed lugejad või kuidas nende ootustele vastu tulla. Tallinna Tehnikaülikooli õppejõud Mait Talts on märganud, et täiskasvanud ei vaevu või ei suuda asetada end lapse asemele, sest side lapsepõlvega on kaduma läinud. „Laste maailma sisseelamine toob kaasa mõistmisvõime, mis tavaliselt laieneb ka muule maailmale ja teistele olenditele. Mõistmine omakorda sünnitab hoolivuse, see aga südameheaduse...“ (Talts 2008: 17)

Eestis ei ole minule teadaolevalt varem uuritud, milline roll on lastekirjanduse tõlkeprotsessis tõlkijate lapse(põlve)kuvandil, tõlkija enda lapsepõlve lugemiskogemusel või kuivõrd tõlkijad neid teemasid endale teadvustavad. Selle töö valmimise käigus läbi viidud intervjuudes püüdsin neile küsimustele vastuseid saada ja mõistsin, et see teemavaldkond vajaks edaspidi veelgi põhjalikumalt uurimist, kui siinses töös võimalik. Intervjuudest selgus siiski, et tõlkijad ei lähtu endi sõnul sellisest kõikehõlmavast lapse(põlve)kuvandist, nagu seda kirjeldab Riitaa Oittinen. Helle Michelson väitis koguni: „Ei, mina pole endas sisemist last kunagi hakanud otsima. Ma ei mäleta enam, missugune ma lapsena olin.“ (Michleson) Teised tõlkijad ei andnud oma lapse(põlve)kuvandi kohta selgeid vastuseid; ja olgugi et tõlkijad ei väljendanud seda selgelt, saab nende vastustest siiski välja lugeda, et lastele tõlkimist peavad nad eriliseks ja arvestavad lapse kui lugejaga kogu aeg. Vastavalt sellele tehakse otsuseid, mis puudutavad süntaksit, sõnavalikut, kodustamist-võõrapäramist (Martson; Michelson; Sooneste). Viimati nimetatud tõlkeotsuste teemat arendan põhjalikumalt lastekirjanduse tõlkimise erijoonetele pühendatud alapeatükkides 3.5.1, 3.5.2 ja 3.5.3.

Oittineni järgi on lastekirjanduse tõlkija esmalt lugeja, kes kaasab lugemiskogemusse dimensioone oma lapsepõlvest. Lastele tõlkides on tõlkija dialoogis nii enda sisemise lapsega kui oma kaasaegse kujuteldava lapsega (Oittinen 2000: 26). Soome tõlkeuurijad Outi Paloposki ja Kaisa Koskinen esitavad teesi, et täiskasvanud eelistavad klassikateoste kordustõlgete korral seda tõlget, mida nad lugesid oma lapsepõlves (Koskinen 2012: 24). Lapsepõlve lugemiskogemuste mõjust räägib ka Ilona Martson. Ta meenutab lapsepõlves

loetud lasteraamatute suurepäraseid tõlkeid (Martson 2010: 3; Martson) ning selle põhjal võib oletada, et lapsepõlve lugemiselamused on jälje jätnud ka tema tõlketevusele. Martson nimetab oma lapsepõlve eredamaks lugemiselamuseks raamatut „Robin Hoodi lustakad seiklused“ Joel Sanga tõlkes. „Siiaaale on mees selle rikkalik keel – laulev, rõõmus, helisev, muretu.“ (Martson 2010: 3) Martsonile on sügava mulje jätnud veel Ungari autori Eva Janikovszky „Kui ma oleksin suur”: „Selles pealtnäha lihtsas lookeses on peidus rohkem kui mõnes paksus romaanis. Näha maailma 100% lapse silmadega on anne, mida ei ole antud paljudele suurtele kirjanikele. Aga vähemasti sama suur anne on olnud see raamat maailma raamatute merest üles leida ja eesti keelde ümber panna“ (Martson 2010: 3), ütleb ta viidates selle raamatu tõlkijale, kirjanik Aino Pervikule. Martsoni lapsepõlve kuulub lahutamatult veel Kornei Tšukovski „Imepuu“, eelkõige läbi Ellen Niidu meisterlike tõlgete vene keelest (Martson 2008: 57). Martson mäletab oma lapsepõlve (1970. aastad ja 1980. aastate algus) tõlgitavate keelte osas palju rikkamana. „Geniaalsetest tõlgetest mäletan siiaaani Ellen Niidu luuletõlkeid, ilukirjandusest aga ikka Vladimir Beekman, Lembit Remmelgas, Leo Metsar, Joel Sanga „Robin Hood“, Aino Perviku „Kui ma oleksin suur“. Tollane vene lastekirjanduse tõlkimise tase aga polnud midagi vapustavat. Minu eeskujud ja õpetajad lastekirjanduse tõlkimise alal on olnud tõlkijad ikkagi pigem teistest keeltest.“ (Martson) Henno Rajandi tõlgetest rääkides on Anu Saluäär veendunud, et „need vaimukad, ladusad, elegantsed ja erudeeritud tõlked panid aluse mõnegi lugeja eluaegsele huvile nii kirjanduse, ajaloo kui ka eestindamise vastu.“ (Saluäär 2008: 494)

Oma osa tõlkija lapse(põlve)kuvandil, mis muudab lastega seotud tegemised idülliliseks, võib olla juhtudel, mida tõlkeuurijad kirjeldavad kui tõlkijat tabanud soovi olla ise autor. Sellest soovist on mõnel juhul tingitud adaptatsioonid. Birgit Stolti sõnul osutub tõlkija enda stiil sel juhul tugevamaks. Võimalik, et tõlkija kujundab teksti oma nägemuse järgi alateadlikult. Stolti sõnul on lapsed siiski väga asjalikud ja realistlikud. Lapsed ise ei iseloomustaks teisi lapsi selliste sõnadega, nagu *kena* või *armas* (Stolt 2006: 75), kuid tõlkijad lasevad end mõnikord oma lapsepõlvemälestustest liialt mõjutada. Stolt toob näite, kuidas Astrid Lindgreni tegelane Madlike soovib mängu käigus vabastada end oma noorema õe Liisbeti haarest. Saksa tõlkija on lisanud Liisbeti kätele sellised epiteedid, nagu „väikesed armsad käekesed“, mis lähtetekstis täiesti puuduvad. Kogu tõlget iseloomustab see, et tõlgitud on justkui Liisbeti vaatevinklist lähtuvalt (Stolt 2006: 75).

Üheks tõlkija lapse(põlve)kuvandi väljenduseks saab pidada ka seda, kuidas tõlgitakse laste- ja noortepärast kõnepruuki. Tõlkijal on muidugi väga keeruline olla kursis kiiresti muutuvate

kõnekeele suundumustega, kuid lastele ja noortele tõlkija peab seda paratamatult olema. Laste- ja noortepärase keelekasutuse, ka slängi, tõlkimist peetakse tõlkijate jaoks keeruliseks küsimuseks. Katharina Reissi järgi ei ole kõnekeele tõlkimine lugejate jaoks sobivalt sugugi kerge ülesanne, sest kõnekeel on ajas kiiresti muutuv ning isegi ühe kultuuriruumi piires ei pruugi üks põlvkond teise kõnepruuki mõista (Reiss 2000a: 162). Kõnekeel on suuline või kirjalik keelekasutus, mis erineb normeeritud ja reeglistatud kirjakeelest. Kõnekeele hulka kuulub nt släng ja moeväljendid, mida kasutatakse (laste- ja noortekirjanduses) eriti rohkelt dialoogis (LKS 2006: 96). Stiiliregistri ja väljendite valik tõlkes annab kindlasti aimu sellest, millisenä näeb tõlkija lapsi ja noori, kas ta järgib pigem oma sisemist lapse(põlve)kuvandit või püüab kaasas käia kaasaja suundumustega. Mida suurem on vanuseline distantst tõlkija ja tema võimaliku publiku vahel, seda keerulisemaks võib olla tõlkijal ajaga kaasas käia.

Tõlkija Helle Michelson mõistab seda ja ütleb, et ta vist ei oskakski enam teismelistele tõlkida, sest ei tunne enam tänapäeva noori, sh nende keelekasutust (Michelson). Allar Sooneste on pidanud tõlkimise huvides tutvuma jututubade suhtluskeelega, et tõlkeraamatus esinev suhtlusportaali dialoog sihtkeeles loomulikult kõlama hakkaks; samuti on ta nõu küsinud lähedastelt ja tuttavatelt (Sooneste). Ilona Martson aga soovib laste hingeelu ja keelekasutuse tundmaõppimiseks lisaks muule lugeda palju lasteraamatuid ja lastele tõlkeid ette lugeda, et saada aimu, mida laps mõistab, mida tuleks aga võib-olla teisiti sõnastada (Martson). Kuigi intervjuueeritud tõlkijate jutust (Martson; Michelson; Sooneste) ilmnes lugupidav ja soe suhtumine lapsesse kui lugejasse. Kõik soovivad, et tekst oleks lapse jaoks keeleliselt vastuvõetav ja kohendavad vajadusel sõnastust, sest peavad oluliseks, et tõlkeraamatud last kõnetaksid.

Tõlkijatega läbi viidud intervjuudest selgus, et tõlkijad võtavad teksti keelelist tasandit väga tõsiselt ja analüüsivad seda pidevalt. Kui vaja, üritavad leida sobivaid ja ajakohaseid slängisõnu, kui vaja, panevad rõhku sünonüümidele ja heale emakeelele. Helle Michelson on veendunud, et lasteraamatute „tekstil peab olema oma kindel rütm ja süntaks. Tähtis on lause esimene sõna ja viimane. Eelmise lause viimasest sõnast jätkub järgmine lause. [...] Lapse jaoks on väga tähtis keele kõla ja rütm.“ (Michelson) Tema sõnul tuleb lasteraamatu tekstis sõna väga täpselt seada. Lasteraamatutes peab olema „väga lihtne ja selge väljendus. Üks lause ja siis järgmine. Mitte ei tohi juttu niisama veeretada.“ (Michelson) Allar Sooneste juhindub enda sõnul tõlkimise käigus eelkõige oma vaistust. „Soovin, et tõlkes oleks rohkelt sünonüüme, sest tänapäeval on laste keel nende osas natuke vaeseks jäänud. [...] Tekstis võiks olla selliseid sõnu, mida laps vanemate käest küsib.“ (Sooneste) Tõenäoliselt lähtub ta

muuhulgas sellest, et tema laps hakkas lugema juba 3-aastaselt ja omandab nii emakeele kui võõrkeelte konstruktsioone kergesti ja kiiresti (*ibid*). Tõlkija Andres Jaaksoo kasutab tõlkeraaatus „Onu Teodor, kass ja koer. Onu Teodori tädi“ (2000) selliseid võrdlemisi vähekasutatud sõnu nagu *kontraht*, *vurhv* (Uspenski 2000: 13), jänes *julksas*, päike *pälkas*, *veiklema*, *manu* (Uspenski 2000: 122), jt. Ilona Martson, kelle peres kasvab kolm tütar, nendib, et tänapäeval ei loe lapsed tõepoolest enam nii palju raamatuid kui mõnikümmend aastat tagasi. Ta nendib, et „sinna ei saagi vist midagi parata. Ei saagi eeldada, et lastel oleks lugemiseks nii palju aega, kui meil omal ajal. Teine asi on see, et tänapäeva lastel on hoopis rohkem arenenud visuaalne lugemisoskus. Vanemal põlvkonnal seda ei ole. Võrreldes kasvõi, kuidas käsitsevad arvutit vanad ja noored.“ (Martson) Sellepärast häirib Martsonit, kui lastekirjanduse „tõlkija kasutab sõnu, mida laps ei tea. Ma ei pea silmas ajastu tähendust kandvaid sõnu *samovar* või *uulits*, vaid imesünonüüme, näiteks *hoomama*, *aistima*, *pard* – ilulevad sõnad, mille tähendust laps ei pruugi tabada. Põhjenduseks tuuakse, et lugejat haritakse. Praeguses olukorras peab aga minu meelest olema õnnelik, kui laps raamatu üldse kätte võtab ja harimine toimubki läbi selle, et raamat lapsel käes on. Lisaks teda veel harida „parraga“ ei ole mõtet.“ (*ibid*)

Helle Laanpere 2004. aastal Nukitsas ilmunud artikkel „Tänapäeva nooruki värvikas maailm. Eesti uuem noorteraamat ja selle lugeja“ analüüsib noorte lugejate vastuseid küsitlusele, milles uuriti, kuidas tajuvad noored neile adresseeritud raamatute stiili, kas tegelaste keel on noortepärane, ja mida arvavad lugejad slängist noorteraamatutes (Laanpere 2004: 26). Kuigi küsitlus toimus juba kümme aastat tagasi ja keskendus omaautorite loomingule, pakuvad siinkirjutaja arvates küsitluse tulemused siiski huvi ka tõlkijaid ja tõlkimist silmas pidades. Küsitletud noored arvasid, et raamatute keel on tegeliku keelekasutusega üpris sarnane, kuid tavaelus on keelekasutus siiski hullem. Raamatud ei jõua noorte arvates sammu pidada kiiresti muutuvate slängisõnadega. Lugejad arvasid, et autorid ei teagi sageli, kuidas noored räägivad. Autoritel soovitatakse ikkagi slängi kasutada, sest see teeks raamatud teismelistele kergemini loetavaks (Laanpere 2004: 26). Eesti Päevalehele antud intervjuus ütleb teenekas tõlkija ja toimetaja Anu Saluäär: „Tõlkimisel läheb muidugi vaja kõiki stiile, ka klassikalises mõttes „kirjaoskamatu“ keelt, kõikvõimalikke slänge. Arvuti-, musa- vanglažargooni. Aga seda kõike ainult seal, kus vaja.“ (Niineste 2011: 14)

Anne Lange sõnul pole slängisõnale vastet otsides „vaja mõelda niivõrd originaalsõna etümoloogiale, kui koha- ja ajastutruule slängile“ (Lange 2008: 16). Ka ühe kultuuriruumi piires on igal põlvkonnal ja vanuserühmal oma keel ja sõnavara (Oittinen 2000: 10). See

muudab tõlkija ülesande eriti keeruliseks, sest lähteteksti (slängi) mõistmisele lisaks peab tõlkija olema kursis ka sellega, mis toimub tõlkimise ajal tema keeleruumis. Allar Sooneste näeb, et kaasaegsed lapsed oskavad üsna hästi inglise keelt ja jätab seetõttu mõned lähtetekstis ingliskeelsed väljendid hoopis tõlkimata, nt raamatus „Sune suvi“ leiab selliseid väljendeid nagu *Fuck off!* (lk 64) ja *Ride on, baby!* (lk 70), raamatus „Tsatsiki ja armastus“ *Crazy boy! Yes! I'm crazy!* (lk 15) ja *Don't touch him!* (lk 48). Viimati nimetatud raamatus on veel jaatus *yepp* (lk 16), mis 2005. aastal, mil raamat eesti keelde tõlgiti, ei olnud veel eriti levinud ning sellest tõenäoliselt ka sõna kirjutusviis. Nüüd, ligi kümmekond aastat hiljem on *jepp* või *jep* üsna sageli kõnekeeles kasutusel.

Ilona Martson peab kaasaja laste sõnavara tundmist oluliseks. Talle meenub üks jutuke, kus tegelase (tüdruku) suust kõlas hüüatus, mis oli tõlgitud „Pagan!“. Aga toimetaja paranduses hüüdis tüdruk hoopis: „Tuhat ja tuline!“ Martsoni arvates kõlab see veidralt, sest ükski laps nii ei räägi. Martsonile meenub veel, et „popkorni asemel öeldi *plaksumais* ühes tõlkes rootsi keelest. Iseenesest tore sõna, aga eesti laps seda ei tarvita. Kui ta loeb tekstist „*plaksumais*“, siis ei teki ühendust popkorniga, vaid lugeja arvab, et: „Ahaa, rootslased söövad plaksumaisi.“ On asju, mille puhul siiski oleks hea teada, kuidas lapsed tegelikult räägivad. Keel peaks olema lapsele arusaadav.“ (Martson) Tema sõnul aitab tõlkijat lastekirjanduse ja aegumatute klassikatõlgete lugemine, kust leiab samuti sobiva sõnavara (*ibid*).

Kirjandusteadlane Ele Süvalep on seisukohal, et lapse jaoks on oluline, et „täiskasvanu räägiks temaga sama keelt – kõige laiemas mõttes. Täiskasvanu püüab seda osaliselt teha, kuid täiesti ta lapsega samastuda ei suuda – ning tegelikult enamasti ei tahagi, sest lõpuks võiks raamat sisaldada ikkagi natuke midagi muud ja targemat kui see, millest lapsed omavahel kõnelevad.“ (Süvalep 2004: 18) Seega arvan, et kui tõlkija on tõlkes kasutanud lähtetekstiga võrreldes neutraalsemat keelekasutust, siis halba see igal juhul ei tee, sest släng ja moeväljendid muutuvad väga kiiresti ning mõne aja pärast võib tänane moesõna olla lootusetu igand. Seda probleemi aitaksid kindlasti leevendada uustõlked, mis aga nii väikeses kultuuriruumis nagu Eesti on kulukas ettevõtmine.

3.3 Nähtav või nähtamatu tõlkija

Belgia tõlkeuurija Jan van Coillie sõnul ei ole tõlkija kui vahendaja roll kuskil sedavõrd tuntav, kui lastekirjanduse puhul. „Võib isegi öelda, et just tänu tõlkijale saavad lapsed astuda

läbi maagilise peegli, et sattuda imeliste ja põnevate lugude maailma.“ (Coillie 2006: v) Norra tõlkeurija Cecilia Alvstad arvab samuti, et lastekirjanduse tõlkijad on nähtavamad kui üldkirjanduse tõlkijad, sest lastekirjanduse tõlkijate tööd mõjutavad mitmed lastekirjanduse tõlkimist iseloomustavad erijooned üheaegselt ja koostoimes. Alvstadi järgi aitab lastekirjanduse tõlgete uurimine selgemini tuvastada lastekirjandusele iseloomulikke didaktilisust, täiskasvanute ettekujutusi selle kohta, mis lastele sobib ja ajastu mõtteviisi (Alvstad 2010: 26) Iiri tõlkeloolase Emer O’Sullivan järgi ei ole tõlkija mitte kunagi nähtamatu, sest just tema on vastutav tõlkeuurimuses palju kõne all olnud muutuste, lisamiste või väljajätmiste eest. Igal tõlkel on oma eeldatav lugeja ja „jutustaja, keda originaalis ei ole“ (O’Sullivan 2006: 121).

Üldkirjanduse tõlkimises valitsevad aga kohati teistsugused seisukohad. USA tõlkeurija ja õppejõu Lawrence Venuti (1995: 1) arvates on tõlkijad nähtamatud, sest püüavad pakkuda lugejatele soravaid ja ladusaid tõlkeid. Tema aga soovib, et tõlkest oleks aru saada, et see on tõlge, st tõlkija peaks olema nähtav (Venuti 2000: 341). Venutit on võimalik mõista, kui teada konteksti, milles ta tõlkijate ja tõlgete pärast südant valutab. Suure kõnelejatearvuga keeltesse tõlgitakse ülejäänud maailma kirjandust tõepoolest vähe ja kui seda tehakse, siis järgitakse põhimõtet, et võõrapärane tuleb kohandada koduseks, sest lugeja ei tohiks tõlkijat tekstist aimata. Oittinen aga arvab, et kui tõlge on sihtkeeles elav ja suhtleb lugejaga sihtkultuurile vastaval moel [st Venuti järgi tõlkija on nähtamatu – A.K.], siis võidab sellest ka autor (Oittinen 2000: 31).

Anu Saluäär arvab, et „[t]õlkija ei ole ega tohigi olla suurushull. Mõnikord pääseb ta tiitellehele, enamasti jääb aga tiitli pöördele, harilikus kaheksapunktilises kirjas, jumala pärast mitte suuremalt raamatu kujundaja nimest. Heal juhul tohivad nad esineda koguni eesnimega.“ (Saluäär 2008: 451) Praktiseeriv tõlkija Ilona Martson ütleb mulle antud intervjuus naljatledes, et „[t]õlkija on neeger“, kelle ülesanne on jääda nähtamatuks. Martson jätkab: „Märt Väljataga on kunagi öelnud, et tõlkijad ja toimetajad on kirjanduse „mustatöölised“. Ka „Tähekest“ tehes on minu töö olla nähtamatu. Ma ei kirjuta igale loole alla, et see on minu tellitud ja toimetatud. Tõlkija on alati see, kes seisab selja taga. Ta võtab endale teadlikult sellise rolli, teadvustab, et ei ole esiplaanil.“ (Martson) Sellega nõustub ka Allar Sooneste, kes arvab, et „kõige parem on kui tõlkijat üldse tähele ei pandagi. Kui tavalugeja sind tähele paneb, siis oled järelikult teinud mingi vea. [...] Aga kui tõlkeraamatut loetakse nii, et tõlkija peale ei mõeldagi, siis on see minu meelest õige. [...] Mulle on pigem oluline, et mind teavad need, kes mulle tööd pakuvad. Sageli ongi nii, et kui üks tõlge on juba

kellelegi tehtud, siis tuleb kohe keegi teine ja soovib ka. See on siis märk, et olen oma töö hästi teinud, ja see pakub rahuldust.“ (Sooneste) Kuna Sooneste nendib, et tõlkijat pannakse tähele vaid siis, kui on tehtud vigu, siis eelistab ta olla pigem nähtamatu. Samas aga kasutab ta enda sõnul keerulisemaid sünonüüme, et laps läheks vanemate käest küsima (*ibid*).

Krista Kaer nendib, et Eestis ilmub raamatuid, mille tõlkimine nõuab tõlkijalt väga avarat kultuuritausta ja suurt süvenemist, kuid üldjuhul tõlkijale tähelepanu ei pöörata. Vaid möödalaskmised ja vead jäävad silma ning tõlkija seeläbi kriitikute „hammaste vahele“ (Kaer 2005). Ka Anu Saluäär ütleb, et „[t]õlkijad ja toimetajad ei ole mingid „kuulsused“, vaid vaiksed töötegijad.“ (vt Niineste 2011: 14) Harva mõtleb lugeja raamatut kätte võttes sellele, kui palju vaeva on tõlkija näinud kasvõi ühe sõnaga, ühe riimiga. „Tõlkija kirub küllap ise end sageli, et miks ta töö üleüldse teha võttis.“ (Martson 2008: 56)

1960. aastatel jagas Tšehhi kirjandus- ja tõlkeuurija Jiří Levý tõlkeprotsessi kolme etappi: mõistmine, tõlgendamine ja ülekanne ning nimetas tõlget kunstipäraseks reproduktsiooniks ning tõlkeprotsessi kunstipäraseks loominguks, mida võib kõrvutada näitlemisega. Tõlkimismeetodeid oli Levý järgi kaks: illusionistlik ja anti-illusionistlik. Esimese ehk illusionistliku tõlke korral peidab tõlkija end originaali taha ja tekitab lugejas illusiooni, et loetav on originaaltekst, teise ehk anti-illusionistliku tõlke korral annab tõlkija selgelt märku, et tegemist on tõlkega, nt lisab oma kommentaare (vt Snell-Hornby 2006: 23). O’Sullivan järgi saab tõlkija nähtavust, mida nimetatakse ka tõlkija hääleks (*the translator’s voice*) tuvastada vähemalt kahel tasandil: esiteks kui tõlkija jagab paratekstuaalset teavet eessõnas; või teiseks, kui tõlkija annab metalingvistilist teavet joonealustes märkustes (O’Sullivan 2006b: 104).

Joonealused märkused on teadlaste hulgas vastakaid seisukohti tekitanud. Lathey ei pea joonealuste märkuste kasutamist üldiselt rahuldavaks abinõuks ja nimetab probleemilahendusena kodustamist (*domestication*) (Lathey 2006: 7). Selle mõistab aga hukka Venuti (2000: 341). Joonealuste märkuste hulk on teoseti muidugi erinev, kuid viimasel ajal on tõlketeoreetikud seisukohal, et joonealused või ääremärkused on tõlkija n-ö viimane õlekõrs (González Cascallana 2006: 100), ega ole kultuurikonteksti adapteerimisel lapsest lugeja jaoks rahuldavad (Lathey 2006: 7), ning et ka kõige asjakohasem allmärkus on märk tõlkimise ebaõnnestumisest (Lange 2008: 33). Joonealuste märkuste kriitikud on veendunud, et tärnid keset teksti ja lugeja juhtimine lisateabe juurde segab lugemist. Tõepoolest, kui joonealuseid märkusi on igal lehel ja nende pisikeses kirjas tekstide maht on

väsitavalt suur, siis võib see lugejat segada. Aga võib ju ka vastu vaielda, et liiga palju võõraid paiku, sündmusi ja viiteid originaali kultuurikontekstile väsitab lugejat samuti. Radegundis Stolze arvab, et tõlkijal on õigus otsustada, kas midagi on vaja põhjalikumalt selgitada või mitte (Stolze 2003: 217).

Kuna lastekirjanduse üks funktsioonidest on lugejate maailmapildi avardamine, siis on lastele suunatud tõlgetes joonealused märkused sageli vajalikud ka võõrapärase kultuuri selgitamisel. Näiteks Grigori Osteri „Õuduste kooli“ tõlkija Ilona Martson selgitab joonelauses märkuses, et Vene koolides hüütakse õpetajat ees- ja isanimega. Kui see märkus oleks jäänud lisamata, oleks kindlasti nii mõnelgi lapsest lugejal tekkinud küsimus, miks kutsuvad loos pealkirjaga „Kägistustabel“ õpilased oma õpetajat Anna Pavlovnaks (Oster 2010: 12). Osteri populaarse lasteraamatu „Muinasjutt pisiasjadega“ tõlge pakub samuti joonealuse märkuse (Oster 2012: 8), milles Martson selgitab lugejale, et miilits oli Venemaal sama, mis meil politseinik. Martson ütleb, et lastekirjanduses on „väga tähtis see, et kontekst oleks lapsele arusaadav, lähedane. Selles vallas tekivadki põhilised probleemid, millega olen kokku puutunud.“ (Martson) Joonealuseid märkusi peab teatud juhtudel vajalikuks ka Lea Reitel Høyer. Ta analüüsib Taani lastekirjaniku Ole Lund Kirkegaardi teoste „Kummi-Tarzan“ ja „On üks ninasarvik Otto“ tõlkeid eesti keelde ja toob näite koomika tõlkimise raskusest: Oehlenschlägeri kuju ja tema seostamine kokaraamatute autorlusega on taanlaste jaoks naljakas, kuid jääb ilma ääremärkuseta (analüüsitud tõlkes seda paraku polnud) eesti lugeja jaoks täiesti arusaamatuks (Reitel Høyer 2009: 31).

Helle Michelson arvab, et kui tekstis sõna selgust ei saa, siis tuleb joonealuses seletada (Michelson). Raamatus „Vallooni muinasjutte“ on Michelson märkinud joonealusena nimede häälduse. See on väga hea lahendus, eriti kui muinasjutte lapsele ette loetakse, sest võõrapäraselt häälduvad nimed ei võta muinasjutult salapära hõngu, mis lastele üldjuhul meeldib. Joonealusena on Michelson Asterixi koomiksides veel seletatud sõna *bard* – keldi laulik, *preetor* – Rooma riigiametnik, kelle peaülesanne oli õigusemõistmine ja sõjaväe juhtimine, ladinakeelse sententsi *felix qui potuit rerum cognoscere causas* – Õnnelik on see, kes mõistab asjade seoseid, sõna *makja* – metsik tihnik vahemeremaades, *Lutetia* – praegune Pariis, *cubiculum* – magamistuba, *triclinium* – söögituba, jne. Taas on tegemist silmaringi avardavate ja vajalike seletustega, ilma milleta jääks väikesele lugejale küllap palju arusaamatuks.

Andres Jaaksoo tõlge (2000) Eduard Uspenski populaarsest raamatust „Дядя Фёдор, пёс и кот“ („Onu Teodor, kass ja koer“) pakub mitmeid joonealuseid, mis seletavad selliseid nimesid nagu Oginski (Uspenski 2000: 43), Neptun (Uspenski 2000: 74), Aristophanes (Uspenski 2000: 82) ja Tšapajev (Uspenski 2000: 135), mis aitavad selgusele kaasa. Veidi harjumatu on aga joonealuse märkuse stiil, milles on aimata tõlkija soovi olla lastepärane. Kõik nimetatud joonealused märkused algavad fraasiga: „Et sinu uudishimu leevendada, ütlen sulle kohe ära, et...“ ja lõpetab tõdemusega „Vaata nii“.

Allar Sooneste tõlgetest ma seniloetud raamatutest joonealuseid märkusi ei leidnud. Üks 10-aastane lugeja oleks aga saanud abi, kui raamatus „Tsatsiki ja armastus“ oleks olnud selgitus, mida peategelase nimi veel tähendab. Nimelt: poisi nimi Tsatsiki meenutab Kreeka köögis populaarset *tzatziki* dipikastet. Ühes loos tõlkis Tsatsiki Kreekas vanaema tavernis menüüd ja tekstis on lause: „Tsatzikit kui toitu ei olnud vaja tõlkida, piisas, kui selle lihtsalt rootsipäraselt s-ga kirjutasid.“ (Nilsson-Brännström 2005: 28) Minu pojale jäi see lause arusaamatuks ja pidin talle seda selgitama. Tõlkija oleks ehk võinud joonealuses märkuses seletada poisi nime ja dipikastme vahelist seost, kuid nagu Allar Sooneste intervjuus ütles, ongi tema eesmärk suunata lapsi vajadusel pöörduma vanemate poole, kes selgitaks.

Tõlkija võib end nähtavaks teha ka sõnaloomega, uute sõnade leiutamise, mida sihtkeeles (veel) ei ole, kuid lähtekeelses tekstis on. Mõnikord võib tõlkijate sõnaloomet minna isegi laiemasse käibesse. Michelson meenutab meeldivat koostööd Vladimir Beekmaniga, kes lisaks Astrid Lindgreni kuulsatele lasteraamatutele tõlkis 1969. aastal ka Hollandi autori Annie Schmidti raamatu „Viplala lood“. Sealt tuli eesti keelde moondumismõiste *tinistama*. Saksa autori Otfried Prussleri raamatu „Väike nõid“ tõlkest (1975) aga jäi eesti keelde *volbriöö*, „mis meil selle tõlke esmailumise ajal, 1975. aastal, veel päris tundmatu oli ja mida vaid töörahvapüha 1. mai eelõhtuna tähistati.“ (Michelson 2008: 206)

Tõlkija nähtavus ilmneb ka eessõnas ja järelsõnas, kuid need on tänapäeval praktiliselt kadunud, sest „saatesõna kirjutamiseks on tarvis aega ja distantsti, vaja on lugeda ja mõelda, kuid selleks ei anta [tõlkijale] alati asu.“ (Lange 2008: 17) Lange arvates on tõlkija enda saatesõna oma tõlkele lugeja vaatepunktist „küllap kõige huvipakkuvam.“ (*ibid*) Ees- ja järelsõna õnnestunud näitena soovin tuua Ott Ojamaa põhjalikud arutlused 1984. aastal ilmunud raamatus „Vägev vähk ja täitmatu naine. Nõiutud krevett“. Ott Ojamaa on tõlkinud hispaania keelest José Martí muinasjutu „Nõiutud krevett“, mis põhineb omakorda Fr. R. Kreutzwaldi kirja pandud lool „Vägev vähk ja täitmatu naine“. Raamatu vorm, kus koos on

kaks lugu – üks algupärane ja teine muganduse tõlge – on äärmiselt omapärane ja huvitav. Tõlkija Ojamaa avab eessõnas muinasjuttude olemust ja selgitab järelsõnas, miks Kuuba autor Martí on kasutanud üht või teist muganduse võtet. Lisaks jälgib Ojamaa Kreutzwaldi loo teekonda teistesse keeltesse ja see on väga hariv lugemine. Ojamaa nendib (Ojamaa 1984: 54), et meie lauluisa muinasjutu tõlkijad on oma mugandustega muutnud oluliselt loo moraali. Andres Jaaksoo kirjutab tõlkeramatu „Onu Teodor, koer ja kass. Onu Teodori tädi“ järelsõnas autorist Eduard Uspenskist, tema kirjanikutee algusest ja annab ülevaate ka Uspenski teistest teostest. Järelsõnas analüüsib tõlkija veel kirjaniku võtteid karakterite loomisel ja toob tekstist näiteid (vt ka Jaaksoo 2000: 220jj).

Selles, et kirjanduse ees- ja järelsõnades oleks kindlasti kohta viidetele tõlgitava autori varasemale loomingule, sihtteksti päritolumaale ja sealsetele kommetele, on veendunud ka Anu Saluäär, kes viitab Henno Rajandi järelsõnadele ja arvab, et järelsõnad on „tõlkija loomingu teine pale: põhjalik analüüs tõlgitavast teosest ja selle ajaloolisest taustast, ilma milleta on raamat otsekui juurteta puu.“ (Saluäär 2008: 496) Praeguseks ajaks on välja kujunenud komme, et raamatu tagakaanele paigutatakse reklaamtekst ja teksti üle otsustab reeglina kirjastaja, mitte tõlkija. Reklaamtekst peab olema võimalikult kõitev ja n-ö lõöv, ega anna tõlkijale võimalust metateadmiste jagamiseks. „Tõlkija-amet paraku ON anonüümne, tõlkija nimi seisab pisikeste tähtedega tiitellehe pöördel...“ (Martson 2008: 56) Tõlkija anonüümsusest kirjutab ka Riitta Oittinen: „Igasugune tõlge, nii täiskasvanutele kui lastele suunatud, on anonüümne, isegi nähtamatu. Mitmed teadlased on märkinud, et kui lastele kirjutamist veel teadvustatakse, siis lastele tõlkimist mitte.“ (Oittinen 2000: 4)

Tõlkijate intervjuudest selgus siiski väga meeldiv tõsiasi, et tõlkijatel on mõnikord võimalik ise otsustada, milliseid teoseid üldse eesti lastele vahendada ja vähemalt kaudselt muudab see tõlkija nähtavamaks. Nähtavus ei ilmne tõenäoliselt küll tavalugejale, kuid on oluline tõlkija staatuse näitaja ja jätab selge jälje kirjanduslukku. Helle Michelsoni järgi hakati mujal maailmas populaarseks osutunud Asterixi koomikseid eesti keelde tõlkima just tema eestvedamisel ja selle sarja tõlkimisega on ta tunnustust pälvinud mujalgi maailmas. „Kui ma kuhugi lähen, mitte ainult Prantsusmaal, või kui mind prantslastele tutvustatakse, ja kui keegi ütleb, et olen Asterixi tõlkija, siis sellega ongi kõik öeldud. Midagi ülimat ei saagi enam olla. Siis küsitakse, et kuidas on seda küll võimalik tõlkida.“ (Michelson) Helle Michelsonil on ette näidata mitmeid autasusid ja tänukirju Prantsuse riigilt, kes on pidanud tema tõlketööd tunnustus- ja austusväärseks. Ja nagu juba eelpool mainitud, kanti Helle-Iris Michelson 2006. aastal Rahvusvahelise Lastekirjanduse Nõukogu IBBY aunimekirja.

Ilona Martsoni initsiatiivil avaldas kirjastus Varrak Grogori Osteri raamatu „Õuduste kool“ tõlke ja kui kirjastus Tänapäev pöördus Ilona Martsoni poole palvega tõlkida Daniil Harmsi loomingut, siis oli Martsoni tingimuseks see, et midagi peab ilmuma ka lastele (Martson). Nii jõudiski „Õuduste kool“ eesti keelde. Samas möönab Martson, et ta on ikka aeg-ajalt üht või teist autorit kirjastustele soovitanud, kuid sageli ei saa ta üldse vastust. „Tõlge on kaup kirjastaja käes [...], mis tähendab, et tõlkija sekundeerib alatihti ettevõtmisi, kus ta ei pruugi olla otsustaja staatuses.“ (Lange 2008: 7) Kõik inimesed soovivad aga tunda, et töö, mida nad teevad, on tähtis ja nad teevad seda hästi. Tõlkijadki soovivad, et nende tööd hinnataks (Robinson 2003: 24).

James S. Holmes kirjeldas ühiskonnas valitsevat suhtumist tõlkimisse ja tõlkijasse 1970. aastate lõpus nii: „Nii nagu alati on olnud, vähemalt viimastel sajanditel, kipub üldsus nägema tõlget kui midagi üsna lihtsat, milles sõna on asendatud sõnaga, fraas fraasiga, ning tehtud on ka mõningaid keelelisi kohandusi, sest keeled on ju ikkagi idiosünkraatilised. Selle lihtsustatud nägemuse kohaselt on tõlkija keeleülene transkribeerija või kopeerija (*a kind of cross-linguistic transcriber or copyist*), kergelt üleskiidetud masinakirjutaja, parimal juhul käsitöömeister, keda võiks vast võrrelda vaibakuduja või maalriga.“ (Holmes 1988: 103) Tegelikult ei ole suhtumine aastakümneid hiljem sugugi muutunud. Tõlkeuuri ja õppejõud Andrew Chesterman toob halenaljaka näite Soomest, kus ajalehes ilmunud töökuulutus otsiti inimest, kes oleks ühes isikus “vene keelt kõnelev tõlkija, tõlk ja koristaja [sic!].“ (Chesterman 2009: 17) Ka O’Sullivanil sõnul on tõlkijad pahatihti alamakstud kultuurisaadikutest kangelased ja kangelannad (O’Sullivan 2012). Allar Sooneste nendib, et „pelgalt raamatute tõlkimisest ära ei ela. Eeskätt teen ikka tõlkeid tõlkebüroodele, kust tellitakse lühikese tähtajaga, kuid paremini tasustatud töid.“ (Sooneste) Tõlkijate tasud on niivõrd omaette käsitlemist vajav teema, et siinse töö raames pole seda võimalik teha. Olgu siiski öeldud, et kui ilukirjanduse tõlkijatega tasudest rääkida, hakkavad tõlkijaid üldjuhul naerma, kes rõõmsamalt, kes kurvemalt. Tasude naeruväärsuse tõttu ei ole võimalik praktiseerivatel tõlkijatel läbida kõiki teoorias ideaaljuhtudena ette nähtud tõlkeprotsessi etappe, nt mitmekordne lugemine, taustateadmiste hankimine, jne. Õnneks on viimasel ajal hakatud siiski rääkima vajadusest võimaldada vabakutselistele kultuuriinimestele vähemalt haigekassa kindlustus.

Tõlkija nähtavuse-nähtamatuse arutelu lõpetan Märt Väljataga arvamusega, et eesti kultuur ei oleks ilma tõlgeteta see, mis ta on (Väljataga 2008: 5). Teades, et lastekirjanduses moodustavad tõlked üle poole väljaantavatest raamatutest, on selge – tõlkijad ja tõlked

mõjutavad eesti (laste)kirjandust märkimisväärselt ja tõlkijate tööd tuleks austada ja vääriliselt tasustada.

3.4 Teooria ja praktika – kas vältimatult seotud?

Inglise tõlkeuuri, Warwicki Ülikooli õppejõu Susan Bassnetti järgi on tõlketeooria ja praktika lahutamatu seotud. Bassnett arvab, et kui tõlkija saab aru, mis tõlkeprotsessis toimub, siis aitab see tema loomingule kaasa (Bassnett 2002: 44). Douglas Robinson on aga veendunud, et enamik tõlkijatest otsib väga harva vastuseid oma küsimustele teooriale põhinevate reeglite hulgast (Robinson 2003: 219). Märt Väljataga on veelgi kriitilisem: tema arvates paneb tõlketeadus tõlkijad muigama, sest teooria näib tõlketöö igapäevaprobleemide kõrval „eluvõõras ja tegelikkusekaugel – eriti veel siis, kui tõlketeoreetiline traktaat väldib näidete toomist.“ (Väljataga 2008: 5) Järgnevalt püüan selgusele jõuda, millised on teooria ja tõlkijate igapäevatöö kokkupuutepunktid.

George Steineri 1975. aastal ilmunud teost „After Pabel: Aspects of Language and Translation“ (Pärast Paabelit: keele ja tõlkimise tahud) on kritiseeritud liigse teoreetiliseuse pärast ka, kuid pean Steineri nägemust tõlkimise kohta klassikaks, mis pani aluse edasistele aruteludele. Steiner lähtub tõlkimise üle arutledes hermeneutikast, mille kohaselt on tõlkija esimeseks teoks usaldus (*the act of trust*) tõlgitava teksti vastu. Sellele järgneb agressioon, mille käigus tõlkija „tungib sisse“ (*invade*) tõlgitava teose maailma ja „toob selle koju“ (*bring home*), oma kultuuriruumi. Kolmandaks teeb tõlkija inkorporeeriva (*incorporative*) sammu ehk impordib sõna ja vormi. Selle sammu kirjeldamise juures kasutab Steiner selliseid mõisteid nagu assimilatsioon, kodustamine, naturaliseerimine, sissetoomine (*importation*), mis kõik võivad teksti algse struktuuri kas nihestada (*dislocate*) või ümber paigutada (*relocate*), kuid ülekanne ja parafraseerimine rikastab igat originaali. Lõpuks jõuab tõlkija aga Steineri sõnul ikka algteksti juurde tagasi ja on sellele truu (*restitution*) (Steiner 2008: 312jj). Nagu selle peatüki järgnevatest aruteludest selgub, et jää Steineri lähenemine ainult teooriaks, vaid samu põhimõtteid järgivad ka praktikutes tõlkijad.

Märt Väljataga sõnul on tõlkimine „ideaalis sama asja samamoodi ütlemine teises keeles.“ (Väljataga 2008: 4) Ta arutleb edasi, et tõlkega soovitakse sihtkultuuris midagi korda saata: pakkuda teavet, esteetilist elamust või mõjutada lugejat teatud viisil mõtlema ja käituma. Aga mis on samasuse kriteeriumid? „Selge on see, et sama asja teises keeles ütlemiseks tuleb

sellest kõigepealt õigesti aru saada ja siis osata leida sellele „tulemkeeles” sobiv vaste. Tõlkimine on suuremalt jaolt intuiitiivne, raskesti reeglistatav oskus, mida annab süvendada kogemuse ja lugemusega, töö ja vaevaga, võrdlemise ja tagasisidega. Kas ka tõlketeadusega? Eriti vist mitte.“ (Väljataga 2008: 5) Douglas Robinson nendib, et mõnede teoreetikute meelest ei etenda vaist ehk intuitsioon tõlkeprotsessis praktiliselt mitte mingisugust rolli, või kui, siis väga väikest. Nende arvajate meelest ei tohi mitte midagi jätta juhuse hooleks, sest vaistu seostavad nad oletamisega ja oletamist juhuslikkusega. Ühesõnaga väidavad nad, et vaistu ei saa usaldada. Kuid Robinsoni meelest ei ole sellel arvamusel tegelikult reaalsusega suurt pistmist (Robinson 2003: 100). „Intuitsioon ei ole midagi halba, mida tuleks vältida. Intuiitiivsed mõtteväljatused on tõlkeprotsessi oluline osa.“ (Robinson 2003: 102) Ka Allar Sooneste ütleb, et ei kasuta tõlkimisel kindlaid strateegiaid, vaid juhindub eelkõige oma vaistust. (Sooneste)

Soome tõlkija Alice Martin sõnastab 2001. aastal Helsingi Ülikooli veebiajakirjas ilmunud artiklis „A Translator’s View of Translation Norms“ (Tõlkija vaade tõlkenormidele) reeglid, mida ta nimetab normideks, kuid mis ei ole seotud eelpool tutvustatud Israeli tõlketeoreetiku Gideon Toury tõlkenormide teooriaga. Martini sõnastatud normid pakuvad ennekõike huvi tõlkija tegevuse uurimise seisukohast. Ta lähtub enda ja oma kolleegide tähelepanekutest ning nende põhjal joonistuvad välja kuus reeglit [või normi – A.K.], millest tõlkijad tema arvates igapäevatoos lähtuvad: 1) lähtetekstist arusaamine, st stiiliküsimused, metafooride ja sümbolite olemasolu, jne; 2) täpsus, usaldusvärsus ja lojaalsus nii autorile kui lugejale, sest üks ei välista teist; 3) sihtteksti kvaliteet, kusjuures lastele tõlkimisel on tõlkijal lausa ühiskondlik vastutus pakkuda lastele puhast emakeelt; 4) rütm (vt ka Oittinen 2006: 39); 5) tsiteerimine, st kui sihtkeeles on olemas tsitaadi aluseks olev tekst, siis kasutatakse seda; 6) kooskõla tõlke ja illustratsiooni vahel. Nagu näeme, on need reeglid kõik kooskõlas ka Oittineni (2006: 39; 2000: 20), O’Sullivan (2006c: 114), Steineri (2008: 312jj) jt teoreetikute seisukohtadega.

Martini nimetatud reeglitest täpsuse ja lojaalsuse kohta saab tuua järgmise näite: Taani lastekirjaniku Ole Lund Kirkegaardi raamatu „Väike Virgilius“ tõlget analüüsides on Lea Reitel Høyeril kahju sellest, et tõlkija ei ole säilitanud autori tekstidele iseloomulikke kordusi, millega on silmas peetud just lastele omast keelekasutust. Tõlkija [Aet Püssim – A.K.] on enamiku kordustest asendanud sünonüümidega. „Sellega läheb kaduma ka osa originaalteksti lastekeelsest dimensioonist.“ (Reitel 2009: 33) Reitel Høyer toob selle ühe võimaliku põhjusena välja eestlastele juba koolis emakeeleõpetajate poolt sisendatud teadmise, et

kordusi tuleks vältida. Niisiis, lisaks teksti tuumale peaks tõlkija truuks jääma ka autori stiilile ja tonaalsusele, kuid muutma teksti nii, et see oleks arusaadav lugejale hoopis teistsugusest kultuurist. Tõlkija Cathy Hirano sõnul nõuab see tõlkijalt head tasakaalutunnetust, tundlikkust, intuitsiooni ning alandlikkuse, omamoodi valvsuse ja ülbuse segu. Alandlikkust selleks, et mõista, et autor on esimesel kohal, isegi siis, kui tõlkija temaga ei nõustu või arvab, et suudaks ise paremini öelda. Autoril on Hirano sõnul alati õigus. Tõlkijal on lausa ohtlik arvata, et ta saab aru ja sellepärast tuleb olla valvas. Hirano jätkab: „Ülbus ja alandlikkus näivad vastuolulistena, kuid pean olema teatud määral ülbe, et uskuda – ma suudan muutuda autoriks teises keeles.“ (Hirano 2006: 227)

Truudusest tekstile ja autorile rääkis siinse töö raames intervjuueritud Helle Michelson: „Olen kohusetundlik tõlkija ja arvestan alati autoriga, austan autori laadi ja olen toimetajana parandanud ikka ainult seda, mis keeleliselt vale. Ütlused ja väljendused on autori otsustada, kui keel seda võimaldab.“ (Michelson) Kui aga küsisin autori- ja tekstitruuduse kohta Ilona Martsonilt, siis arutles Martson järgmiselt: „Mida üldse tähendab austav suhtumine originaali? Sõna-sõnalt tõlkimine ei ole tegelikult ju ka austav suhtumine, sest siis läheb teos sihtkeeles lugeja jaoks kaduma. Tõlkija pakub iga kord oma versiooni, enda silmavaate tasemelt – ta teeb ikka nii, nagu tundub talle kõige õigem.“ (Martson)

Aga kas tõlkimist on võimalik õpetada ja õppida? Alice Martin (2001) on veendunud, et tänu tõlkekoolituse taseme paranemisele ja tõlketeaduse arengule ei kahelda enam, et tõlkimist ei saaks õpetada. Allar Sooneste arvab, et mingil määral on võimalik tõlkimist õppida, aga „kõige olulisemad on kogemus ja eeldused. Kogemused tulevad muidugi aja jooksul. Võtan vahel kätte oma kunagised esimesed tõlked ja näen seal palju sellist, mida nüüd teeksin teistmoodi. Ja muidugi eeldused. [...] Olen see, kes arvab, et inimesel on juba sündides kindlaks määratud see, mis talle kõige paremini sobib. Kui liikuda õigel teel, siis tulevad ka tulemused. Vastasel juhul võib ju pingutada ja punnida, aga suurt midagi head välja ei kuku. Sooneste arvab siiski, et „teooriad on aidanud ja aitavad eelkõige neid inimesi endid, kes teooria on välja mõelnud. Igaüks kujundab oma arusaamad ikkagi ise. Aga jah, teiste kogemusi ei tasu seejuures ära põlata.“ (Sooneste)

Ilona Martsoni sõnul on tõlkimist võimalik õppida, kuid ta kahtleb, kui edukas on tõlkimise õpetamine. „Ma arvan, et tõlkimist on võimalik õppida küll. Mina õpin kogu aeg juurde, iga raamatuga. Pigem võiks küsida, kas tõlkimist on võimalik õpetada. Teoreetilised kursused on küll alati väga huvitavad kuulata, aga praktilist abi seal tegelikult ei ole. Kui tõlkija üksinda

raamatu kallal ragistab, siis ei ole teooriakursusest suurt kasu. Mõnes teoorias jõutakse lõpuks sinna välja, et teksti ongi võimatu tõlkida, kõik tähendused kaovad ära, jääb ainult selgroog. Nii see ikkagi ei ole, sest sellisel juhul ei tõlgitakski. Minu kogemus teooriatega on selline, et neid on huvitav võimalusel kuulata, aga huvitavam on rääkida teiste tõlkijatega, mida keegi mingil juhul on ette võtnud, millised on tüüpilisemad vead. Ka oma teksti toimetajaga on alati huvitav rääkida. Ta leiab kohe üles tõlkija parasiitsõnad. Sellised asjad viivad rohkem edasi. Ma ei tea, kuidas tõlkimise õpetamine ülikoolides praegu korraldatud on, aga kujutan ette, et kui õpetada, siis läbi paljude arutelude.“ (Martson)

Helle Michelson ütles intervjuus: „Midagi on võimalik õppida. Minul ülikoolis oli ka tõlkekursus. Tõlketooriatel põhinevaid tõdesid ja põhimõtteid seal tutvustati. Õppejõud oli ise tõlkija ja tõi praktikast näiteid. Aga kui mina tõlkima hakkasin, siis polnud mul sellest enam midagi meeles, ega polnud ka mingit abi. Kõik tuli iseõppimise teel. Hea oli ühises toimetuses omavahel arutada. Õppisime üksteise najal palju; et kuidas mingit küsimust lahendada. Tänapäeval teeb igaüks omaette tööd. Pole ka kollektiivset kontrolli, kui nii võib öelda. Sellepärast on ka keel viletsam ja vaesem. Meie saime kogu kirjastuse ulatuses nõu küsida: kes mida valdas, siis selle juurde läksid.“ (Michelson) Intervjueeritud tõlkijatest on tõlkekoolitust saanud vaid üks tõlkija – Helle-Iris Michelson, Ilona Martson ja Allar Sooneste aga mitte. Samas peavad kõik kolm tõlkimise teoreetilist mõtestamist oluliseks, kuigi praktika jaoks siiski mitte vältimatuks. Kõik arvavad ka, et tõlkimist on võimalik õppida, kuigi sageli pigem teiste tõlkijatega vestluste kaudu või omaenda tõlketööd parandades.

Kui lugeda erinevaid seisukohavõtte, siis võib kokkuvõtlikult välja tuua, et praktiline elu on tõlkijatele õpetanud, et:

1) tõlkimine võtab palju aega. Anu Saluäär ütleb: „et tuleks hea tulemus, peab sul aega olema.“ (vt Niineste 2011: 14)

2) teksti tuleb mitu korda lugeda. Riitta Oittinen, kelle järgi on tõlkija eelkõige lugeja, eristab esimest lugemist (esteetiline lugemine) ja järgmine lugemine (analüütilisem lugemine) (Oittinen 2006: 39). Oittinen on veendunud, et lastele tõlkimise puhul ongi üheks tähtsamaks võtmesõnaks lugemine. Tõlkija esmase lugemiskogemuse põhjal hakkab vormuma tõlge. Lugemise käigus tekib tõlkijal dialoog lugejatega, keda veel ei eksisteeri, kuid kelle poole ta siiski pöördub lähtudes oma lapsekuvandist (Oittinen 2000: 5). Tõlkija liigub lugejana edasitagasi originaalteksti ja enda kirjutatud tõlke vahel. Tõlkimise ajal avaldavad mõju eelmised lõigud ja sõnad, mis omakorda määravad ära, milliseks kujunevad järgmised lõigud ja

järgmised sõnad (Oittinen 2000: 16). Oittineni veendumuse kohaselt muudab selline tööprotsess – aktiivne lugemine ja aktiivselt mõistmine (*active reading and understanding*) – tõlgitava materjali veelgi paremaks, st originaal võidab tõlkimisest (Oittinen 2000: 20). Allar Sooneste kirjeldab samuti, kuidas ta töötab teksti „alati läbi kaks korda: esmalt lähtekeelest välja ja seejärel eesti keelde sisse“ (Sooneste).

3) mõnikord tuleb parema arusaadavuse huvides võrrelda omavahel teose erinevaid tõlkeid (Martson; Michelson; Sooneste). See võte oli minu jaoks väga huvitav ja tõestas veel kord, kui tõsiselt suhtuvad tõlkijad oma töösse, aja- ja energiakulu pelgamata.

4) tõlkel peab pärast valmimist laskma seista ja siis uuesti seda nn värske pilguga läbi töötama. Anu Saluäär ütleb, et tekst peaks vähemalt kuu aega seisma. „Seejärel on õige aeg seda võõra pilguga üle lugema asuda. Ei tohi oma musta musta tekstiga kirjastusse minna. Tõlkija peaks alati olema oma musta teksti esimene toimetaja.“ (vt Niineste 2011: 14) Tõlge peab seisma ka Helle Michelsoni sõnul.

5) tõlget tuleb valjusti ette lugeda (vt Oittinen 2006: 39, Martson; Michelson; Sooneste).

Kõigist nendest soovitustest on õppida nii lastekirjanduse kui üldkirjanduse tõlkijatel. Taas on näha, et teooriast ei ole needki soovitused tegelikult kaugel, kuigi seda alati ei teadvustata. Näiteks võib tuua tõlke valjusti lugemise vajaduse, millele on tähelepanu juhtinud ka teoreetikud (vrd Dollerup 2003: 99; Lathey 2006: 63; Oittinen 2000: 35). Arvan, et kuigi teooria ja praktika ei pruugi alati olla vältimatult seotud, mõjutavad tõlkijate tööprotsessi siiski vähemal või rohkemal määral mingidki teadmised teoreetilistest seisukohtadest. Ka tõlkijad Martson ja Sooneste on teooriatega vähemalt tutvunud.

3.5 Lastekirjanduse tõlkimise erijooned

Käesolev töö põhineb eeldusel, et lastekirjanduse tõlkimisel on erijooned. On küll väidetud, et kuna lastele kirjutatud tekstid on juba algselt kohandatud laste mõttemaailmale ja vastuvõtuvõimele kohaseks, siis ei saa lastele tõlkimisest rääkida kui millestki erilisest, mis üldkirjanduse tõlkimisest märgatavalt erineks (Stolze 2003: 209). Suurem osa tõlkeuurijad on siiski ühel meelel, et lastekirjanduse tõlkimist iseloomustavad tõepoolest mitmed erijooned. Cecilia Alvstadi järgi (2010: 22) on kõige põhjalikumalt neist uuritud: 1) adaptatsiooni; 2) kahest adresseeritust; 3) tõlketeksti suupärasuse tunnuseid (*features of orality*) ettelooetavate

raamatute puhul; 4) teksti ja pildi vahelist suhet. Riitta Oittinen lisab (2000: 4; 2006: 95), et tõlkijat ja tõlkeprotsessi mõjutab ka tõlkija arusaam lapsest ja lapsepõlvest ehk tõlkija lapse(põlve)kuvand, mida juba käsitlesin põhjalikult töö eelmistes peatükkides.

Lastekirjanduse tõlkimist peetakse eriliseks just seetõttu, et ülalnimetatud erijooned on sageli üheaegses koostoimes ja mõjutavad tõlget ilmsemalt kui nt üldkirjanduse tõlgete puhul (Alvstad 2010: 26; Dollerup 2003: 99). Tõlkeuurijad ja tõlkijad on siiski tajunud suhtumist, et lastele kirjutamine ja tõlkimine on midagi lihtsat ja isegi tähtsusetut (Puurinen 2006: 54), millega igaüks hakkama võib saada, kel on vähegi mõne võõrkeele ja arvuti käsitlemise oskus (Reitel Høyer 2009: 30). Tõlkeuurijad ja tõlkijad ise seda seisukohta ei jaga. Lastele tõlkimine on kompleksne ümberkirjutamise (*rewriting*) protsess, mis ei toimu vaakumis, vaid suuremas ühiskondlikus-kultuurilises kontekstis. Lastekirjanduse tõlkeprotsessis on mitmeid erilisi aspekte nagu nt: lähteteksti staatus, sobivus ideoloogiliste ja/või didaktiliste eesmärkidega, keerukuse aste, sihtauditooriumi vajadused ja sihtkultuuris valitsevad tõlkenormid (González Cascallana 2006: 97).

Intervjueeritud tõlkijad Helle Michelson, Ilona Martson ja Allar Sooneste ütlevad, et lastekirjanduse tõlkimine võib küll esmapilgul näida kerge ülesandena, kuid nõuab üldkirjandusega võrreldes sageli isegi kauem aega ja energiat (Martson; Michelson; Sooneste). Allar Sooneste väidab koguni, et lastele tõlkimine on täiskasvanutele tõlkimisest ohtlikum, sest „näiline lihtsus justkui uinutab ja võib tekitada kiusatust kuidagi kergemalt võtta. Näiline lihtsus tähendab sageli hoopis enam pingutamist. Avastan sageli, et pealtnäha lihtne lasteraamat, mille tõlkimiseks ei ole vahel isegi sõnaraamatut vaja, ei valmi sugugi kiiremini kui mõni täiskasvanutele mõeldud tekst.“ (Sooneste) Kanada-Jaapani tõlkija Cathy Hirano nendib, et inimesed, kes ei ole kunagi tõlkinud, kujutavad ette, et tõlkimine on lihtsalt mehaaniline protsess. Kahe keele vilumusega tõlkijal tuleb ainult lähtekeele sõnad sihtkeeles ekvivalentsete sõnadega asendada, aga tõlkimiseks ei piisa ainult heade sõnaraamatute olemasolust (Hirano 2006: 225). Martson kirjeldab, kuidas nägi vaeva sõnaga *räsamismasin*. „Küsisin mitmelt mehelt. Üks soovitas, et vaadaku ma tööõpetuse õpikust. Sealt leidsingi.“ (Martson)

Järgnevalt kirjeldan pikemalt selliseid tõlkevõtteid nagu kodustamine ja võõrapärastamine, adapteerimine ning püüan kirjeldada, kuidas saavutatakse ettelugemiseks mõeldud raamatute suupärasus ja tõlgitakse pildiraamatuid. Adaptsioon, kodustamine ja võõrapärastamine ei ole küll ainult lastekirjanduse erijooned, kuid lastekirjanduse tõlkimisel kasutatakse adapteerimist

ja kodustamist üldkirjanduse tõlkimisega võrreldes siiski rohkem, sest laste retseptsioonivõime on paratamatult piiratum täiskasvanute omast. Kuigi illustreeritud raamatuid ilmub ka üldkirjanduse hulgas, võib siiski öelda, et pildiraamatud kuuluvad eelkõige lastekirjanduse hulka ja kuna pilt ja tekst moodustavad pildiraamatutes lahutamatu terviku, on nende tõlkimine keerukas protsess. Sama kehtib ka ettelugemiseks mõeldud raamatute kohta.

3.5.1 Kodustamine ja võõrapärastamine

1990. aastatel tõusis tõlketeaduse üheks keskseks teemaks arutelu võõrapärastamise (*foreignization*) ja kodustamise (*domestication*) üle. Diskussiooni eesvedajaks oli 2012. aastal ka Tallinna Ülikoolis loengu pidanud USA tõlkeuurija Lawrence Venuti. 1995. aastal ilmus tema teos „The Translator’s Invisibility: A History of Translation“ (Tõlkija nähtamatus: tõlkimise ajalugu), kus ta kaitseb teesi, et kirjandustekstide tõlkimisel tuleks eelistada võõrapärastamist, sest teistest keeltest inglise keelde tõlgitud teoste osakaal on marginaalne ja Venuti tunneb muret, et selline olukord ei võimalda ingliskeelsetel rahvastel tutvuda maailma mitmekülgse ja rikka kirjanduse ja kultuuriga. Venuti järgi kohandatakse kodustatud tõlked „domineerivale kultuurile“ vastavaks, samas kui võõrapärastamine „esitab domineerivale esteetikale väljakutseid“ (Venuti 1995: 19). Kodustamise ja võõrapärastamise üle arutlesid tegelikult küll juba Saksa romantikud (Goethe, Schleiermacher), kes eelistasid tõlkestrateegiat, mis viiks lugeja autorile lähemale (võõrapärastamine), mitte ei tooks autorit lugejale lähemale (kodustamine) (Koskinen 2012: 14), kuid 20. sajandil on need diskussioonid kogunud uut jõudu. Pärast II maailmasõda ingliskeelsetes maades levima hakanud nn lihtsa stiili (*plain style*) viljelemine on Venuti sõnul inglise keelt vaesestanud. See omakorda peletab eemale igasuguse võõrapärasuse ja tõlkimises on peaaegu vaieldamatuks strateegiaks püüd ladususe (*fluency*) suunas, „ükskõik, kas tegemist on romaani või restoranimenüüga“ (Venuti 1995: 6).

Soome tõlkeuurija Kaisa Koskineni järgi on kodustatud tekst selline, mis ei vii lugejat segadusse, ega esita talle muul moel väljakutseid, ja selles mõttes on kodustatud tekst lugejale orienteeritud (Koskinen 2012: 15). Oittinen ei näe lugejale orienteerituses mida halba, vastupidi: sihtkeeles hästi toimiv tekst näitab tõlkija lojaalsust ka autori vastu (Oittinen 2000: 84), sest siis loeb lugeja sama autori järgmist teost tõenäoliselt samuti. Koskinen arvab, et ladus ja voolav tekst, kust lähtekultuuri võõrapärasus on eemaldatud, muudab teksti kergesti

loetavaks. Ta väidab, et tegelikult sisaldub igas tõlkes kodustamist, ka siis kui on tõlgitud võõrapärastamise strateegiat järgides (Koskinen 2012: 15) ja Oittinen on veendunud, et kodustamiseks saab pidada ka otsuseid, milliseid raamatuid tõlkida, milliseid mitte (Oittinen 2006: 43).

1986. aastal ilmus Rootsi lastekirjanduse uurija Göte Klingbergi raamat „Children’s Fiction in the Hands of Translators“ (Laste ilukirjandus tõlkijate käes), mis puudutab lähemalt kultuurikonteksti silmas pidades läbi viidud kodustamist, nt raha- või mõõduühikute, toitude nimetuste, ajaloosündmuste jms mugandamist sihtlugejale sobivaks (Oittinen 2000: 90). Lastekirjanduses lähtutakse eakohasuse põhimõttest ja on selge, et laste võime mõista maailma ja selle nähtusi, on täiskasvanud lugejaga võrreldes piiratum. Kui pakkuda lastele võõrapärastavaid nende peas (maailmapildis laiemalt) tekkida suur segadus. Kodustamise kasuks lastekirjanduses räägib ka eelpool juba põhjalikult lahatud keele-aspekt – lastekirjanduse tõlkimisel tuleb arvestada lapslugeja keeletasemega (noortel slängi ja kõnekeelega jne). Kodustamise-võõrapärastamise otsused sõltuvad kindlasti lugeja vanusest – võib ju juba noorukieale läheneva lugeja jaoks säilitada lähtetekstis esinevat võõrapärast, samas kui väiksem lugeja ei oskaks tõlkija heast kavatsusest tema silmaringi laiendada eriti hoolida. Oittineni järgi esineb tekstide kodustamist mitmesugustel põhjustel, nt poliitiline surve, tsensuur või lähteteksti ja sihtteksti erinevad moraalsed väärtused. Kodustada võib lähtudes laste huvide, kultuuride, vähemuste, poliitiliste ideaalide, usuliste veendumuste jne. eesmärkidel. Kodustada võib nimesid, tegevuspaika, žanri, ajaloolisi sündmusi, kultuurilisi ja usulisi kombetalitusi ja uskumusi (Oittinen 2006: 43).

O’Sullivan peab kodustamise-võõrapärastamise teemat eriti tundlikuks just lastele tõlkimise korral, sest see, kui paljust lapsed aru saavad ja mil määral võõrapärastust nad suudavad vastu võtta, on lastele tõlkimise suur „must kast“, nagu O’Sullivan 2012. aastal IBBY kongressil peetud ettekandes väljendas. Tõlkija seisab tema sõnul küsimuse ees: kas tõlkida nii, et lugeja tunnetaks pidevalt, et loeb tõlget, või luua tõlkega illusioon, nagu oleks tegemist tekstiga, mis on loodud lugeja kultuuriruumis (O’Sullivan 2006a: 148). Ühest küljest võib kodustamise kui teksti muutmise ja õpetlikuks vormimise hukka mõista, sest lapsed peaksid saama võimaluse leida tekstist võõrapärast ja õppima erinevusi tolereerima (Stolt 2006: 74), teisalt ei saa siiski unustada, et võõrapärane tekst võib tunduda lapsele hoopis imelik ja kummaline, ega pruugi lapse edasistele lugemiselamustele just eriti kaasa aidata (Tarrend 2003: 34; Oittinen 2006: 43). Edasi vaatlen mõningaid näiteid kodustamise ja võõrapärastamise kohta.

Ilona Martson toob näite Sergei Mihhalkovi 1930. aastatel kirjutatud luuletuse „Aga mis teil on?“ tõlke eesti keelde. Ellen Niit on Venemaa olustiku meisterlikult kohandanud 1960. aastate Eesti NSV jaoks sobivamaks. „Kõik algab nimede eestindamisest. Toljast, Borjast ja Nikolaist saavad Kait, Tiit ja Mait, neile järgnevad Malle ja Sass...“ (Martson 2008: 68) Kui lähtetekstis Moskva lapsed üksteise ees kiitlevad, mis kellegi koduaknast paistab, siis on Punasest väljakust eesti keelses tõlkes saanud Komsomoli staadion, Neglinnaja uulitsast Pärnu mnt, jne (*ibid*). Nii sai eesti lugeja aimu, millistes kategooriates uhkeldati, sest vaatamata eeskujulikule sotsialistlikule kasvatusel ei pruukinud aknast paistev Punane väljak siinsetes lastes tõepoolest mingeid emotsioone äratada.

Kultuurikonteksti kodustamisest räägib ka Anne Lange (2008: 27) näide, kuidas Kuuba kirjaniku José Martí tõlkes sai Kreutzwaldi muinasjutuna tuntud loost „Vägev vähk ja ahne naine“ hoopis „Nõiutud krevett“ (vt ka alapeatükk 3.3). Tõlkija valikut õigustab see, et Kuubal ei tunta sellist looma nagu vähk. „Algupärandi mahasalgamine pole olnud tõlkimisel eesmärk omaette, sest tõlkija alustab teadaandmisega, et vaene Loppi [mees – A.K.] elas kaugel maal Balti mere ääres Venemaa kandis. Küll aga on eesmärk olnud muinasjutu moraali selge esitus /.../ [k]ui eesti loos jäävad mees ja naine eluotsani sealauta elama ja meelde tuletama vanasõna „Suur tükk ajab suu lõhki“, siis selle hispaania vastes vihastab varast ja jõukusest ilma jäänud Masicas [naine – A.K.] end surnuks, mispeale Loppi sureb kurvastusest.“ (Lange 2008: 28)

Ilona Martsonile jäi aga silma tuntud multifilmil põhineva raamatu „Onu Teodor, koer ja kass“ tõlge. Enda sõnul luges ta imestusega: „kirjakandja Petškin küsib, millist perioodikat soovitakse tellida. Kass tahab põllumajanduse, koer jahinduse teemalist ajakirja ja onu Teodor ütleb, et tellib ajakirja „Мурзилка“. See on vene lasteajakiri, tollal väga tuntud, kõik lugesid. Aga tõlgitud on, et onu Teodor soovib tellida „Tähekeset“, aga kui „Tähekest“ ei saa, siis ajakirja „Hea Laps“, sest seda on nii palju reklaamitud ja selle peatoimetajat ka. Tõlkija on lähtunud oma isiklikest sümpaatiatest või antipaatiatest ja kirjutanud need tõlkesse sisse. Aga Venemaal ei saa ju „Tähekest!“ tellida“ (Martson) Nimetatud raamatus on tõlkija Andres Jaaksoo minu meelest valinud läbivalt kodustamise võtte. Nii ongi Eduard Uspenski tuntud tegelastest onu Fjodorits ja kirjakandja Petškinist saanud onu Teodor ja postimees Ahjualune, Prostokvašino külast Petivere jne. Seda teades ei olegi imestada, et tegelased tellivad „Tähekest“. Samuti meenutab kass, kuidas professor Leopold Lõhe koostas „Eesti-kassi sõnaraamatu“ (Uspenski 2000: 13). Seega ei olegi Мурзилка asendamine „Tähekesega“ vast

nii taunitav, kuid saan aru, et Martson viitab eelkõige tõlkija juurdekirjutusele ajakirja „Hea Laps“ ja selle toimetaja kohta (Uspenski 2000: 18).

Mõnikord on tõlkija taotlus võõrapärast säilitada ja tuua lugejani autori ja/või teoses kujutatud ajastu olustikku, olgugi see väga võõras. Ilona Martson räägib jutukogumiskust „Siil ja siisike“ (eestikeelne tõlge 2012) ning nimetab autori, vene sürrealisti ja absurdikirjanduse klassiku Daniil Harmsi (1905–1942) loodud lugude olustikku eesti lugeja jaoks ulmeliseks kosmose maailmaks. „Näiteks lugu eidekesest, kes väljub kodunt, kuna tal ei ole tinti... Mis tinti? Miks on vaja eidekesel tinti?“ (Martson) Lisaks sõnale *tint* on lugudes veel sõnad *aeroplaan*, *automobiil*, *uulits*, *petrooliputka*, *prantssaiad*. Martson põhjendab, et kuna Harmsi-aegne maailm (1930. aastate Venemaal) on ngunii niivõrd kauge, „siis targem oli need asjad sisse jätta, et tekiks ulmemaailm, kosmos. Mõned lood said ka siiski liigse võõrapärasuse tõttu välja praagitud. Näiteks luuletus marssivatest pioneeridest, pikk lugu samovarist. Aga ühtegi teksti ei saa ju sellepärast välistada, et seal on midagi võõrast.“ (Martson) Martson lisab, et sõnamängude puhul järgib tõlge siiski lähteteksti, sest tõlkija soovis edasi anda autorile omast stiili ehk harmsilikkust (Martson). Ja sellistes mängulistes väljendites nagu „Fistoolia asub Kompottias, Kompottia asub Tšutšetšias, Tšutšetšia asub Bambambias ja Bambambia asub Timpampampias“ (Harms 2012: 95) ilmneb see eriti hästi.

Helle Michelson on 1989. aastal ilmunud prantsuse muinasjuttude kogumikus „Saladuste puu“ läinud seda teed, et on säilitanud tekstis muinasjutule omase arhailisuse ja salapära hõngu, kuid samas on lugejal võimalik järele vaadata, mida tähendab *kvintaal* (lk 10), *sou* (lk 25), *ljöö* (lk 45), *nugaat* (lk 168). Michelson jagab selgitusi nende sõnade tähenduse kohta joonealustesse märkustesse. Allar Sooneste, kes oma tõlgetes joonealuseid ei kasuta, on veendunud, et „lugeja ei tohiks unustada, et see ei ole Eesti, mille kohta ta loeb“ (Sooneste), samas on ta raamatus „Sune suvi“ tõlkinud ära kohanime Sääsesoo (Olsson; Jacobsson 2009: 12). Kõnealuses loos soovib pereisa sõita puhkama oma vanasse kodukülla, kuid igal pereliikmel on oma tahtmine ja ülejäänud pereliikmete soove püütakse kõigi võimalike vahenditega naeruvääristada. Puhkuseplaanide seostamine Sääsesoo külaga lisab niigi naljakale olukorrale koomikat veelgi juurde ja tõlkija otsus kohanime tõlkida on minu meelest igati õigustatud.

Omaette teema nii üld- kui lastekirjanduse tõlkimisel on päris- ja üldnimede tõlkimine. USA õppejõud Nancy K. Jentsch arvab, et nimed millest sihtkeeles kergesti aru saadakse ja millel puudub tähendusvarjund, võiksid jääda tõlkimata, sest võõrapärased isiku- ja kohanimed

aitavad lugejal silme ette manada tegevuse toimumise olustikku (Jentsch 2006: 191). Nimede kodustamine on õigustatud juhul, kui „nimi identifitseerib ka tegelase omadusi.“ (Lange 2008: 52) Kui tõlkija asub kirjanduses üldiselt pühaks peetavate nimede kallale, siis teeb ta seda soovist, et originaaltekstis olev nimi funktsioneeriks tõlkes võimalikult samamoodi (Van Coillie 2006: 124). Eriti palju näiteid nimede kodustamisest pakub J.K. Rowlingu „Harry Potteri“ sari, mis on täis keerulisi ja rääkivaid nimesid, mille puhul tuleb tõlkijal otsustada, kas ja kuidas nendega toimida. Kuna sellel teemal on 2012. aastal Tallinna Ülikoolis juba kaitstud magistritöö (vt Laansoo-Hämarik 2012), siis ma sellel konkreetset näitel siin pikemalt ei peatu. Olgu siinkohal vaid ära toodud ka tõlkija Krista Kaera põhjendused, millistest põhimõtetest ta Harry Potteri sarja nimede tõlkimisel lähtus. Krista Kaer otsustas eesti keelde tõlkida võlumaailma kohanimesid, aga jätta tõlkimata mugude kohanimesid ja isikunimesid, sest „nimi kuulub tegelase juurde ja kedagi ei saa vägisi eestlaseks teha. Midagi läheb teel kaduma. Pole midagi parata, Albus Dumbledore tundub olevat hoopis teistsugune inimene kui Valge Mesimumm, mida tema nimi tõlkes tähendaks.“ (Kaer 2005) Tõlkija on veendunud, et nimi kuulub tegelase juurde ja vägisi pole lähteteksti tegelastest sihtkultuuri esindajat võimalik teha. Sama meelt on ka Birgit Stolt, kes imestab, miks sai Vahtramäe Emilist saksa keelde tõlgituna Michel, kuigi saksa lapsel ei oleks sugugi raske lugeda ja hääldada nime Emil. Ka taanlased nimetasid sakslaste eeskujul Emili ümber Mikkeliks. Aga kui Rootsi film hiljem Taani kinodesse jõudis, oli palju segadust, sest peategelane ei olnudki Mikkel, nagu raamatust teada, vaid hoopis Emil. Raamatukauplustes pandi raamatutele kleebis, milles informeeriti, et raamatu ja filmi peategelased on üks ja sama poiss (Stolt 2006: 73).

Allar Sooneste tõdeb, et tõlgib nimesid, sh tänavanimed, „siis kui nimed kannavad mingit tähendust ja sõnumit. Näiteks Pulksoni-raamatu tõlkes sai norra tüdrukuke Vesla eesti keeles nimeks Tirts. Veel meenub mulle Tommy ja Kribu sarjaga seoses, kuidas me kirjastusega otsisime teisele poisile nime. Tommyga on pilt selge, aga teisele poisile oli originaalis antud nimi Flisen, mis rootsi keeles tähendab laastu, kildu – ühesõnaga midagi väikest. Keegi pakkus nimeks välja Killu, kuid minu meelest on see meil pigem tüdruku hellitusnimi. Kribu sai lõpuks nime päriselus sama hüüdnime kandva eesti poisi järgi.“ (Sooneste) Samas on aga raamatus „Tsatsiki ja armastus“ jäänud tõlkimata *Donkeyshit Lane* (Nilsson-Brännström 2005: 6), mis Eeslisõnniku tee nime kandes võiks ehk veelgi paremini edasi anda koomilist sõnumit. Võib aga olla, et tõlkija ei pidanud vajalikuks tõlkida üsna teada ja tuntud ingliskeelset sõna *shit*, mis eesti keeles on ikkagi üsna tugeva konnotatsiooniga.

Ilona Martson arvab, et lastekirjanduse tekstile ei tee võõrapäraste nimede rohkus head. Ta ütleb, et Grigori Osteri „Õuduste kooli“ puhul sobib eesti lapsele hästi just see, et seal on väga vähe pärisnimesid. „Ei ole Vitjasid, Katjasid, Aljošasid, vaid „esimese klassi õpilane“, „teise klassi õpilane“. Selle raamatu puhul ei teki vastumeelsust, mis minu hinnangul tekib eesti lapsel vene nimede suhtes, mida meil omal ajal polnud,“ (Martson) sest mõnikümend aastat tagasi olid vene nimed eesti lugeja jaoks tavalisemad kui praegu. Martson ütleb, et Daniil Harmsi lugudes on nimed sageli tähenduslikud ja need võiksid midagi öelda ka eesti lugejale. Professor Toru oli lähtetekstis Трубочкин, mis ei ütle eesti lapsele mitte midagi. „Priit Aimplaga [Harmsi lugude üks tõlkijatest Ilona Martsoni kõrval – A.K.] arutasime, mida panna. Kas Toruste või midagi sellist, aga otsustasime lõpuks lihtsalt Toru. Genialov oli originaalis jällegi mitte midagi ütlev Разумилов, sõnast *разум* [mõistus – I.M.], aga mul oli olemas ka Harmsi lasteloomingu saksakeelne tõlge, kus oli Genialow. Vaatasin: hea mõte. Osad nimed on ümber tehtud, osad samaks jäetud. Nii palju kui oleme tõlkijatega omavahel rääkinud, tuleb välja – selleks, et nimed räägiksid, tuleks neid tõlkida.“ (Martson) Osteri „Muinasjutt pisiasjadega“ [ilmus eesti keeles 2012. aastal – A.K.] pakkus samuti peamurdmist. „Tema hobuste nimed [Näki, Nuki, Niki, Kiki, Miki, Tiki, Läkiläki – I.M.] said ära muudetud, et saada lahti originaali š-st. Vaatasin, kuidas itaalia keelde oli tõlgitud. Seal oli muudetud. Mõned venepärased nimed ikkagi jäid, näiteks kass Aksinja, taat Serjoža. Neid oleks imelik muuta. Aga fotograaf Mesilind (originaalis Пчёлкин, sõnast пчела ehk mesilane) sündis assotsiatsioonis sellega, et on meil on kuulus fotograaf Vesilind.“ (Martson)

Nagu näha, kasutatakse lastekirjanduse tõlkimisel enamasti kodustamist. Eelpool refereeritud Venuti toetus võõrapärastamisele on mõistetav, sest ingliskeelsetes maades on tõlgete osakaal marginaalne ja ladusad tõlked, mis jätavad mulje, nagu oleks tegemist algselt inglise keeles loodud teosega, vähendavad veelgi teiste kultuuride tähtsust ingliskeelse lugeja jaoks ega avarda nende silmaringi. Van Coillie järgi eelistavad võõrapärastamist, just need tõlkijad, kes soovivad tõlke kaudu tutvustada lapsele teisi kultuure (Van Coillie 2006: 133), mida peetakse üheks lastekirjanduse tõlkimise tähtsamaks funktsiooniks. Samas peab lastekirjanduse tõlkimisel siiski arvestama laste vastuvõtuvõimega ja mõnikord võib sõnumit või koomikat kandvate nimede tõlkimine tuua sihtkeelde ka väga huvitavaid ja ainulaadseid lahendusi, mis suurendavad nii laste kui täiskasvanute lugemiselamust.

3.5.2 *Adaptatsioonid*

Kirjandusteoseid adapteeritakse sageli ka ühe kultuuri piires, nt raamatute põhjal tehakse filme („Kevade“, „Arabella, mereröövli tütar“, jpt) ja näidendeid ning realiseeritakse multimeedialiselt, kuid sellel mahukal temaatikal ei ole siinse töö mahtu ja uurimisküsimust silmas pidades võimalik peatuda. Adaptatsioonide eesmärgid võivad olla nt kultuurilised ja ideoloogilised kaalutlused (võõrapäraste kultuurielementide kodustamine, väga vanade tekstide kaasajastamine, ebasobiva maailmavaate eemaldamine); pedagoogilised kaalutlused (hoida lapsi vägivalla, seksi, ebatsensuursete sõnade jms eest); easpetsiifilised, soospetsiifilised ja keelelised kaalutlused (laste- ja noortepärane keelekasutus). Tekstide mugandamist põhjustavad seega ühelt poolt kultuuride erinevused, mis tõlkimise puhul selgelt esile tulevad ja teiselt poolt (laste)kirjandusele seatud eesmärgid. Kui lähteteksti sõnum või vorm ei vasta sihtkultuuri arusaamadele, siis kirjandusteost kas lihtsustatakse (nt lähteteksti mõõt-, kaalu-, raha- jt ühikud, toitute nimetused jms muudetakse sihtlugejale vastuvõetavaks), lühendatakse (mõned lähteteksti osad jäetakse tõlkimata), või laiendatakse (tõlke käigus lisatakse tekstile selgitusi).

Riitta Oittinen leiab, et mõisted adaptatsioon ja tõlge ei asu sisuliselt teineteisest kaugel, sest iga tõlge sisaldab endas ka adaptiooni, kuna kõik tõlked sisaldavad mingil määral muutusi ja on mingil määral kodustamised (Oittinen: 2000: 6). Ka Belgia tõlkeurija Isabelle Desmidt arutleb, kas tõlke ja adaptiooni vahele saab üldse selget joont tõmmata. Kui ekvivalentsed peaksid tekstid olema, et nende kohta saaks öelda lähtetekst ja tõlge (Desmidt 2006: 81)? Mina olen adaptiooni määratlemise aluseks võtnud siiski selle, et adaptatsioon on teksti muutmine kas kärpimise, juurdekirjutamise või mõne elemendi muutmise abil.

Ei ole mõtet arutleda selle üle, kas adaptatsioon, kodustamine või võõrapärastamine on head või halvad tõlkestrateegiad. Oittineni järgi sõltub kõik tõlke eesmärgist (Oittinen 2000: 91). Tõlkimise käigus adapteeritakse tekste selleks, et muuta neid sihtkeeles ja -kultuuris mõistetavamaks vastavalt lugejate vajadustele (LKS 2006: 9). Tõlke eesmärgist oleneb, kui oluline on nt säilitada ajaloolist ja/või võõrapärast atmosfääri; kas tegemist on ajalooõpikuga või juturaamatuga.

Adaptiooni saab põhjendada ka nii, et kuigi lastekirjanduse tõlkimise üks eesmärke on tuua kirev maailm lastele lähemale, võib suur hulk võõrapärast kultuurikonteksti röövida lastelt lugemismõnu. Oittineni järgi muudetakse lastele mõeldud tekste vastuvõetavamaks, kui tekstis leidub täiskasvanute meelest liiga palju hirmutavat või muul moel last kahjustavat

(Oittinen 2000: 50). Näiteks võiks eeldada, et lapsed mõistavad surma mõistet, kuid samas arvatakse, et surma käsitlevad tekstid on lapse vaimsele tervisele kahjulikud. Nii võidakse originaaltekstis esinenud vastavaid kohti kas mitte tõlkida või siis mugandada (Shavit 2006: 26). Kuna lastele suunatud tekstid on üldjuhul harivad ja järgivad eakohasuse põhimõtteid, siis muudetakse O'Connelli järgi tõlkimise käigus sageli tekste kas keele- või muudest normidest lähtuvalt. Tõlkijal on oma nägemus sellest, mis on sihtkultuuri laste jaoks sobiv, arusaadav ja kasulik (O'Connell 2003: 228) ja nagu eelpool selgitatud, võib see olla seotud nii tõlkija lapse(põlve)kuvandiga, kui ka tema arusaamaga kaasaegsetest lastest, kes on tõlkimise ajal temaha ühes kultuuriruumis. Ning kahtlemata mängivad tõlkimisel ja adapteerimisel rolli ühiskonnas valitsevad üldised arusaamad lapsest, lapsepõlvest, lastekirjandusest lastekultuurist jms. Lastekirjanduse tõlkija on „tugevalt ühiskonna pedagoogiliste, maailmavaateliste, poliitiliste ning loomulikult keelenormide pihtide vahel. Lisades siia veel tõlkesituatsiooni ajalised ja majanduslikud raamtingimused, saame üsna keerulise normide rägastiku, mille vahel tuleb tõlkijal üritada oskuslikku spagaati.“ (Tarrend 2004: 97)

USA keeleteadlane ja Piibli tõlke uurija Eugene Nida järgi ilmnevad tõlgetes adaptatsioonid tõenäolisemalt siis, kui tõlkel on käskiv eesmärk (*imperative purpose*). Sel juhul tunneb tõlkija kiusatust soovitud käitumisviisi mitte ainult soovitada, vaid teha kõik selleks, et ebasoovitud käitumine oleks sõnaselgelt esile toodud. Tõlkija ei jää siis rahule sellise tõlke tooniga, millest lugejad tõenäoliselt aru saavad; ta soovib nii selget tõlget, et lugejal poleks mitte mingit võimalust valesti aru saada (Nida 2000: 128). Sageli kiputakse nägema lapsi kui mõjutatavaid ja lihtsameelseid olendeid ja arvatakse et neile tuleb kõik väga ühemõtteliselt lahti seletada (Hunt 2005: 6). Neid seisukohti sobib väga hästi illustreerima Astrid Lindgreni „Pipi Pikksukast“ pärit stseen, kus Pipi leiab oma sünnipäeval pööningult kirstust püstolid. Ühes saksakeelses tõlkeversioonis ei tulista Pipi pööningult leitud püstolitest õhku, vaid paneb need tagasi ja hoiatab oma kaaslast, et püssid ei sobi lastele (Milton 2010: 3, O'Sullivan 2006b: 98). Vladimir Beekmani eestikeelses tõlkes teevad kaks püstolit Pipi käes ka pauku ja Pipi nendib sealjuures laes auke uudistades: „See kõmatas päris vahvalt“ (Lindgren 1988: 93). Niisiis ei ole V. Beekman pidanud vajalikuks hakata lähteteksti kuidagi „sobivamaks“ muutma. Pipi kui „tüüpiline emantsipatoorne naiskangelane“ (LKS 2006: 190), kes on aktiivne, otsustusvõimeline ja saab iseseisvalt hakkama ning on lastekirjanduse tõlkeloos uurijatele palju kõneainet pakkunud, sest kõikides kultuurides, kuhu Pipi-lugu on tõlgitud, ei pruugi valitseda nii vabameelsed arusaamad laste kasvatamisest või naiste iseseisvusest, kui Lindgreni tekst neid esindab. Emer O'Sullivan toob välja, et ühes

Prantsusmaal ilmunud „Pipi Pikksuka“ tõlkes ei tõsta Pipi üles mitte hobust, vaid poni. Kui Lindgren Prantsuse kirjastajalt selle kohta aru päris, olevat talle öeldud: „Võib-olla saab väikseid rootslasi veenda selles, et keegi on nii tugev, et jaksab üles tõsta hobuse, aga Prantsuse lastel, kes on äsja üle elanud II maailmasõja, on nii palju kainet mõistust küll, et sellist luiskelugu nemad alla ei neela.“ (O’Sullivan 2012; 2006: 73) Ühes saksakeelses tõlkes on aga Pipi isast neegrikuningas Eefraimist tehtud lõunamere kuningas. Põhjuseks see, et mustanahalised Kurrunurruvutisaare lapsed ei saa Pipit tervitades põlvili laskuda (Martson 2011). Ilona Martson selgitab selliseid (rassistlikust) ideoloogiast põhjendatud adapttsioone vaimukalt: „Sest üks need Prüssaka-tädid teavad lastekirjandusest ju alati kõike. Nad teavad, mis lasteraamatus olla tohib ja mida ei tohi. Nende meelest on lastekirjandus eeskätt „pehmed väärtused“, mis aitavad väikesest inimesest kasvatada suurt. Ja et see kasvatamine peab käima kindla korra kohaselt, maailmas, kus ei ole mingeid vastuolusid ei rassi, soo ega klassikuuluvuse pinnal! Maailmas, kus lõunamere kuningad tatsavad ringi pehmelt nagu plüüškarud ning hundid iial punamütsikesi ära ei söö. Mõistagi on kultuurid erinevad ja seda on multikultuurses maailmas tähtis teada. Küsimus on pigem selles, kas multi-kulti lapsi „säästa“ üritavad tädikeseid liialt üle ei pinguta?“ (*ibid*)

Mõnikord on raske mõista, miks üks või teine mugandus on tehtud, sest midagi lastele ohtlikku või nende vaimset tervist kahjustavat tekstis ei ole. Näiteks Astrid Lindgren avastas, et ühes Lota loos oli sõnnikuhunnik USA-s ilmuma pidanud tõlkes muudetud lehehunnikuks (Stolt 2006: 72). Robinson Crusoe on erinevates adapttsioonides mõnikord britt, siis sakslane; kord on Reede isa nimi Neljapäev, kord Pühapäev; koduloomadeks kord laamad, kord kitsed (Stolt 2006: 70). Kuigi lastekirjanduse tõlkimise üheks peamiseks põhjuseks peetakse soovi tutvustada lastele teisi kultuure, adopteeritakse võõrapäraseid elemente sageli siiski sihtkultuurile vastavaks, sest eeldatakse, et laste vastuvõtmine on piiratud. O’Sullivan arvates kalduvad paljud tõlketekstid lapslugejat alahindama. Paradoksaalsel kombel kiputakse eemaldama selliseid elemente, mis võiksid sihtkultuuri hoopis rikastada (O’Sullivan 2012).

Ave Tarrend (Mattheus) on analüüsinud eesti lastekirjanduse tõlkeid saksa keelde ja nendib, et tõlkimise käigus tehakse tekstis kohati nii suuri muudatusi, et eesti lugejale armsad tegelased omandavad tõlkes hoopis teistsuguse iseloomu (Tarrend 2003: 36; 2004: 100) ja räägivad võõristavalt. „Mõnest heatahtlikust, kuid veidi tahumatust mehekolaskist võib tõlkes saada lihtsameelne lollike, teine lemmiktegelane muudab ilma selgituseta sugu, kolmanda suust võib võõrkeeles kuulata tarkusetari, mida oma lugemiskogemusest ei mäletagi, neljas kaotab oma muretu lapselikkuse ning hakkab täiskasvanu moodi targutama ja moraliseerima.“

(Tarrend 2003: 33) Eno Raua „Sipsik“ on saksa keelde tõlgitud inglise keelest ja temast on saanud Reggie, lugusid on arusaamatutel põhjustel lühendatud või hoopis laiendatud ja kõik see, mis võiks reeta teose Eesti päritolu, on ära jäetud või asendatud muude elementidega. „Tekstis esinevad omanimed on enamjaolt asendatud saksapärasega: Anu sõbrannast Maiest on tõlkes saanud Suse, Anu ja Mardi koerast Murist isakass Caro.“ (Tarrend 2003: 35) Uuri ja arvates on tõlge liialt mugandatud ehk kohandatud väga selgelt sihtpublikule võimalikele ootustele: „Tõlgetes pole arvestatud tekstide kultuurilisi, keelelisi ja stilistilisi eripärasid ning need on kaotanud oma spetsiifilise eestipärasuse. Mugandatud on seejuures ka algupäraseid nimed. A. Beekmani romaani *Sõnni Siim* tegelaskujudest Veltsist ja Voltsist ehk Vellost ja Voldemarist saanud saksakeelses tõlkes, mis on tehtud vene keele vahendusel, Sanja ja Wanja ehk Alexander ja Iwan.“ (Tarrend 2004: 99) Sama teose tõlke puhul on paraku teksti kõvasti lühendatud ja lamendatud keelelis-stilistilisi komponente. „Näiteks A. Beekmani *Sõnni Siimu* rikkalikust rahvapärasest, murdelisest, arhailisest ja väga poeetilisest pildi- ja helikeelest on saksakeelses tõlkes järele jäänud vaid riismed. On arusaadav, et teksti sotsio-kultuuriliste komponentide, söömis- ja joomisharjumuste, riietumistavade, rahvalike traditsioonide ja väärtuste, botaaniliste või geograafiliste iseärasuste, spetsiifiliste kõne- ja lausekujundite jms edasiandmine tõlkes kujutab endast üht keerulisemat tõlkeprobleemi, mida ei õnnestu peaaegu kunagi rahuldavalt lahendada.“ (Tarrend 2004: 99) Uuri ja juhib siin tähelepanu ka ühele spetsiifilisele probleemile, mida tõlkimisel võib aeg-ajalt ette tulla, nimelt tõlkimisele teiste keelte vahendusel, mis arusaadavalt kaugendab tõlget algsest tekstist. Eksootiliste keelte puhul on kaude tõlkimine mõnikord vältimatu, kuid tekib küsimus, kas Saksa kultuuriruumis on eesti keel nii eksootiline, et selleks tuleb võtta ette teekond üle inglise keele. Nõukogude okupatsiooni ajal tehtud tõlked kasutasid nii mõnigi kord vene keelt n-ö vaheastmena ja seda võib lisaks keele eksootilisusele seletada ka ideoloogilise kontrolliga. Vene keelde vahendatud tekstid olid ideoloogilise kontrolli juba läbinud ja neid võis kõhklemata vahendada ka teistesse keeltesse.

Norra kirjandusuuri ja Cecilia Alvstadi sõnul ongi lastekirjanduse tõlgetes esineval adaptatsioonil sageli ideoloogilised põhjused (Alvstad 2010: 23). Meie oleme kõige rohkem kokku puutunud Nõukogude Liidus valitsenud marksismi-leninismi ideoloogiaga ja selle kohta on mälestusi ka Helle Michelsonil, sest ta tegeles tõlkimisega juba toona. Ta meenutab, et kui vene keelde tõlgiti üks Jaan Rannapi jutt, milles poiss paneb mootorrattale istudes pähe kiivri, siis venekeelses tõlkes kiivrit polnud. Kui eestlased hakkasid uurima, miks, öeldi: „Mis kapitalistlik tobedus see veel on?“ (Michelson)

Kuid ideoloogia ei ole tõlkekultuuri mõjutanud üksnes Nõukogude Liidus. Igal kultuuril on oma ideoloogia, mida ta kaitsta ja levitada püüab ja sellepärast leidub ideoloogilise adapteerimise juhtumeid ka mujal. Näiteks teab Grigori Oster rääkida, et ühe tema tuntuima teose „Kahjulikud nõuanded” huumor võib teises kultuuris pahatihti kaduma minna, aga mitte keelelistel põhjustel, nt luuletus (Oster 2006: 37):

*Kui sai, müts peas, mindud välja,
kuid see kuskil tee peal kadus,
ärge pabistage – kodus
emale võib luisata.*

*Püüdke valetada uljalt
et, teid jäädes imetlema,
hinge kinni hoides, ema
luiskamist võiks kuulata.*

*Aga kui te luiskasite
et teilt kurikuulsa mütsi
kahmas ebavõrdses kismas
välismaine luuraja,*

*hoidke ema kinni, et ta
oma imetlusega ei tormaks
politseisse õiendama –
teda seal ei mõisteta.*

USA-s ilmunud tõlge kõlas Osteri sõnul umbes nii: “Kui te kaotasite oma uue talvejope, valetage emale, et andsite selle neile, kes koguvad vaeste kuumade Aafrika riikide tarbeks humanitaarabi. Kuid vaadake, et ema ei saadaks sinnasamasse teie uusi hokiuiske, kuna kuumade Aafrika riikide majanduse turgutamiseks on teie talvejopest enam kui küll.” (Martson 2012: 45) Kahjuks ei ole mul olnud võimalik ingliskeelset tõlget ise lugeda, kuid Osteri sõnades ei ole põhjust kahelda. Ameerikas ilmunud versioon püüab minu meelest küll säilitada absurdihuumorit, mida Osteri tekst sisaldab (hokikepid-talvejope Aafrikasse), kuid samas püütakse jääda poliitkorrektseks (Aafrika riikide abistamine) ning küllap kardetakse, et lapsed ei mõista raamatu äraspidist sõnumit. Soomes leidis 2010. aastal Teemu Kaskineni tõlkes ilmunud „Huviksi ja haitaksi“ („Kahjulikud nõuanded“) aga väga mõistva vastuvõtu. Soome veebiajakirjas YDIN ilmunud arvustuses nimetatakse raamatut pööraselt naljakaks (*hauskanhurja*) ega panda pahaks anarhistlikku lähenemist lastekasvatusele, sest raamatu põhiidee seisneb selles, et lapsed teevad niikuinii asju risti vastupidi sellele, mida kästakse (Raitasalo 2010).

Poliitkorrektsusest ei ole vabad ka meie tänapäeva tõlkijad. Näiteks on Osteri raamatus „Muinasjutt pisiasjadega“ tegelane taat Serjoža, kes läheb sauna ning tuleb sealt välja üleni šokolaadiga koos ja näeb välja nagu „neegertaat“. Tõlkija Ilona Martsoni sõnul oli see tema jaoks mõttekoht: kuidas tõlkida? „[A]ga vene originaalis on puhtalt kirjas „neeger“. Ega seda keegi ei muuda, sest Venemaa ei ole poliitkorrektne maa. Muidugi tekib jällegi küsimus, et mida siis panna? Tegevus on saunas ja „mustanahaline“ tundub sellises kontekstis hoopis

mõnitav. „Neegri“ puhul mina ei näe solvavat konnotatsiooni. Eestis küll on tõmmusid lapsi, aga neid ei ole nii palju, et selle sõnaga seonduvast probleemist räägitaks. Eesti lastekirjanduses ei ole see olnud probleemiks ja keegi ei ole kedagi mõnitanud. Aga Saksamaal on olnud probleeme nii Pipi kui viimati „Väikse nõiaga“. Seda diskussiooni on jälginud Piret Pääsuke ja tema ütleb, et ka Saksamaal on nii neid, kes ütlevad, et tuleb ümber teha ja neid, kes ütlevad, et las jääb nii, nagu on. Arvamusi on päris palju. Kõik ei taha kõike ümber teha. Pigem on tegu aktivistide grupiga, kes tekstide kallale tahab minna.“ (Martson)

Poliitkorrektsuse kõrval on uuemal ajal esile kerkinud ka teine teema, mis on lastekirjanduses põhjustanud mitmesuguseid vaidlusi, nimelt sooline võrdõiguslikkus. Euroopa riikides kehtivatest erinevatest arusaamadest sugudevahelise suhte küsimustes annab aimu 2008. aastal Taanis (2013. aastal Raivo Juuraku tõlkes eesti keeles) ilmunud Louise Windfeldti lasteaedadele mõeldud raamatu „Päev, mil Frederik oli Frida ja Riina oli Rasmus“ vastuvõtt. Raamat püüab anda panuse soolisse võrdõiguslikkusesse sellega, et kirjeldab, milline näeks välja ühe tüdruku päev, kui ta oleks poisi nahas ja vastupidi: „ühel hommikul ärkab Riina üles poisina poiste maailmas, samal ajal kui Frederik ärkab Fridana tüdrukute maailmas. Päev on täis uusi kogemusi.“ (Davidjants 2013: 14) Autorit hämmastab, et Lätis leiti, nagu teeks kõnealune raamat lastest homo- või transseksuaalid, ja Leedus ei jõudnudki teos lasteaedadesse, vaid jäeti õppematerjaliks kasvatusteaduse tudengitele. „Ja ma olen veidi nõrдинud, kuidas mu raamatu pealkiri vene keelde tõlgiti. Minu pealkiri on „Päev, mil Frederik...“, vene keelde tõlgiti see „Kui Frederik...“, ilma „päevata“, nii et võis jääda mulje, nagu Frederik oleks Fridaks jäänudki. Aga sõnad, keel, on selles arutelus väga olulisel kohal ja väike tõlkeviga võib hävitada kogu projekti mõtte.“ (vt Kõiv 2013: 2) Taanlannast autor on veendunud, et hoiakud on visad muutuma ka Taanis, kus ometi on soorollide keskustelu käinud juba aastakümneid (Kõiv 2013: 2).

Lastekirjanduses on adaptasioone rohkesti. Selles saab veenduda raamatupoodide riiulitel leiduvaga tutvudes. O’Sullivan (2006a: 151), Stolti (2006: 71), Oittinen (2000: 50), Shaviti (2006: 26), Lathey (2006: 7), Krusteni (2003: 18), Nida (2000: 128) järgi on lastekirjanduse adapteerimise põhjused kokkuvõtvalt järgmised: lastekirjanduse ja lastekirjanduse tõlkimise madal staatus; tõlge peab vastama sihtkultuuris valitsevatele hoiakutele, maailmapildile ja tavadele, olema lugejale ealiselt vastuvõetav; sobima sihtkultuuri ideoloogiliste ja pedagoogiliste normidega ; tõlge ei tohi kahjustada lapse vaimset tervist (surm, vägivald) ega sisaldada liiga palju võõrapärast (nimed, flora, fauna, paigad, mõõtühikud, toidud, jne).

3.5.3 Teksti suupärasus ettelugemiseks mõeldud raamatutes

Kuna suur osa lastele suunatud kirjandusest Eestis on tõlkeraamatud, siis eeldan, et ka ettelugemiseks mõeldud raamatute hulgas on palju tõlkeid. Niisiis on lapse keeleoskuse ja lugemisharjumuste kujunemisel tähtis osa tõlketekstidel. Teksti suurepärasus seostub minu meelest ka lastepärase keelekasutuse teemaga, mida käsitlesin tõlkija lapsepõlve- ja lapsekuvandi teema raames. Siin alapeatükis on juttu ettelugemiseks mõeldud raamatute teksti suupärasuse probleemist, mis kuulub lastele tõlkimise erijoonete hulka.

Mart Mäger, kes 1971. aastal tõi käibele mõiste titakirjandus, pidades sellega silmas kuni 5-aastaseid lapsi, nimetab titakirjanduse tunnustena universaalsust ehk „ühiste põhiprintsiipide, struktuurivõtete, mustrite ja mallide kasutami[st] eri rahvaste juures (nt lastefolkloor) (Mattheus 2012a: 46) Mattheus viitab Mägeri sõnadele, mille kohaselt on titakirjanduse olemuslikeks kunstivõteteks „mängulisus igal teksti tasandil (liikuvus, dünaamika, piltide kiire vaheldumine, visuaalsus, musikaalsus, kujutlusvõime, keelemäng ja -nali, onomatopoeesia), eapärane antropomorfiseerimine ja kummastamistarve, mis ulatub pahupidistamisest (Mägral: nuripidistamine) kuni absurdismini.“ (*ibid*) Kuna raamatuid loetakse ette ka vanematele lastele, kui 5-aastased, siis kasutan ettelugemiseks mõeldud raamatutest rääkides edaspidi mõistet väikelastekirjandus.

Gillian Lathey järgi iseloomustavad väikelasteraamatuid kordus, riim, onomatopoeesia, sõnamäng ja fantaasialend. See kõik nõuab keelelist loovust ja on suureks väljakutseks igale tõlkijale (Lathey 2006: 10), sest väikelaste raamatute tõlkimist kirjeldades viitavad tõlkeuurijad lisaks keelelistele aspektidele ka kahesele adresseeritusele (Cobban 2006: 25), mis tähendab seda, et kui lapsele raamatut ette loetakse, siis on see protsess õnnestunud juhul, kui tekst on ettelugejale suupärane. Taani teadlane ja tõlkeuurija Gay Dollerup ütleb, et väikelaste raamatute tõlkimine on omamoodi kunst, mis nõuab tõlkijalt väga suurt asjatundlikkust (Dollerup 2003). Tõlketekstilt oodatakse ettelugemiseks mõeldud raamatute puhul eelkõige soravust ja suupärast rütmi (Oittinen 2003: 132), et ka ettelugejale oleks lugemine mõnus ja lõbus. Tõlkijal tuleb soravust ja rütmi kindlasti ise katsetada (Dollerup 2003: 99; Lathey 2006: 63; Oittinen 2000: 35). Helle Michelsoni sõnul on eeskätt rahvamuinasjuttudel „väga täpne ülesehitus, laused on lühikesed, sõnu napilt, just nii palju, et üks ja oluline mõte välja öelda. Järgmine mõte või seik tuleb järgmises lauses. Midagi ei seletata, ei kirjeldata. Tekst kulgeb pingsa loogika alusel. Väga oluline on lause rütm,

sõnajärg. Rõhutatud sõnad asetsevad lause algul või lõpul, nii seostub mõte otse ja lihtsamini järgneva või eelneva lause omaga.“ (Michleson 2008: 249)

Ilona Martson loeb tõlkeid ette oma noorimale tütrele ja peab seda tõlkimise puhul väga tähtsaks, sest siis selgub, milline sõnastus sobib, milline mitte. „Tuleb lugeda ette. Kui last ei ole n-ö käepärast, siis tuleks mõni laps leida või kasvõi omaette häälega lugeda, et katsetada teksti suupärasust. See on hästi tähtis.“ (Martson) „Saan küsida sõnade kohta, kas ta teab neid. Teiseks olen saanud ka huvitavaid ideid, kuidas laps ütleks. Samas, laps võib ju ühtmoodi öelda, aga kui ikka tegelane on vanaisa, siis tõlkija paneb ta rääkima vanaisa moodi.“ (Martson) Allar Sooneste tõlgib Rootsi autori Jujja Wieslanderi Mamma Muu lugude sarja, mis on adresseeritud just väikelastele. Ta ütleb, et teeb tõlget üle lugedes korrekture lauseehituses. „Laused võivad olla lühemad, aga sünonüümide osas ma allahindlust ei tee.“ (Sooneste) Helle Michelson meenutab, kuidas tegi toimetajana koostööd tõlkija Lembit Remmelgasega. Peaaegu iga sõna ja lause arutati läbi. Tõlkija Remmelgase luges ette ja küsis, milline variant kõlab kõige paremini. „Tema seisukoht oli, et muinasjutt ei ole niivõrd see, mis paberil, kuivõrd see, mis mulje ta ettelugemisel jätab.“ (Michelson 2008: 250)

Oittinen (2000: 33) viitab teksti loetavust (*readability*) uurinud Soome teadlasele Ulla Puranenile, kes väidab, et lastele ette lugemiseks mõeldud tekstides ei olegi nii tähtsad nimi- või omadussõnad ja teised lauseliikmed, kuivõrd hoopis sõnade emotsionaalne laeng, millised „maitsed ja lõhnad“ sõnadega seostuvad. Nimetatud omadused on aga niivõrd isiklikud ja individuaalsed ning eelkõige annab oma panuse siinkohal täiskasvanu, kes lapsele ette loeb. Loetavust ei saa Oittise sõnul määratleda ainult tekstiga, vaid kogu olukorraga, mis lugejat ümbritseb (Oittinen 2000: 34). Ka samaealiste laste vastuvõtuvõime on erinev ning on üsna kindel, et poiste ja tüdrukute vastuvõtuvõime on erinev. Seega on tõlkijal võimatu moodustada selliseid laused, mis oleksid „õige“ pikkuse, süntaksi ja sõnavalikuga ja ühtmoodi mõistetavad kõigile väikestele lugejatele. Iga lugeja või kuulaja tajub teksti erinevalt ja selle asjaoluga tuleb lihtsalt leppida. Nii nagu tõlkijat mõjutavad metateadmised tõlgitava teose kohta, mõjutavad ka last tema senine elu- ja lugemiskogemus.

3.5.4 Pilt ja tekst

Lastekirjanduse sõnastiku kohaselt on illustratsioon teksti selgitav, täiendav või kaunistav pilt, mis võib lähtuda esteetilisest, didaktilisest ja ka kaubanduslikest taotlustest (LKS 2006: 60).

Lasteraamatutele omane visuaalne mõõde, verbaalse ja visuaalse koodi koos eksisteerimine (Alvstad 2010: 24) praktiliselt puudub täiskasvanutele mõeldud ilukirjanduses. Illustratsiooni ja teksti suhe võib olla üks-üheses vastavuses, pilt võib aga jutustada rohkemgi kui tekst ning pilt võib teksti täiendada (LKS 2006: 60). „Kas pildid topeldavad tekstis sisalduvat sõnumit, täiendavad seda teatud elementide võrra, jutustavad lugu edasi, eksisteerivad omaette narratiivina (pildiraamat) või seisavad tekstist eraldi moodustades sellega paralleelselt eksisteeriva kunstilise terviku, peavad aitama välja selgitada teksti ja pildi interaktsiooni uurivad analüüsid.“ (Mattheus 2012a: 82) Kindel on see, et olgu illustratsioon kuitahes napp ja lakooniline, sellel on alati tähendus (Talts 2008: 16).

Illustratsioonid on ka tõlkimise juures tähtsad, sest illustratsioonid kannavad endas väga olulist teksti sõnumit, sest just nende põhjal loovad väikesed lugejad endale kujutluse tegelaskujudest ja loo miljööst (Stolt 2006: 78). Lastekirjanduses eristatakse illustreeritud lasteraamatuid ja pildiraamatuid (vt LKS 2006: 60), kusjuures väikelastekirjanduses domineerivad just pildiraamatud, st raamatud, mis koosnevad valdavalt piltidest ja kus lugu jutustatakse pildi abil ehk kus tekst on väheoluline. Ideaaljuhul on lasteraamat teksti ja illustratsiooni harmooniline ühendus. „Illustreeritud lasteraamat jutustab lugu tekstis ja pildis, mis on kaks täiesti erinevat väljendusvormi. Kõrv püüab teksti ja pilk pilte. Kui neid koos kasutada, tekib tervik.“ (Kaljusto-Munch 2007)

Riitta Oittinen toetub oma kogemustele illustreerijana ja nendib, et tõlkijal ei ole võimalik osaleda lähteteksti autori, kunstniku ja lugejaskonna suhtluskoosluses, vaid tal tuleb teksti ja illustratsioone ise tõlgendada, arvestada sihtkeele lugejaga, kelle taustateadmised ja kultuur erinevad lähteteksti lugejaskonna omast (Oittinen 2006: 95). Veel võrdleb Oittinen pildiraamatute tõlkimist draamatõlkega, sest mõlemal juhul tuleb tõlkijal tähelepanu pöörata verbaalse teksti suupärasusele, kuna ettelugeja n-ö etendab teksti lapsele (Oittinen 2004: 179). Tuntud Suurbritannia tõlkija Anthea Belli sõnul tegutsevad lasteraamatute tõlkijad sageli eikellegi-maal originaalteksti, tõlke ja illustratsioonide vahel (vt Lathey 2006: 11), sest suhte loomine pildi ja teksti, visuaalse ja verbaalse vahel on tõlkijate jaoks sageli keerukas ülesanne (González Cascallana 2006: 101; Oittinen 2003). Oittinen väidab, et ükskõik milline on pildi ja teksti suhe, illustratsioon lisab loole alati narratiivi, mida sõnades väljendada ei saa, nt aega, toimumispäika, kultuuri või ühiskonda iseloomustavad detailid või tegelasi ja tegelaste vahelisi suhteid iseloomustavad nüansid (Oittinen 2003: 131). Detailirohkus annab väga hea võimaluse koos lapsega pilte vaadata ja nende üle arutleda, mis loob ettelooetavale jutule

veelgi värvikama konteksti. Oittinen on veendunud, et lähteteose pildi ja teksti kooskõla ei tohi tõlkes kaduma minna (Oittinen 2000: 5; vt ka Martin 2001).

Mõnikord on aga juhtunud nii, et pildi ja teksti kooskõla on läinud kaduma juba lähteteoses. Soome tõlkija ja toimetaja Alice Martin peab kooskõla illustratsiooni ja tõlke vahel äärmiselt oluliseks, sest lapsed on väga tähelepanelikud ja leiavad piltide ja teksti lahknevused teraselt üles. Martin toob näite: raamatu „The Foxwood Treasury“ (Rebasemetsa varandus) tõlkimisest. Lähtetekstis on kirjutatud: *He raised his glass, and they all joined in a toast.* (Ta tõstis koos teistega klaasi, et õelda toost). Pildil on laua ääres viis looma, kuid ainult kahel täiskasvanud loomal on midagi juua, ja seegi ei ole mitte klaasis, vaid savist kruusides. Niisiis otsustas Martin kõhklematult tõlkida soome keelde: *Hän kohotti tuoppinsa, ja kaikki toistivat yhteen ääneen: “Vähä-Kettulalle!”* (Ta tõstis kruusi ja kõik ütlesid kooris toosti...) (Martin 2001). Seega soovis tõlkija luua kooskõla teksti ja pildi vahel, kuigi lähtetekstis oli ebakõla pokaalide ja savinõude vahel. Eesti keeles ei ole nimetatud raamatu tõlge ilmunud (on küll ilmunud „Rebasemetsa lood“ Vladimis Beekmani tõlkes 2007. aastal) ning puudub võimalus jälgida, kuidas oleks lahendatud ebakõla pildi ja teksti vahel eestikeelses tõlkes.

Sageli ei ole aga illustreeritud lasteraamatute tõlgetes algseid illustratsioone. Ja kuigi originaalillustratsioonide väljavahetamine võib kirjandusteose vastuvõttu teises kultuuriruumis oluliselt mõjutada (Tarrend 2004: 86), võib originaalillustratsioonide puudumiseks olla mitmesuguseid põhjusi. Vestlustes tõlkijatega ilmnes peamise põhjusena kas lähteteose illustratsioonide autoriõiguste kõrge hind või puhul keeruline kättesaadavus, st illustratsioonide autoriga, kellelt litsentsi osta, ei õnnestunud kontakti saada (Martson; Michelson). Teine probleem võib seisneda erinevate illustratsioonide olemasolus ja siis tekib küsimus: mida eelistada. Ilona Martsoni sõnul on Venemaal Grigori Osteri raamatule „Muinasjutt pisiasjadega“ tehtud mitmeid erinevaid illustratsioone, mõni rohkem, teine vähem õnnestunud, kuid eestikeelses tõlkes ilmus see tekst hoopis Rein Lauksi illustratsioonidega, millega Oster Tallinnas käies ka ise rahule jäi (Martson). Õnnestunud näiteks selle kohta, et hästi võivad toimida ka need illustratsioonid, mis ei ole pärit lähteteosest, on Priit Pärna karikatuursed pildid Daniil Harmsi juttude kogumikus „Siil ja siisike“ (*ibid*).

Emer O’Sullivan (2006c: 114) väidab, et on juhuseid, mil teksti ja pildi suhe tõlke käigus sootuks muutub. Ta viitab tühikutele tekstis, mida originaalis täidab pilt, kuid tõlkes on püütud kõik liiga üksikasjalikult lapsele ära seletada (vt ka Oittinen 2003: 130). O’Sullivan järgi võib kirjeldatud probleemi põhjustada tõlkija kujutlusvõimet elavdanud illustratsioonid.

Tõlkija hakkab teksti juurde kirjutama, st tema tõlkesse tekib midagi sellist, mida lähtetekstis ei ole, küll aga esineb piltidel. Teisisõnu, originaalteksti tühimikke võivad tõlkes hakata täitma sõnad, mis lähtuvad illustratsioonidest. „Kui kõik on ära seletatud, siis kaotab tõlge sellega palju.“ (O’Sullivan 2006c: 114)

O’Sullivanini sõnul on juhtunud ka seda, et illustratsioonid meeldivad kirjastajale sedavõrd, et ei mõeldagi, kas tekst sihtauditooriumile üldse sobib või mitte. Nii võibki juhtuda, et piltide alla kirjutatakse lugu, mis väljaandjate meelest piltidega „paremini“ sobib (O’Sullivan 2012). O’Sullivan toob näite Jaapani lasteloo tõlkest inglise keelde. Lähteteoses läheb laps külalisena sõbra sünnipäevapeole ja puhub kogemata ära küünlad. Teised on sellepärast tema peale pahased. Laps läheb kurvalt koju ega soovi järgmisel päeval oma sünnipäeval mitte kedagi näha. Inglisekeelses tõlkes osutub küünalde puhujaks aga sünnipäevalaps ise, kes pärast seda teeb ettepaneku hakata mängima pimesikku. Lähtetekstis küünlad ära puhunud külaline mõtleb sihttekstis hoopis rõõmsa õhinaga, milliseid sünnipäevakinke talle järgmisel päeval tuuakse. See tähendab, et piltide alla on tõlkes kirjutatud hoopis teine lugu. O’Sullivan (2012) nimetab seda täielikuks lugupidamatuseks illustratsioonide keele vastu. Siia võiks lisada ka lugupidamatuse laste otsustusvõime ja filosoofia mõistmise vastu, mis on arvatavasti põhjustatud Lääne pedagoogika soovist lapsi ebameeldivate emotsioonide eest kaitsta ning samas näidata last loomingulise ja aktiivsena. Sellistel juhtudel tõlkijad kas ei oska või ei taha luua sihtkeeles teksti, mis usaldaks lapse võimet lugeda ka n-ö ridade vahelt ning lahendada pildi ja teksti vahelisi keerukamaid seoseid. Lisaks laste võimekuse usaldamisele peab tõlkija Oittineni sõnul tundma ka visuaalseid kultuurierinevusi, nt värvide sümbolismi, ning teadma, millal kodustada ja jagada lisateavet, ning millal jätta jutustamine piltide hooleks. „Vastasel juhul võib tõlkija kas üle interpreteerida või mõnest olulisest detailist hoopis mööda minna, mis omakorda viib ettekavatsematu ja tahtmatu ebakõla tekkeni.“ (Oittinen 2003: 139)

Kuigi koomiks on valdavalt adresteritud täiskasvanutele, on lastekoomiksistest ülemaailmse menu saavutanud Miki Hiir ja Piilupart Donald, Tom ja Jerry, Prantsuse populaarse autori René Goscinny Asterixi koomiksisari jt (LKS 2006: 90). Pildiraamatute tõlkimise teema raames ei soovinud ma sellepärast mööda minna koomiksi kui pildi ja teksti erilise suhte väljenduse tõlkimisest. Esiteks on Helle-Iris Michelson eestindanud maailmakuulsaid Asterixi lugusid minu meelest äärmiselt õnnestunult. Teiseks on koomiksiste tõlkimisel vaja tähelepanelikult jälgida pildi ja teksti kooskõla. Koomiks on osa ikonotekstist, mis on sõnast ja pildist koosnev lahutamatu tervik, „mille ühe osise (pildistiku või sõnalise teksti) muutudes või asendudes muutub terviku tähendus“ (LKS 2006: 60). Ikonoteksti (vt ka Oittinen 2003:

139) mõistet kasutatakse rõhutamaks seda, et illustreeritud lasteraamatu tegelik tekst/sõnum luuakse teksti ja pildi koostöös (Kaljusto-Munch 2007). Koomiksile pandi USA-s ja Euroopas esialgu „süüks kuritegevuse suurenemist, kirjaoskamatuset ja vaimselt alaarenenud laste kasvatamist“ (LKS 2006: 91), kuid tänapäeval on koomiksid sellisest negatiivsest suhtumisest vabanenud.

Austria tõlke- ja kultuuriloolane Klaus Kaindl (2004: 174) peab koomiksile tõlkimist multimodaalseks tegevuseks (*a multimodal practice*). Keeleteadlase Silvi Tenjese järgi tähendab multimodaalsus kõiki vahendeid, „mis inimesel on tähenduse loomiseks, sealhulgas ka selliseid esitusviise nagu joonistamine või kirjutamine. Teatud üldistusena võib nimetada multimodaalseks keelelist, tegevuslikku ja pildilist suhtlust.“ (Tenjes 2010: 2) Kaindl seletab oma väidet koomiksi tõlkimise multimodaalsuse kohta nii, et tõlkimine ei ole niivõrd lingvistiline kui niivõrd eelkõige kultuuriline nähtus. Koomiksile pildikeel sisaldab hulgaliselt kultuurispetsiifilisi elemente, nt žeste ja näoilmeid. Neid saab tõlgendada õigesti ainult juhul, kui neid mõistetakse originaalkultuuri kontekstis. Diskursuse analüütikud on Kaindli sõnul märkinud, et sellised mitteverbaalsed elemendid nagu žestid ja näoilmed mängivad huumori tajumises just võtmetähtsat rolli (Kaindl 2004: 183jj). Koomiksile tõlkimise puhul ristuvad sedavõrd paljud erinevad valdkonnad, nagu nt lingvistika, kirjandusteadus, kommunikatsiooniteooria, semiootika ja pedagoogika, et seda on Kaindli (2010: 36) väitel keeruline konkreetsele „sahtlisse“ paigutada. Siin töös on koomiksi tõlkimist seostatud pildi ja teksti tõlkimisega.

Radegundis Stolze väidab, et kui lähteteksti koomika tõlkes õnnestunult säilib, siis näitab see tõlkija hoolivat suhtumist sihtteksti lugejasse ja tema lugemisnaudingusse (Stolze 2003: 218). Helle Michelsoni meisterlikud Asterixi tõlked kinnitavad Stolze sõnu. Asterixi koomiksid jutustavad väikeses gallialaste külas Tilleorumis elavatest vaprast ja nutikast Asterixist ja tema kaaslastest, kes tänu nutikusele ja võlujuugist ammutatud tugevusele saavad võitu roomlastest leegionäride vallutuspüüetest. Asterixi sarja tõlkimist iseloomustades on Helle Michelson öelnud: „Tekst on tihedalt täis vaimukat sõnamängu, millest tõlkijal on rohkem kui keeruline läbi närida, eriti seetõttu, et [Albert] Uderzo pildid seavad tekstile kindlad piirid.“ (Michelson 2008: 33) Michelsoni sõnul on keerukas seegi, et tõlkija peab jälgima teksti mahtu, et see mahuks ettenähtud mulli (Michelson). Tekstimullil on aga kindel maht. Samuti tuleb tõlkijal jälgida, et tekst haakuks pildiga.

Michelsoni sõnul on Asterixi sarja lähtetekstis teatud tegelasi naeruvääristatud. Eestikeelsetele vastetele tuli järelikult vastav värv anda, samas säilitada Vana-Rooma nimede hõngu (Michelson 2008: 33). Michelson meenutab tõlkeprotsessi: „Sündmused ja asjaolud muutuvad koomiliseks seetõttu, et tegelikult aetakse tänapäeva asju, mis siis, et olustik ammune: näiteks seisavad ummikutes vankrid, bensiinijaamade asemel on heinajaamad jne, nihestumine ajas on valdav võte. Michelsoni tõlkeid iseloomustavad näited valisin järgmistest raamatutest: „Asterix Korsikal“ (1996), „Asterix ja kurikeel“ (1996), „Asterix. Caesari loorberipärg“ (1997) ja „Asterix brittide juures“ (1997).

Kohanimed kõlavad Michelsoni tõlkes nii: Tilleorum, Canelicorum, Rumbabium, Mesimum, Sumsum, Curtum, Pyxicum, Plectrum, Lambavillacampsum, Antisepticum, Linoleum, Podium, söögikoht Cultasecohvix, baar Hingecosutus; isikunimed: Vanaigerix, Crevetix, Salacavalus, Fermenta, Amaryllia, Automatix, Vatobedus, Aerobus, Silgusabatus, Paxpahandus, Osavtrix, Zebigbos, Igapidivix, Anomalix, Hipopotamus, Colmeocravipianollabellix, Camulasiandus, Patologix, Salamix, Spaghattix, Mineralogix, Apendix, Sinfonix, Elektrix, Colerix, Austerlix [peab lugu heast söögist, maiuspalaks on austrid likööri – A.K.], Cacofonix, Homeopatix, Tyfus [orjakaupmees, Julius Caesari varustaja – A.K.], Alpaga, Tibia, Totakas, Claudius Cibecogemus, Autodidax, Tiberius Telahtiportus, Aluspesutus; Tullius Culmicibrutus, Caius Camandus, Hiphiphurax. Tõlkija on valinud vaimuka mooduse ühendada eestikeelsed sõnad, nt paks pahandus, silgu saba, vana igerik jne ning lisanud neile võõrapäraseid sõnalõpud. Nii on edastatud nimedes sisalduv sõnum kui ka koomika.

Koomiks, mida peeti kunagi kuritegevuse suurendajaks, kirjaoskamatus ja vaimse alaarengu soodustajaks (vt LKS 2006: 91) on tänapäeval leidnud kirjandussüsteemis oma kindla koha. Eesti keelde tõlgitud Asterixi koomiksid on väärt lugemine nii laste kui täiskasvanute jaoks. Viimaste jaoks ehk rohkemgi, sest sisaldavad väga palju allhoovusi, mida lapsed võib-olla ei mõista. Suureks teeneks lugemiselamuse saamisel on kahtlemata Helle Michelsoni vaimukas ja leidlik tõlge.

Kokkuvõtvalt saab öelda, et pildiraamatute tõlkimine lisab niigi spetsiifilisele lastekirjanduse tõlkimisele juurde aspekte, mis on oma olemuselt keerukad ja mida tuleb arvesse võtta. Tõlkija peab jälgima teksti ja pildi kooskõla, samas vältima liigset lahtiseletamist või siis teise äärmusena oluliste detailide eiramist.

Selles peatükis keskendusin lastekirjanduse tõlkimisele ja tõlkijale ning püüdsin leida teooria ja praktika ühisosa, kirjeldasin lastekirjanduse tõlkimist kui tõlkimise erijuhtu ja tõin välja mitmeid spetsiifilisi teemasid, millega lastekirjanduse tõlkijad kokku puutuvad. Leidsin, et vähemal või suuremal määral saab iga teooria kohta tuua praktilisi näiteid ehk teooria ja praktika kokkupuutepunktid eksisteerivad (nt lähtumine eakohasusest, teksti keele hoolikas jälgimine, teksti kodustamise, pildi ja teksti kooskõla jmt põhimõtted).

Lastekirjanduse tõlkimise peamisteks ülesanneteks peetakse omakirjanduse arengutühikute täitmist ja kultuuridevahelise silla ehitamist. Lastele tõlkimisel on mitmed erijooned, millest vaatlesin lähemalt kodustamist (ja võõrapäramist), adapteerimist, ettelõetavate raamatute tekstinõudeid ning pildi ja teksti kooskõla säilimist tõlkes. Peatükist selgus veel, et tõlkijalt oodatakse väga palju, alates väga heast lähte- ja sihtkeele oskusest, nii välis- kui kodumaise kultuurikonteksti tundmisest kuni teksti toimetamise lastepsühholoogia tundmiseni. Tõlkija lapse(põlve)kuvandi roll tõlkeprotsessis ei ilmnunud intervjueritud tõlkijate puhul eksplitsiitselt, kuid tõlkijate jutust oli võimalik välja lugeda nende hoolivat ja tähelepanelikku suhtumist oma lugejasse. Eriti rõhutati lasteraamatute keele kõla tähtsust. Tõlkijad ei olnud küll päris ühte meelt näiteks sünonüümide kasutamise põhimõtetes, kuid kõik nad nägid tõlgetes laste lugemisvara kui õpetamise ja maailmapildi avardamise allikat.

KOKKUVÕTE

Lastekirjanduse tõlkimine on pannud aluse eesti lastekirjandusele. Eesti on tõlkiv kultuur ja seetõttu ei ole võimalik tõlgete tähtsust meie kirjandusloos ülehinnata. Vaatamata kõikvõimalike meediakanalite pealetungile on vähemalt seni jäänud lasteraamat millekski selliseks, ilma milleta lapsepõlve ette ei kujutata. Ühiseid õhtujutulugemisi mäletavad inimesed veel täiskasvanunagi. Lapsepõlves kujunenud lugemisharjumused panevad aluse maailmast arusaamisele ja suhtele kirjandusega edasises elus. Kuna Eestis väljaantavast lastekirjandusest enam kui pooled raamatud on tõlkeramatud, siis soovisin kirjaliku tõlke magistrandina uurida just lastekirjanduse tõlkimisega seotud küsimusi. Leidsin, et tõlkeuurijad on küll käsitlenud ka lastele tõlkimist kui üldkirjanduse tõlkimisest erinevat nähtust, kuid seda teemaderingi on hakatud uurima alles viimastel aastakümnetel ning eesti keeles ei õnnestunud mul leida teoreetikute ja praktikute seisukohti koondavat uurimust.

Eelnimetatu tõttu kujuneski minu magistritöö eesmärk: kaardistada erijooned, mis eristavad lastekirjanduse tõlkimist üldkirjanduse tõlkimisest, kõrvutada teoreetikute ja tõlkijate käsitlusi ning leida lastekirjanduse tõlkimist kirjeldava teooria ja praktika kokkupuutepunkte ehk tuua esile, kas teooria vastab tegelikkusele. Teooria ja praktika suhte kohta olin isiklikes vestlustes kuulnud tuttavate tõlkijate arvamusi, et teooria ja praktika eksisteerivad paralleelmaailmades.

Uurimiseks valisin kvalitatiivse uurimismeetodi ning kogusin andmeid kirjalikest ja suulistest allikatest. Kirjalikeks allikateks olid nii eesti- kui välismaiste teoreetikute uurimused ja artiklid, suulisteks allikateks intervjuud kolme Eesti tuntud tõlkijaga – Helle-Iris Michlesoni, Ilona Martsoni ja Allar Soonestega. Kolme tõlkijaga tuli piirduda töö mahtu ja uurija suutlikkust silmas pidades. Läbitöötatud teooria aitas mõista lastekirjanduse tõlkimise olemust ja sellega seotud teemaderingi ning sellega seoses võtsid kuju ka küsimused läbiviidavate intervjuude jaoks. Avatud küsimustega intervjuu võimaldas koguda väga huvitavaid andmeid ja viis mind kokku äärmiselt meeldivate, oma tööst siiralt hoolivate tõlkijatega, kelle toodud näiteid ja seisukohti esitasin kogu töö vältel. Töö valmimise käigus leidis kinnitust, et kvalitatiivne uurimisviis ja andmetekogumise meetodid olid valitud õigesti. Intervjuud on tõlkijate nõusolekul tööle toodud ära töö lisas nr 1 ja neil on minu arvates tõlkelooline väärtus.

Esimeses peatükis kirjeldasingi uurimiseks valitud uurimisviisi, andmete kogumise meetodit ja põhjendasin valikut. Veel tutvustasin neid tõlketeooriaid, millele lastekirjanduse tõlkeuurimus kõige enam on toetunud. Seejärel tutvustasin töö teises peatükis lastekirjanduse ajalugu ja olemust, mis aitas paremini mõista ka lastekirjanduse tõlkimise spetsiifikat. Lastekirjandust üldkirjandusest eristavatest joontest tulid esile sellised märksõnad nagu asümmeetrius, didaktiline ja hariv sisu, arvestamine lugejate eakohasusega, soospetsiifika, teksti suupärasus etteloeavates raamatutes, teksti ja pildi kooskõla pildiraamatutes, adapteeringud. Ka tõlkeuurijatele on need lastekirjandusele iseloomulikud tunnused huvi pakkunud.

Töö kolmandas osas, mis moodustab minu magistritöö tuuma, keskendusin lastekirjanduse tõlkimise küsimustele. Nii nagu mistahes tõlkeid, nii peetakse ka lastekirjanduse tõlkeid kultuuriliste tühikute täitjaks omamaises kirjanduses. Nii näiteks võib välja tuua, et pärast taasiseseisvumist valitses eesti lastekirjanduses aimeraamatute põud ja neid asutigi usinasti tõlkima. Sama võib öelda teismelistele poistele mõeldud lugemisvara või noorteraamatute kohta, milles samuti valitsesid tühikud, mida asuti tõlgetega täitma. Magistritöö valmimise käigus tegin statistilise ülevaate aastatel 2000–2012 Eestis ilmunud lastekirjanduse tõlgete kohta. Andmed sain Eesti Lastekirjanduse Keskusest ja need illustreerivad tõlkeraamatute osakaalu lastele väljaantavas kirjanduses. Selgus, et viimase 12 aastal jooksul moodustasid tõlked keskmiselt 68% eestikeelsest lastekirjandusest ja sellest omakorda umbes 51% moodustasid tõlked inglise keelest. Aime- ja rakendusliku sisuga kirjandusest moodustasid tõlked veelgi suurema osa – keskmiselt 75%. Aime- ja rakendusliku sisuga kirjanduse tõlgete suurt osakaalu oleks kindlasti tulevikus vaja lähemalt uurida, sest nende kaudu vahendatakse ju lastele olulisi teadmisi ümbritsevast maailmast, loodusest ja inimeste elust, majandusest, tehnikast jms.

21. sajandi alguseks ongi maailma lastekirjanduses välja kujunenud olukord, kus lastekirjandust tõlgitakse kõige enam neljast suurest kõnelejaarvuga keelest (inglise, saksa, prantsuse, vene), sealhulgas on inglise keel kõige enam tõlgitud keel. Sellega seoses tunnevad maailma tõlkeuurijad muret, et ingliskeelsete maade lapsed ei õpi piisavalt hästi tundma ülejäänud maailma mitmekesisust. Kuid just lastekirjanduse tõlgetele omistatakse omakirjanduse rikastaja ja teiste rahvaste kultuuride tutvustaja rolli. Lastekirjandus kannab endas oma ajastu väärtusi ja täidab sellega laste sotsialiseerija rolli, sest toob lugejatele lähemale maailma erinevused.

Lastele tõlkimise erijoontest peatusin siinses töös põhjalikumalt kodustamisel ja võõrapärasdamisel, adapteerimisel, ettelooetavate raamatute teksti suupärasuse jälgimisel ja pildiraamatute tõlkimise omapäral. Selgus, et kodustamine ja adaptatsioon on lastekirjanduse tõlkimisel väga levinud võtted, sest eeldatavalt on laste arusaam maailmast piiratum ja lugemisoskus mitte nii vilunud kui täiskasvanud lugejatel. Sellepärast eelistatakse lastele tõlkimisel võõrapärasdamisele kodustamist. Adaptasioone tehakse selleks, et tuua võõras kontekst (mõõt-, raha- jm ühikud, toitumise nimetused, paigad, ajaloolised sündmused, jne) lähemale sihtkeele lugejale, kelleks on piiratuma elukogemusega laps. Lapslugejat soovitakse kaitsta ka ebameeldiva või mitte-eakohase lugemiskogemuse eest, milleks võib olla lapse vaimsele tervisele kahjulik materjal (nt vägivald, seksuaalsus jms). Kodustamise teel on võimalik edasi anda lähteteksti huumorit või muud sõnumit, mida kannavad nt nimed. Enamasti peegeldavad adaptatsioonide põhjused tõlkivas kultuuris valitsevaid arusaamu selle kohta, mida peetakse lastele sobivaks või sobimatuks.

Ettelugemiseks mõeldud raamatuid hindavad spetsialistid väga kõrgelt, sest just väikelapseas pannakse alus keeleoskusele ja lugemisarmastusele. Seega on äärmiselt oluline, et tõlkeraamatu tekst kõlaks lapse jaoks hästi ja oleks samas ka suupärane raamatut valjusti ette lugevale täiskasvanule. Suuremate, juba iseseisvalt lugevate laste jaoks on aga tähtis, et raamatu keel kõlaks tema jaoks kaasegsest. Sedagi tuleb tõlkijatel kõnekeelt või slängi sisaldavate tekstide tõlkimisel silmas pidada – tuleb olla kursis kaasaegsete noorte kõnepruugiga. Pildi ja teksti kooskõla säilitamine on tõlkija jaoks samuti keeruline ülesanne. Tõin oma töös näiteid selle kohta, kuidas tõlke käigus võib illustratsiooni ja teksti kooskõla kaduma minna või mõnel juhul hoopis tekkida.

Lastekirjanduse tõlkijale keskenduvates alapeatükkides avasin tõlkimise protsessi olemust ja väärtustasin tõlkijat kui isiksust. Seda kõike püüdsin teha teoreetikute ja praktikute seisukohti kõrvutades. Arvamustest ilmselgus, et lastekirjanduse tõlkijate töö ei ole lihtsam teiste tõlkijate tööst, pigem vastupidi. Lastekirjanduse tõlkijalt eeldatakse laialdasi teadmisi oma aja lastekultuuri ja selle alaharude, nt laste ja noorte keele kohta, väga head keeleoskust ja -kasutust, kannatlikkust, täiusepüüdlust, vilunud orienteerumist nii lähteteksti kui sihtteksti kultuuri- ja keelekontekstis ja ideoloogiates, austust autori ja lugejate vastu, lastemaailma sisseelamise võimet, heas mõttes lapsemeelsust.

Üht lastele tõlkimisega seotud eripära, mida on oma töödes rõhutanud Soome tõlketeadlane Riitta Oittinen, nimelt tõlkija lapsepõlve- ja lapsekuvandi mõju tõlkeprotsessile,

intervjueeritud tõlkijad ei kinnitanud. Siiski võib öelda, et kõik kolm tõlkijat suhtusid lapsesse kui lugejasse lugupidavalt ja soojalt ja väitsid, et lapse arengutaseme ja elukeskkonnaga on tõlkimisel vaja arvestada. Minu meelest oleks vaja lapsepõlve- ja lapsekuvandi mõju tõlkeprotsessile põhjalikumalt uurida, sest kolme tõlkija ütlustest ei piisa laiemate järelduste tegemiseks ja see eeldab arvatavasti ka teistmoodi struktureeritud intervjuud või mõnda muud lähenemist. Võimalikest uurimisteemadest hakkasid mind töö käigus huvitama sellised küsimused, nagu: millistele kriteeriumitele peaks vastama tõlge, mis tunnistatakse Paabeli Torni auhinna vääriliseks; milliste kriteeriumite järgi langetavad kirjastused valikuid, mida tõlkida ja miks on aimekirjanduses tõlgete ülekaal nii suur.

Arvan, et minu magistritöö eesmärk kaardistada lastekirjanduse tõlkimise eripära ning teoreetikute ja praktikute vaateid sellele, on saavutatud. Soovisin anda ülevaatliku pildi lastele tõlkimise erijoontest ja lastekirjanduse tõlkija töö erilisusest ning arvan, et minu soovitatud edasised võimalikud uurimisteemad aitavad kaasa eesti lastekirjanduse tõlkeuurimuse arengule.

SUMMARY

It is impossible to overestimate the role of children's literature in the development of a young human. We all carry our childhood experiences and values with us for the rest of our lives. Reading experiences are vital in reading habits and language virtuosity in later life.

The Estonian culture is a translating culture. Most of the roots of our literature traditions, including children's literature, are in German literature and other foreign influences due to our historical background. The proportion of translations in literature has always been high. During the soviet period the main source language was Russian, nowadays it's English. From 2000 to 2012 the average percentage of translations in children's literature was 68. A half of the translations were made from English. This is the reason I decided to write my master's thesis on the subject of translated children's literature. I was especially interested in traits that define translating for children as something different from translating for adults.

The book of the Finnish scholar and translator Riitta Oittinen „Translating for Children“ gave me the first stepping stones for my research. Oittinen brings out some characteristics that are distinctive in translating for children. These traits are the role of translator's child and childhood image in translation process, adaption, translating picture books, translating books that are meant for reading aloud, etc. As I looked for some additional material I realized that translating for children is a subject that has not been thoroughly introduced in Estonian. So the decision was made to create an overview of the special traits of translating for children and compare the theoretical standpoints with the (practical) views of translators of children's literature.

I decided to use qualitative research because my aim was to gather an in-depth understanding of translating for children and the reasons that govern the translation decisions of translators. The data gathering was based on theoretical materials and interviews with well-known Estonian translators – Helle-Iris Michelson (translates from French), Ilona Martson (translates from Russian) and Allar Sooneste (translates mainly from Swedish). The theoretical bases of my thesis consist of translation studies and the concept of the development of Estonian children's literature. Translation studies are represented by the concepts of polysystem theory (Itamar Even-Zohar), the theory of translational norms (Gideon Toury), skopos theory (Katharina Reiss and Hans J. Vermeer), translator study (Andrew Chesterman, Douglas Robinson), translator's child and childhood image (Riitta Oittinen); and in addition to the latter I used the ideas of the doctoral dissertations defended by Ave Mattheus, PhD and Mare

Müürsepp, PhD. Ave Mattheus has discussed about the development of Estonian children's literature and Mare Müürsepp has discussed about child's changing role in the Estonian children's literature.

My work consists of three chapters. The first one describes the theoretical background. The second chapter pays closer attention on children's literature, its history, special traits and functions. The special traits are asymmetric nature of children's literature, the amount of adaptations, the function as educator and socializer, etc. The keywords that needed closer discussion in connection with translating for children were: domestication and foreignization, adaptations, the readability of the texts in books for reading aloud, and the harmony between texts and illustrations. The third chapter discussed the latter topics as well as the personality of translator and the nature of his/her job.

The theoretical discussions and the views of the translators have revealed a common idea: translating for children is not something easy and trivial; it's a difficult process that demands excellent language skills, as well as the knowledge of children psychology and different cultures.

Luckily the status of children's literature and its translation has begun to improve in recent decades in all over the world. My master's thesis tried to give a modest contribution to the development of the research of children's literature translations in Estonia.

I warmly thank my thesis supervisor, the researcher of the Estonian children's literature, Ave Mattheus, PhD for invaluable advice and instructions.

In appendixes you can find the transcribed interviews with Helle-Iris Michelson, Ilona Martson and Allar Sooneste; and the statistics of the proportion of translations of children's literature in Estonia from 2000 to 2012.

KASUTATUD KIRJANDUS

Aas, Annika 2004. The reception of Alice in Wonderland and Winnie-the-Pooh by Estonian children: issues of translation and translatability. Magistritöö Tartu ülikoolis filosoofiateaduskonnas GRISF osakonnas.

Aldana, Patsy 2008. IBBY Today. Rahvusvahelise Noorsookirjanduse Nõukogu IBBY koduleht <http://www.ibby.org/index.php?id=951> (26.03.2013)

Alvstad, Cecilia 2010. Children's Literature and Translation. – Gambier, Yves; van Doorlaer, Luc (koost). Handbook of Translation Studies I. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, lk 22–27.

Chang, Nam Fung 2010. Polysystem theory and translation. – Gambier, Yves; van Doorlaer, Luc (koost). Handbook of Translation Studies I. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, lk 257–263.

Chesterman, Andrew 1997. Memes of Translation. The Spread of Ideas in Translation Theory. Amsterdam: Benjamins.

Chesterman, Andrew 2009. The Name and Nature of Translator Studies. Hermes – Journal of Language and Communication Studies nr 42, lk 13–22.
http://download2.hermes.asb.dk/archive/download/hermes-42-2-chesterman_net.pdf
(19.02.2013)

Cobban, Michelle 2006. Bridging the Two Solitudes: Translated French-Canadian Children's Literature from 1900 to 2004. The University of British Columbia.

Gosciny, René; Uderzo, Albert 1996a. Asterix Korsikal. Tallinn: Egmont Estonia.

Gosciny, René; Uderzo, Albert 1996b. Asterix ja kurikeel. Tallinn: Egmont Estonia.

Gosciny, René; Uderzo, Albert 1997. Asterix. Caesari loorberipärg. Tallinn: Egmont Estonia.

Gosciny, René; Uderzo, Albert 1997a. Asterix brittide juures. Tallinn: Egmont Estonia.

Davidjants, Brigitta 2013. Üks päev võõras soorollis. – Eesti Päevaleht, 18. märts, lk 14.
<http://www.epl.ee/news/kultuur/uks-paev-vooras-soorollis.d?id=65832712>

Desmet, Mieke K.T. 2006. Intertextuality/Intervisuality in Translation: The Jolly Postman's Intercultural Journey from Britain to the Netherlands. – Lathey, Gillian (toim). The Translation of Children's Literature: a reader. Clevedon: Multilingual Matters, Ltd, lk 122–133.

Desmidt, Isabelle 2006. A Prototypical Approach within Descriptive Translation Studies? Colliding Norms in Translated Children's Literature. – Van Coillie, Jan; Verschueren, Walter P. (toim). Children's Literature in Translation. Manchester/ New York: St Jerome Publishing, lk 79–89.

Dollerup, Cay 2003. Translation for Reading Aloud. – Meta 48 (1-2), lk 81–103.
<http://www.erudit.org/revue/meta/2003/v48/n1-2/006959ar.pdf> (12.03.2013)

Even-Zohar, Itamar 1990. Polysystem Studies.
<http://www.tau.ac.il/~itamarez/works/books/ez-pss1990.pdf> (4.04.2013)

Even-Zohar, Itamar 2000. The Position of Translated Literature Within the Literary Polysystem. – Venuti, Lawrence (koost). The Translation Studies Reader. London/ New York: Routledge, lk 192–197.

González Cascallana, Belén 2006. Translating Cultural Intertextuality in Children's Literature. – Van Coillie, Jan; Verschueren, Walter P. (toim). Children's Literature in Translation. Manchester/ New York: St Jerome Publishing, lk 97–101.

Harms, Daniil 2012. Siil ja siisike. Tallinn: Tänapäev.

Hatim, Basil 2001. Teaching and Reasearching Translation. Essex: Pearson Education.

Hirano, Cathy 2006. Eight Ways to Say You: The Challenges of Translation. – Lathey, Gillian (toim). The Translation of Children's Literature: a reader. Clevedon: Multilingual Matters Ltd, lk 225–231.

Hirsijärvi, Sirkka; Remes, Pirkko; Sajavaara, Pirjo 2010. Uuri ja kirjuta. Tallinn: Medicina.

Holmes, J. S. 1988. Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies. Amsterdam: Rodopi 1988, 2. trükk.

Hunt, Peter (toim) 2004. International Companion Encyclopedia of Children's Literature, London: Roudledge, lk 521.

Hunt, Peter 2005. Understanding Children's Literature 2. trükk. New York: Routledge.

Jaaksoo, Andres 2000. Kuidas ühe inimese õnnetus sai paljude inimeste õnneks. – Uspenski, Eduard „Onu Teodor, koer ja kass. Onu Teodori tädi“. Tallinn: Steamark, lk 220–222.

Jentsch, Nancy K. 2006. Harry Potter and the Tower of Babel: Translating the Magic. – Lathey, Gillian (toim). The Translation of Children's Literature: a reader. Clevedon: Multilingual Matters Ltd, lk 190–208.

Kaer, Krista 2005. Tõlkides Harry Potterit. – Eesti Päevaleht. Arkaadia 5. september.
<http://www.epl.ee/news/kultuur/krista-kaer-tolkides-harry-potterit.d?id=51018535>
(17.02.2013)

Kaindl, Klaus 2004. Multimodality in the translation of humour in comics. – Ventola, Eija; Charles, Cassily; Kaltenbacher, Martin (toim). Perspectives on Multimodality. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing, lk 173–192.

Kaindl, Klaus 2010. Comics in translation. – Gambier, Yves; van Doorlaer, Luc (koost), Handbook of Translation Studies I, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, lk 36–40.

Kaldmaa, Kätlin 2012. Head uut tõkelastekirjandust. – Õpetajate Leht, 30. november, lk 7.

Kaldoja, Ingrid 2010. Lastefilmide dubleerimisega kaasnevad piirangud, probleemid ja eelistused Eestis. Magistritöö Tallinna ülikooli GRKKI kirjaliku tõlke osakonnas.

Kaljusto-Munch, Krõõt 2007. Ettekanne „Pildi ja teksti harmoonia ja disharmoonia illustreeritud lasteraamatus“ algupärase lastekirjanduse päeval „Muinasjutuline ja intertekstuaalne lastekirjanduses“ Tartu Linnaraamatukogus.

<http://www.luts.ee/noorteleht/ettekanded/ALP.pdf> (26.02.2013)

Kennedy, David 2006. Changing Conceptions of the Child from the Renaissance to Post-Modernity: A Philosophy of Childhood. Edwin Mellen Press.

Kivirähk, Andrus 2012. Lastele kirjutamine on nagu magustoidu söömine. – Õpetajate Leht, 30. november, lk 9. <http://opleht.ee/1225-peaasi-et-vaart-raamat-ules-leitakse/>

Koskinen, Kaisa 2012. Domestication, Foreignization and the Modulation of Affect. – Jänis, Marja; Kemppanen, Hannu; Belikova, Alexandra (koost). Domestication and Foreignization in Translation Studies. Berliin: Frank & Timme, lk 13–32.

Kramer, Inna 2013. E-kiri 25.03. Vaata Lisa 3

Kreutzwald, Fr. R.; Martí, José 1984. Vägev vähk ja täitmatu naine. Nõiutud krevett. Tallinn: Eesti Raamat.

Krusten, Reet 2001. Kas võib oodata lastekirjanduse kadumist? – Postimees, 12. september, lk 19.

<http://vana.www.postimees.ee/index.html?op=lugu&id=32023&number=299&rubriik=7>

Krusten, Reet 2002. „Teravik“ õpetab ja aitab. – Nukits, lk 21–23.

Krusten, Reet 2003. Mis on lastekirjandus. – Nukits, lk 16–18.

Krusten, Reet 2009. Oma ja võõras muinasjutus. – Nukits, lk 14–16.

Kumberg 2003. Ettekanne „(Vägi)vallatu lastekirjandus on teravmeelne ja -keelne“ algupärase lastekirjanduse päeval „Mitmekihiline lastekirjandus“ Tartu Linnaraamatukogus. <http://www.luts.ee/noorteleht/ettekanded/ALP.pdf> (26.02.2013)

Kumberg, Krista 2002. Ettekanne „Tuhkatriinud ballile ehk unustatud uuteks“ algupärase lastekirjanduse päeval „Lastekirjanduse pärandvara“ Tartu Linnaraamatukogus. <http://www.luts.ee/noorteleht/ettekanded/ALP.pdf> (26.02.2013)

Kumberg, Krista 2004a. Pisikene inimene suures maailmas ehk käsikäes Paulaga läbi argipäeva. – Nukits, lk 34–39.

- Kumberg, Krista** 2004b. Rootsi abi Eesti poistele. – Postimees, 26.märts, lk 14.
<http://blog.postimees.ee/260304/esileht/kultuur/130023.php> (17.02.2013)
- Kõiv, Sigrid** 2013. Poiste printsessipäev. – Postimees, 9. märts, lk 2.
- Laanpere, Helle** 2004. Tänapäeva nooruki värvikas maailm. Eesti uuem noorteraamat ja selle lugeja. – Nukits, lk 23–27.
- Laansoo-Hämarik, Helen** 2012. Völumaaailmaga seotud päris- ja üldnimede tõlkimine „Harry Potteri“ eestindamisel. Magistritöö Tallinna ülikooli GRKKI kirjaliku tõlke osakonnas.
- Laherand, Meri-Liis** 2008. Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn: OÜ Sulesepp.
- Lange, Anne** 2008. Tõlkimise aabits. Tallinn: Valgus.
- Lathey, G.** 2010. The Role of Translators in Children's Literature: Invisible Storytellers. New York/ London: Routledge.
- Lathey, Gillian** 2006. Introduction. – Lathey, Gillian (toim). The Translation of Children's Literature: a reader. Clevedon: Multilingual Matters Ltd, lk 1–12.
- Leitmaa, Dannar** 2013. Eesti neiud pommitavad kirjastusi vampiirijuttudega. – Eesti Ekspress, rubriik „Elu“, 14.märts, lk 26–27.
- Leivak, Verni** 2011. Krista Kaer – elukutseline lugeja. – Postimees, 27. veebruar, lk 7.
<http://www.postimees.ee/393626/krista-kaer-elukutseline-lugeja/>
- Lindgren, Astrid** 1988. Pipi Pikksukk. Tallinn: Eesti Raamat.
- LKS 2006 = Lastekirjanduse sõnastik.** Reet Krusten, Krista Kumberg, Mare Mürsepp, Mari Niitra, Hille Ojala, Jaanika Palm, Malle Reidolv, Ave Tarrend (koost); Jaanika Palm, Ülle Väljataga (toim). Tallinn: Eesti Lastekirjanduse Teabekeskus.
- Made, Reet** 2003. Raamatulaps. – Nukits. Tallinn: Eesti Lastekirjanduse Teabekeskus, lk 50.
- Mallene, Sigrid** 2012. Kas Peters jääbki koeraks? – Nukits. Tallinn: Eesti Lastekirjanduse Teabekeskus, lk 44.
- Martin, Alice** 2001. A Translator's View of Translation Norms. – Helsinki English Studies: Electronic Journal, vol 1. <http://blogs.helsinki.fi/hes-eng/volumes/volume-1-special-issue-on-translation-studies/a-translators-view-of-translation-norms-alice-martin/> (13.04.2013)
- Martson, Ilona** 2008. Mis juhtus Barmaleiga ehk Ellen Niit lasteluule tõlkijana. – Eesti Lastekirjanduse Keskuse Toimetised 3. Tallinn: Eesti Lastekirjanduse Teabekeskus, lk 56–68.
- Martson, Ilona** 2010. Lastekirjanduse tõlkimise rist ja viletsus. – Eesti Päevaleht, 9. november, lk 3. <http://www.epl.ee/news/arvamus/lasteraamatute-tolkimise-rist-ja-viletsus.d?id=51286175>

- Martson**, Ilona 2011. Rassistlik Pipi ja muud jaburused. – Portaal Delfi, 16. november. <http://www.delfi.ee/news/paevauudised/arvamus/ilona-martson-rassistlik-pipi-ja-muud-jaburused.d?id=61649446>
- Martson**, Ilona 2012a. Õuduste kooli direktor ja kahjulike nõuannete jagaja tuleb Eestisse. Eesti Ekspress, 11. mai, lk 44–45. <http://www.ekspress.ee/news/areen/uudised/ouduste-kooli-direktor-ja-kahjulike-nouannete-jagaja-tuleb-eestisse.d?id=64369779>
- Martson**, Ilona 2012b. Et naljakalt kirjutada, tuleb kodi teha! – Delfi Täheke, 25. juuni. <http://taheke.delfi.ee/taheke/intervjuud/et-naljakalt-kirjutada-tuleb-kodi-teha.d?id=64567374> (17.02.2013)
- Mattheus**, Ave 2010. Noor(te)kirjanduse plahvatus. – Looming nr 9, lk 1285–1301.
- Mattheus**, Ave 2012a. Eesti laste- ja noortekirjanduse genees: küsimusepüstitusi ja uurimisperpektiive. Tallinna Ülikool. Humanitaarteaduste disstertatsioonid 32.
- Mattheus**, Ave 2012b. Külalisena raamatulossis. – Nukits, lk 35–37.
- Matthews**, Gareth 2010. The Philosophy of Childhood. – The Stanford Encyclopedia of Philosophy. <http://plato.stanford.edu/archives/win2010/entries/childhood>
- Metcalf**, E.-M. 2003. Exploring Cultural Difference Through Translating Children's Literature. – Meta: Translators' Journal, vol. 48, nr 1-2, lk 322–327. <http://www.erudit.org/revue/meta/2003/v48/n1-2/006978ar.pdf>
- Michelson**, Helle-Iris (koost ja tõlk) 1989. Saladuste puu. Tallinn: Eesti Raamat.
- Michelson**, Helle-Iris 2008. Lehitsetud leheküljed. Meenutusi elust ja lastekirjandusest. Tallinn: Tänapäev.
- Miettinen**, Noora 2012. Lugemissaadikud külastavad haiglaid. – Nukits. Tallinn: Eesti Lastekirjanduse Teabekeskus, lk 38.
- Milton**, John 2010. Adaption. – Gambier, Yves; van Doorlaer, Luc (koost), Handbook of Translation Studies I, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, lk 3–6.
- Mürsepp**, Mare 2003. Eesti laps – lastekirjanduses ja kasvatusteaduses. – Nukits, lk 44–46.
- Mürsepp**, Mare 2005. Lapse tähendus Eesti kultuuris 20. sajandil: kasvatusteadus ja lastekirjandus. Tallinna Pedagoogikaülikooli sotsiaalteaduste dissertatsioonid 16. Tallinn: TPÜ kirjastus.
- Nergi**, Ann-Marii 2011. Raili Mäll: järjest rohkem lapsi vajab logopeedi. – Eesti Päevaleht, 21. mai, lk 2. <http://www.epl.ee/news/arvamus/raili-mall-jarjest-rohkem-lapsi-vajab-logopeedi.d?id=51297488>
- Nida**, Eugene A. 1964. Toward the Science of Translating. Leiden: E. J. Brill.

- Nida**, Eugene 2000. Principles of Correspondence. – Venuti, Lawrence (koost). The Translation Studies Reader. London / New York: Routledge, lk 126–140.
- Niineste**, Mart 2011. Anu Saluäär: kirjanduse algdoosi saab Loomingu Raamatukogust. – Eesti Päevaleht, 12. märts, lk 14. <http://www.epl.ee/news/kultuur/anu-saluaar-kirjanduse-algdoosi-saab-loomingu-raamatukogust.d?id=51293422>
- Niitra**, Mari 2005a. Rahvusliku ideoloogia ilmingud 1930. aastate eesti loomamuinasjuttudes. – Nukits, lk 8–11.
- Niitra**, Mari 2005b. Ettekanne „Sotsialiseerimine laste- ja aabitsakirjanduse kaudu. Nimepoeetika analüüs“ lastekirjanduse päeval Tartu Linnaraamatukogus. <http://www.luts.ee/noorteleht/ettekanded/ALP.pdf> (26.02.2013)
- Nilsson-Brännström**, Moni 2005. Tsatsiki ja armastus. Tallinn: Karrup.
- Nord**, Christiane 2005. Text Analysis in Translation: Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation – Oriented Text Analysis. Amsterdam/ New York: Editions Rodopi.
- Nõu**, Helga 2000. Ettekanne „Kõige tähtsam õpik on juturaamat. Kogemusi Rootsi koolist ja raamatukogust“ algupärase lastekirjanduse päeval „Lastekirjanduse piiridest“ Tartu Linnaraamatukogus. <http://www.luts.ee/noorteleht/ettekanded/ALP.pdf> (26.02.2013)
- O’Connell**, Eithne 2003. What Dubbers of Children’s Television Programmes Can Learn from Translators of Children’s Books? – Meta: Translators’ Journal, vol. 48, nr 1-2, lk 222–228. <http://www.erudit.org/revue/meta/2003/v/n1-2/006969ar.html>
- O’Connell**, Eithne 2006. Translating for Children. – Lathey, Gillian (toim). The Translation of Children’s Literature: a reader. Clevedon: Multilingual Matters Ltd, lk 15–24.
- O’Sullivan**, Emer 2006a. Does Pinocchio have an Italian Passport? What is Specifically National and what is International about Classics of Children’s Literature. – Lathey, Gillian (toim). The Translation of Children’s Literature: a reader. Clevedon: Multilingual Matters Ltd, lk 146–162.
- O’Sullivan**, Emer 2006b. Narratology Meets Translation Studies, or The Voice of the Translator in Children’s Literature. – Lathey, Gillian (toim). The Translation of Children’s Literature: a reader. Clevedon: Multilingual Matters Ltd, lk 98–109.
- O’Sullivan**, Emer 2006c. Translating Pictures. – Lathey, Gillian (toim). The Translation of Children’s Literature: a reader. Clevedon: Multilingual Matters Ltd, lk 113–121.
- O’Sullivan**, Emer 2012. Why Translate Children’s Books? Ettekanne IBBY kongressil Londonis 23.–26.08. <http://www.youtube.com/watch?v=2zTH5dagKUg> (10.02.2013)
- Oittinen**, Riitta 2000. Translating for Children. New York & London: Garland Publishing.

Oittinen, Riitta 2003. Where the Wild Things Are: Translating Picture Books. – Meta: Translators' Journal, vol. 48, nr 1-2, lk 129–141.

<http://www.erudit.org/revue/meta/2003/v48/n1-2/006962ar.pdf> (19.02.2013)

Oittinen, Riitta 2004. Change and Renewal: Translating the Visual in Picture Books. – Van der Walt, Thomas (toim). Change and Renewal in Children's Literature. Westport: Greenwood Publishing Group, lk 171–182.

Oittinen, Riitta 2006. No Innocent Act. On the Ethics of Translating for Children. – Van Coillie, Jan; Verschueren, Walter P. (toim). Children's Literature in Translation. Manchester/ New York: St Jerome Publishing, lk 36–95.

Ojamaa, Ott 1984. Kuidas muinasjutud rändavad. – Kreutzwald, Fr. R. „Vägev vähk ja täitmatu naine“; Martí José „Nõiutud krevett“. Tallinn: Eesti Raamat.

Olsson, Sören; **Jacobsson** Anders 2009. Sune suvi. Tallinn: Hotger.

Øster, Anette 2006. Hans Christian Andersen's Fairy Tales in Translation. Van Coillie, Jan ja Verschueren, Walter P. (toim), Children's Literature in Translation. Manchester/ New York: St Jerome Publishing, lk 150.

Oster, Grigori 2006. Kahjulikud nõuanded. Tallinn: Avita.

Oster, Grigori 2010. Õuduste kool. Tallinn: Varrak.

Oster, Grigori 2012. Muinasjutt pisiasjadega. Tallinn: Varrak.

Palm, Jaanika 2000. Ettekanne „Lastekirjanduse piirid ja piiritlematus“ algupärase lastekirjanduse päeval „Lastekirjanduse piiridest“ Tartu Linnaraamatukogus.

<http://www.luts.ee/noorteht/ettekanded/ALP.pdf> (26.02.2013)

Palm, Jaanika 2003. Ettekanne „Lastekirjandus – kunst või pedagoogika“ algupärase lastekirjanduse päeval „Mitmekihiline lastekirjandus“ Tartu Linnaraamatukogus.

<http://www.luts.ee/noorteht/ettekanded/ALP.pdf> (26.02.2013)

Paloposki, Outi 2010. Domestication and foreignization. – Gambier, Yves; van Doorlaer, Luc (koost), Handbook of Translation Studies II, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, lk 40–42.

Palumbo, Giuseppe 2009. Key Terms in Translation Studies. London/ New York: Continuum.

Pervik, Aino 2005. Müüdid ja põhitõed maailmapildi kujunemisel. – Nukits, lk 1–7.

Puurtinen, Tiina 2006. Translating Children's Literature: Theoretical Approaches and Empirical Studies. – Lathey, Gillian (toim). The Translation of Children's Literature: a reader Clevedon: Multilingual Matters Ltd, lk 54–63.

Pym Anthony 2010. Exploring Translation Theories. New York: Routledge.

- Raitasalo**, Elina 2010. Kasvatusta anarkismin voimalla. – YDIN, 22. detsember.
<http://www.ydinlehti.fi/ydinjutut/kasvatusta-anarkismin-voimalla>
- Rattus**, Lembit (toim) 2006. Vallooni muinasjutte. „Saja rahva lood“. Tallinn: Ajakirjade Kirjastuse AS.
- Raud**, Piret 2012. IBBY kongressist Londonis. – Nukits, lk 43.
- Reidolv**, Malle 2007. Ettekanne „Muinasjutulisest ja intertekstuaalsest. Larry Potterist Tanja Grotterini“ algupärase lastekirjanduse päeval „Muinasjutuline ja intertekstuaalne lastekirjanduses“ Tartu Linnaraamatukogus.
<http://www.luts.ee/noorteleht/ettekanded/ALP.pdf> (26.02.2013)
- Reidolv**, Malle 2008. Ettekanne „Tähtsatest asjadest elus ja lastekirjanduses“ algupärase lastekirjanduse päeval „Multimediaalne ja traditsionaalne laste/noortekirjandus“ Tartu Linnaraamatukogus. <http://www.luts.ee/noorteleht/ettekanded/ALP.pdf> (26.02.2013)
- Reiss**, Katharina 2000b. Type, Kind and Individuality of Text: Decision making in translation. – Venuti, Lawrence (koost). The Translation Studies Reader. London / New York: Routledge, lk 160–171.
- Reitel Høyer**, Lea 2008. Võtmesõnaks on mitmekesisus. Taani uuemast lastekirjandusest. – Nukits, lk 30–35.
- Reitel Høyer**, Lea 2009. Eestikeelsed Kummi-Tarzan ja Väike Virgilius – tõlge või tõlgendus? – Nukits. Tallinn: Eesti Lastekirjanduse Teabekeskus, lk 30–34.
- Robinson**, Douglas 2003. Becoming a Translator: An Introduction to the Theory and Practice of Translation, 2. trükk. London/ New York: Routledge. http://npu.edu.ua!/e-book/book/djvu/A/iif_kgpm_Douglas%20Robinson.%20Becomming_a_Translator_.pdf
- Rozalka**, Margit 2012. Nimede tõlkimine lastekirjanduses. Magistritöö Tallinna ülikooli GRKKI kirjaliku tõlke osakonnas.
- Saluäär**, Anu 2008. Põhjamaadest ja Eestist. Kirjutisi 1987–2008. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Saluäär**, Anu 2010. Allakäigutrepist üles? Tõlkeülevaate asemel. – Looming nr 6, lk 879–882.
- Saluäär**, Hille 2007. Mis on tõlkepõhine tekstianalüüs ja mis kasu on sellest tõlkijal? – Õiguskeel nr 4, rubriik „Tõlkeküsimusi“, lk 19–22. <http://www.just.ee/33353> (7.03.2013)
- Shavit**, Zohar 1995. The Historical Model of the Development of Children's Literature. – Nikolajeva, Maria (toim). Aspects and Issues in the History of Children's Literature. Westport, Connecticut, London: Greenwood Press Publishing, lk 27–38.
- Shavit**, Zohar 2006. Translation of Children's Literature. The Translation of Children's Literature: a reader. Clevedon: Multilingual Matters Ltd, lk 25–40.

- Shavit**, Zohar 2009 [1986]. Poetics of Children's Literature. Athens: University of Georgia Press.
- Snell-Hornby**, Mary 2006. The Turns of Translation Studies: New paradigms or shifting viewpoints? Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Steiner**, George 1998. After Pabel: Aspects of Language and Translation. Oxford: Oxford University Press, 3. trükk.
- Stolze**, Radegundis 2003. Translating for Children – Worls View or Pedagogics? – Meta 48 (1-2), lk 208–221. <http://www.erudit.org/revue/meta/2003/v48/n1-2/006968ar.pdf> (18.02.2013)
- Stolt**, Birgit 2006. How Emil Becomes Michel: On the Translation of Children's Books. – Lathey, Gillian (toim). The Translation of Children's Literature: a reader. Clevedon: Multilingual Matters Ltd, lk 67–83.
- Süvalep**, Ele 2004. Kaks maailma 2003. aasta eesti lastekirjanduses. – Nukits, lk 15–18.
- Süvalep**, Ele 2006. Ettekanne „Kes kirjutab? Kes loeb? Noorteraamatu autori ja lugeja vahekorrast“ algupärase lastekirjanduse päeval „Kas noorkirjandus või noortekirjandus!“ Tartu Linnaraamatukogus. <http://www.luts.ee/noorteleht/ettekanded/ALP.pdf> (26.02.2013)
- Talts**, Mait 2008. Lihtsate lugude märkamatus mõjust. – Nukits. Tallinn: Eesti Lastekirjanduse Teabekeskus, lk 16–17.
- Talviste**, Kaire 2012. Sotsiaälvõrgustikud röövivad lastelt emakeelse väljendusoskuse. –Eesti Päevaleht, 24. märts, lk 13.
- Tamm**, Marek 2004. Mida tõlkida? – Sirp, 9. jaanuar, lk 4–5.
- Tarrend [Mattheus]**, Ave 2004. Sipsik, Sõnni Siim ja sõbrad seiklemas sakslaste juures. Eesti laste- ja noorsookirjanduse retseptsioonist Saksamaal. – Eesti Lastekirjanduse Teabekeskuse Toimetised nr 1, lk 82–100.
- Tarrend [Mattheus]**, Ave 2005. Tõlge täidab tühikut: kaasaegse eesti laste- ja noortekirjanduse valged laigud. – Nukits. Tallinn: Eesti Lastekirjanduse Teabekeskus, lk 31–34.
- Tarrend [Mattheus]**, Ave 2006. Meestepoliitika algab poisteraamatust. – Nukits. Tallinn: Eesti Lastekirjanduse Teabekeskus, lk 14–19.
- Tenjes**, Silvi 2010. Suhelda saab vaid multimodaalselt. – Sirp nr 47 (3326), 17. detsember, „Keele infoleht“ nr 14(16), lk 2.
http://www.sirp.ee/index.php?option=com_content&view=article&id=11786:suhelda-saab-vaid-multimodaalselt-&catid=11:varia&Itemid=16&issue=3326
- Tigasson**, Külli-Riin 2013. Joel Haahtela: mitte keegi ei saa olla täiuslikult terve. – Eesti Päevaleht, 13. mai, lk 13.

Toury, Gideon 1995. The Nature and Role of Norms in Translation. Descriptive Translation Studies and Beyond. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins.

Toury, Gideon 2000. The Nature and Role of Norms in Translation. – Venuti, Lawrence (koost). The Translation Studies Reader. London / New York: Routledge, lk 199–204.

Trelease, Jim 2006. The Reading-Aloud Handbook 6. trükk. New York: Penguin Books.

Trelease, Jim 2007. Censors and Children's Literature: Are They Watch Dogs or Mad Dogs? http://www.trelease-on-reading.com/censor_entry.html (4.04.2013)

Urmet, Jaak 2002. Ettekanne „Nõukogude eesti lastekirjanduse rikkalik pärand ootab avastamist“ algupärase lastekirjanduse päeval „Lastekirjanduse pärandvara“ Tartu Linnaraamatukogus. <http://www.luts.ee/noorteleht/ettekanded/ALP.pdf> (26.02.2013)

Uspenski, Eduard 2000. Onu Teodor, kass ja koer. Onu Teodori tädi. Tallinn: Steamark.

Van Coillie, Jan; **Verschueren**, Walter P. (toim) 2006. Children's Literature in Translation. Manchester/ New York: St Jerome Publishing.

Venuti, Lawrence (koost) 2000. The Translation Studies Reader. London / New York: Routledge.

Venuti, Lawrence 1995. The Translator's Invisibility: A History of Translation. London: Routledge.

Vermeer, Hans J. 2000. Skopos and commission in translational action. – Venuti, Lawrence (koost). The Translation Studies Reader. London / New York: Routledge, lk 221–224.

Winner, Ellen 1988. The point of words: Children's understanding of metaphor and irony. Harvard University Press.

Volmer, Vilja 2012. „Saja rahva lood“ rändavad Viljandimaal. – Nukits. Tallinn: Eesti Lastekirjanduse Teabekeskus, lk 48.

Volmer, Vilja 2013. E-kiri 25.03.

Väljataga, Märt 2008. Tõlkimise teooriast ja praktikast. – Sirp, 28. november, lk 4–5 http://www.sirp.ee/index.php?option=com_content&view=article&id=7757:tolkimise-teooriast-ja-praktikast&catid=9:sotsiaalia&Itemid=13&issue=3230 (8.02.2013)

LISAD

Lisa 1. Intervjuud tõlkijatega.

1.1. Helle Michelson

Helle-Iris Michelson (1929) lõpetas 1948. aastal Tallinna 4. keskkooli, 1951. aastal Leningradis Lesgafti-nimelise KKI treenerite kooli ujumistreenerina ja 1956. aastal prantsuse filoloogina Leningradi 2. võõrkeelte instituudi. Michelson alustas 1956. aastal Eesti Riiklikus Kirjastuses lastekirjanduse toimetajana ja selle töö kõrvalt sai ta prantsuse filoloogina vastavalt tollastele kvootidele aastas ühe või kaks teost prantsuse keelest tõlkida. Pikaajase (1956–1988) toimetaja ja tõlkijana kirjastuses Eesti Raamat on jätnud ta oma jälje eesti kultuurilukku. Tema tõlketööd on tunnustatud Prantsusmaa Akadeemilise Palmioksa ja Belgia Kuningriigi Leopoldi ordeniga. Teosed: „Lehitsetud leheküljed: meenutusi elust ja lastekirjandusest“ (2008), „Prantsuse pasjanss“ (2012). H. Michelson on prantsuse keele ja kultuuri ülemaailmse ühingu *Alliance Française* Eesti esinaine, kantud Rahvusvahelise Noorsookirjanduse Nõukogu IBBY aunimekirja.

Suuline vestlus Helle Michelsoniga toimus 12. märtsil 2013. aastal Tallinnas Nõmmel.

Helle Michelson (edaspidi H.M): Mul on tõlgitud ligi 80 nimetust teoseid ja suurem osa sellest on lasteraamatud. Alustasin tollases Eesti Riiklikus Kirjastuses 1956. aastal lastekirjanduse toimetuses toimetajana. Väga huvitav aeg oli, sest pärast sõda võrsus meil fenomenaalne lastekirjanike plejaad. Paarkümmend nime võiks kohe kinnisilmi ette lugeda. Ma ei tea ühtegi teist riiki, kus oleks olnud ühel ajal nii palju andekaid lastekirjanikke.

Üks põhjus oli kindlasti see, et tsensuur ei olnud lastekirjanduse osas nii karm. Kirjanikud võisid end veidi vabamalt tunda. Neid oli lust toimetada. Oli ka väga häid tõlkijaid. Meenutan soojalt Vladimir Beekmani, kes mu tööle võttis, muu hulgas ka Lindgreni tõlkis. Kirjastusest käis läbi igasugust kirjandust. Mõnda raamatut oli suisa ebameeldiv toimetada. Paljud tõlked oli vaja teha vene keele kaudu. Üldsiselt oligi nii, et teos pidi kõigepealt ilmuma Moskvast alles siis lubati seda mujal N Liidus tõlkida.

Aet Karolin (edaspidi A.K.): Kas teil oli võimalik ka kuidagi ise valida, mida tõlkida?

H.M.: Tollal olid kvoodid. Täpselt oli ette nähtud, kui palju tõlkida vene keelest, kui palju nn vennasrahvaste ja demokraatiamaaade kirjandust ja siis lõpuks kapitalistlike riikide oma. Prantsuse keelest, hea oli, kui võimaldati aastas üks-kaks raamatut. See tähendas, et oli aega ja kohustus kõike väga täpselt kontrollida ja lihvida. Keel pidi olema väga korrektne.

A.K.: Ideoloogia oli väga oluline. Kas Teile meenuvad mõned markantsemad käsud-keelud ?

H.M. Nii mõnigi kord tuli käia trükikojas lehti välja rebimas, kui mõnele pildile oli jäänud näiteks ingel või kuusnurksed tähekesed. Meenub, kui vene keelde tõlgiti Jaan Rannapi lugu, milles poiss pani mootorrattale istudes pähe kiivri. Venekeelses tõlkes kiivrit polnud. Õeldi, et „mis kapitalistlik tobedus see veel on?“ Tuleb ka meelde, kui Heino Väli koostas lastele mõeldud kogumikke „Jutupaunik“. Tollal oli kirjandus jagatud eelkoolieale, nooremale koolieale, keskmisele ja vanemale koolieale. Minu mäletamist mööda „Jutupauniku“ II osas oli üks Paul Kuusbergi novell poisist, kes puutus kokku elu pahupoolega. Muuhulgas esines tekstis sõna „lits“. Mäletan, et ma ei julgenud mitte kuidagi Kuusbergile öelda, et see sõna ei sobi või tuleks midagi muud asemele panna. Niisiis nii jäigi. Muidugi tuli sellest pahandus: kuidas siis nii, et koolinoortele mõeldud lugemises on selline sõna?! Mind kutsuti välja, aga mul õnnestus kuidagi neid veenda, et sõna on seal sotsiaalne, näitab, kui raske oli tollal [Eesti Vabariigi ajal] vaeste elu, et leivapalukese pärast pidi isegi „sellega“ tegelema. Huvitaval kombel jäeti mind siiski rahule. Mitte midagi ei juhtunud.

A.K.: Kuidas Asterixi lood Teie kätte jõudsid?

H.M.: Toimetusse sattusid mõned soomekeelsed Asterixi raamatud ja arvati, et võiks soome keelest tõlkida küll. Meil tehti vahel siiski ka kaudseid tõlkeid ja autoriõigustest ei hoolitud. Imestasin, teatasin ühtlasi, et toon Prantsusmaalt neid originaale palju vaja, ja tõingi. Asterixi 24 koomiksist olen tõlkinud 17, 7 on jäänud ilmunuta. Lisaks veel illustraatori [Albert] Uderzo' kirjutatud osad. Sahtlisse on mul jäänud 5 nimetust, sest kirjastamise litsentsi ei õnnestunud pikendada. Sellest on hirmus kahju, sest lugejate huvi oli elav. Asterixi tõlkimine ei olnud sugugi kerge. Tuli kõvasti nuputada. Litsentside hinnad on nii kõrged, et meie oma väikese tiraažiga ei saa endale enam mõndagi võimaldada. Nõutakse vähemalt neljatuhandelist tiraaži. Meie andsime neid välja 2000 ja sellegi müümiseks kulus aastaid. Kahjuks ei saa Asterixist isegi kordustrükki teha, sest selleks on ka vaja litsentsi. [René] Goscinny „Väikese Nicolas“ puhul pole samuti veel asjad selged..

A.K.: Ütlesite, et koomiksites on tõlkega väga palju tööd. Tekst peab mahtuma mulli...

H.M.: Jah, just.

A.K.: Ja muidugi nimed! Mul on siin vaid mõned pandud kirja, mis mind kõik väga vaimustasid. Näiteks Salacavalus, Crevetix, Vanaigerix, Fermenta. Ma mõtlesin, et, huvitav, kas prantslastel oli ka nimi Fermenta? Minu põlvkonnale on sellel veel oma tähendus.. Ja veel Vatobedus, Silgusabatus.

H.M.: Jah, mul on need nimed kuskil paberil alles. Nimede lõpud olid ju tähtsad. Need pidid olema kõik ühel maal ühesugused.

A.K.: X-lõpud ja siis Vana-Rooma laadis...

H.M.: Just. Inglise omad olid f- ja af-lõpulised. Ja [eesti kirjanduse tõlkija] Antoine Chalvin – ma tegin temaga intervjuu – tõstis esile nime Tolmuaf.

A.K.: Aga kust sellised nimed ikkagi tulevad? Öeldakse, et lastekirjanduse tõlkija peab endas üles leidma oma sisemise lapse, sest ega igaüks ikka selliste lahenduste peale ei tule.

H.M.: Ei, mina pole endas sisemist last kunagi hakanud otsima. Ma ei mäleta enam, missugune ma lapsena olin. Eks peab kombineerima. Tollal polnud isegi seletavat sõnaraamatut, kust oleks andnud ehk midagi võtta. Ma mõtlesin. Mäletan, et panin erinevaid variante järjest kirja. Ei olnud nii, et tuleb tegelane ja kohe tead, mis talle nimeks saab. Ei tulnud see Silgusabatuski kohe. Kui käisin ringi, sõitsin bussis või ujusin, siis muudkui mõtlesin. Ja siis nad hakkavad kujunema ja kõlama. See oli Asterixi juures üks suuremaid vaevu. Nimed olid ju kõik mõistelised ning sellest ja tegelase iseloomust tuli ka lähtuda. Topelt vaev oli sõnamängudega, mis pidid esiteks sobima olukorda ja teiseks lähtuma veel ka pildist. Kui sari ilmus, siis hakati seda lugema, eriti noored. Muide, ega Asterixi sari ei olegi nii väga lastele, sest seal on palju allhoovuseid. Prantslaste jaoks on seal detaile, mida mina ei teagi. Ja jäidki tabamatuks. See sari oli väga tugevalt kultuurikontekstis kinni. Prantslaste jaoks on seal väga palju igasuguseid allusioone. Nad teavad lausa peast ja tsiteerivad neid Asterixi lugusid. Kui ma kuhugi lähen, mitte ainult Prantsusmaal, või kui mind prantslastele tutvustatakse, ja kui keegi ütleb, et olen Asterixi tõlkija, siis sellega ongi kõik öeldud. Midagi ülimat ei saagi enam olla. Siis küsitakse, et kuidas on seda küll võimalik tõlkida. Aga ometi on seda ju nii meeletult tõlgitud. Ma ei teagi, mitmekümnesse keelde, koguni ladina keelde.

A.K.: Kui olete tõlkinud kas Asterixi koomikseid või muinasjutte, siis kas tõlkimise ajal – eelnevalt kirjeldasite, kuidas Te Lembit Remmelgasega istusite ja proovisite lausete erinevaid variante, et mis kõlaks paremini – on Teil olnud ka n-ö katsejänes, kellele te loete ette?

H.M.: Ei ole olnud. Kui ma väikelastele tõlkisin, siis oma lapsed olid juba suured. Minu lastele, muide, luges ette minu ämm, kes oli suur lugeja. Eks mina lugesin ka ja ma tegin oma lastelastele jututuba. Panin küünla põlema ja ütlesin, et nüüd teeme jututoa. Ja siis ma neile ette lugesin. Pärast ütlesin, et nüüd panete sussid siia laua kõrvale ja lähete teete allkorrusel ümber suure söögilaua ühe tiiru. Kui nad siis tagasi üles tulid, olid igas sussis komm. Lapsed siia maani mäletavad vanaema jututuba. Nüüd mul on kaks lapselapselast, aga nad on veel väga pisikesed ega ela siin. Muidu ma loeksin neile väga hea meelega. Mul on ju palju raamatuid. Lasteraamatute tekstil peab olema oma kindel rütm ja süntaks. Tähtis on lause esimene sõna ja viimane. Eelmise lause viimasest sõnast jätkub järgmine lause. Eriti oluline on see muinasjuttude puhul, kus ongi kohe oma spetsiifiline rütm, sest muinasjutud on ju suulise pärimuse jätk. Lapse jaoks on väga tähtis keele kõla ja rütm.

A.K.: Aga milline tänapäeva laps teie meelest üldse on?

H.M.: Ei oska öelda. Mul ei ole lähedal ühtegi last, ei ole silma selle peale. Põhjalikumaks tundmaõppimiseks peaks väga lähedalt jälgima ja suhtlema.

A.K.: Eelmine küsimus johtus osaliselt ka sellest, et minu meelest tänapäeva laste keel jääb üha vaesemaks. Kui mina hakkaksin lastele tõlkima, siis ma tõenäoliselt mõtleksin iga sünonüümi juures pikalt, kas lugeja saab sellest üldse aru või mitte...

H.M.: Sünonüümivaesusest ja keele seisu halvenemisest räägivad ju kõik eesti keele õpetajad. Vaene ei ole ainult laste, vaid ka üliõpilaste keel. Ei osata ennast väljendada, kuna pole vajadust, istutakse arvuti taga. Kui midagi on vaja ütelda, siis tehakse seda väga lühidalt. Ei ole enam kohustust ega vajadust oma mõtet kuidagi vormistada. Ei saa kõike ükskõik kuidas ütelda. Mul on endal hiljuti juhtunud loost näide tuua. Tõlkisin ühe kirjastaja palvel uhkete luksuslike illustratsioonidega raamatu printsessidest. Kirjastaja pakkus selle välja mulle, kuna seal oli nii palju nuputamist: igasuguseid mänge ja kõikvõimalikke kombinatsioone. Mul ei olnud tol ajal eriti aega, sest tegin oma teist raamatut, aga võtsin töö siiski teha ja tegin selle paari kuuga ära. Ei saaks öelda, et see raamat oleks mulle väga meeldinud. See ei olnud minu raamat selles mõttes, et ta oli kole tehnikastlik, kombineeritud, ilma sisemise tunnetuseta fantaasiaraamat. Kokku oli seatud nii palju asju, ka graafiliselt. Ei olnud kerge tõlkida. Asterixi tõlkimine oli ka mäng, aga väga sisuline. Mainitud teose huumor oli kuidagi ... pinnapealne, formaalne. Mina tahan sügavaid lugusid, tunnetuslikke. Olen kohusetundlik tõlkija ja arvestan alati autoriga, austan autori laadi ja olen toimetajana parandanud ikka ainult seda, mis keeleliselt vale. Ütlused ja väljendused on autori otsustada, kui keel seda võimaldab. Sellegi tõlke juures lähtusin autorist. Prantsuse keel on väga asjalik ja eesti keelega võrreldes tunduvalt rangem, täpsem, rohkem reglementeeritud. Kõnealuses raamatus olid laused kõik väga lühikesed ja konkreetset, aga sealsamas oli autor mingite laiemate kirjelduste tarvis mõned read riimi seadnud. Prantsuse keeles on riime väga kerge teha, sest paljude sõnade lõpud on sarnased. Mina püüdsin kohusetundlikult samuti riime teha, kus vähegi õnnestus. Ka lause siserütmi tabada. Pärast seda läks tõlge toimetaja kätte. Kui tõlke tagasi sain, siis olin ehmunud. Olen pool sajandit kohusetundlikult prantsuse keelest tõlkinud, aga minu tööst ei olnud järel mitte midagi. Toimetaja oli kõik ümber kirjutanud. Kirjastaja arvas ka esialgu, et tõlge polnud tasemel. Mõtlesin: hea küll, minu tõlge oli võib-olla liiga ametlik, liiga täpselt tõlgitud. Aga kui prantslane ütleb konkreetset: nii, nii, nii, siis toimetaja oli sellest hakanud ümmargust lauset tegema, pani sinna teisi sõnu sisse, kirjutas uue loo. Kõik riimid olid maha võetud. Selgus, et toimetaja oli põhiliselt lähtunud ingliskeelsest tõlkest, mis oli sisuliselt vaba tõlge. Minul oli ka ingliskeelne ja venekeelne tõlge kõrval olnud, aga kasutasin neid ainult selleks, et veenduda – kas saan autorist õigesti aru. Alguses hakkasin toimetaja parandusi parandama. Mulle vaieldi vastu, et „nii ju võib öelda“. Jah, kõike v ö i b öelda, aga kõik ei sobi lasteraamatu keeleks ega ole korralik eesti keel. Lasteraamatu tekstis tuleb sõna väga täpselt seada. Kui lause on seadmata ja inimesel puudub kirjanduslik kuulmine, nagu me [Eesti Raamatu] toimetuses ütlesime, siis ei tea inimene, mida tähendab kirjanduslik tekst. Võtan omaks, et mõni koht oleks võinud olla öeldud pehmemalt. Ma olen liiga täpne tõlkija, see on minu viga, ma tunnistan. Kuid autorist ei tohi üle astuda. Kui ameerika tõlkija ei tahtnud riime, siis ei tähenda, et võin riimi ära kaotada. Riim on seal teksti rosin. Eesti keeles ei pruugi võib-olla nii säravalt välja tulla, aga püüda ikkagi tuleb. Seekordne paranduste läbivaatamine oli kaks korda nii raske ja ajakulukas kui tõlkimine ise. Teist inimest parandada on veel eriti raske, sest ma ei taha ülekohtune olla. Kirjastaja, kellega olen lõpuks leidnud ühise keele, on enda sõnul saanud hea õpetunni. Ütleb, et ma õpetasin talle ka eesti keelt. Tõlkija mõtleb alati lausa 10 korda rohkem kui toimetaja. Tõlkijal on mitu võimalust. Ta arvestab hoopis rohkem asjaolusid, kui toimetaja. Sellepärast ei ole toimetajal õigust kergekäeliselt parandada. Iseasi, kui tõlkijal on mõte kiiva läinud. Seda juhtub. Mulle meenub üks näide elust. Olin kirjutanud oma raamatus, et minu „väljasõiduviisa“ oli aegunud, aga

toimetaja parandas selle „välisviisaks“. Aga väljasõidu- ja välisviisa olid tollal kaks erinevat asja.

A.K.: Kas täpne tõlge tähendab ka seda, et lausepiirist peate kinni?

H.M.: Jah, mina olen küll proovinud kinni pidada.

A.K.: Lasteraamatutes ei ole ka vast liiga pikki, lohisevaid lauseid. Ma omast kogemusest lihtsalt tean, et kui üks lause võtab enda alla kuus rida, siis tuleb eesti keeles seda kuidagi ikkagi jupitada, muidu hakkaks korduma des-vorm.

H.M.: Jah, ja des-vorm ei ole ka eriti hea. Hädapärast võib seda kasutada. Liitlausetega ei saa ka liialdada. Kui ma oma mälestusteraamatuid olen kirjutanud, siis seal kipuvad mul ka laused pikaks minema, sest ma tahan kiiresti kõik ära öelda ja siis punkti panna, aga oleks võinud juba varem punkti ära panna ja jätkata uue lausega. Lasteraamatutes aga peab olema väga lihtne ja selge väljendus. Üks lause ja siis järgmine. Mitte ei tohi juttu niisama veeretada. Hea, kui saab lasta tõlkel mõnda aega seista, et tõlkimise protsess oleks meelest kadunud. Kui siis tõlge uuesti ette võtta, leiab lihtsamalt kõik vead või puudujäägid üles. Aga kui on veel meeles, mida tõlkimise ajal tundsin või mõtlesin, siis jääb tekst tihtipeale muutmata.

A.K.: Kuidas te suhtute joonealustesse märkustesse?

H.M.: Kui ei suuda tekstis välja öelda seda mõtet, mis vaja, siis peab joone all seletama. Pole muud võimalust. Näiteks mina praegu võrdlen prantsuse keelde tõlgitud „Mees kes teadis ussisõnu“ originaaliga. Selles teoses on väga palju etnilisi ja ürgaegseid tähendusi! Olud ja sõnad on meile niivõrd spetsiifilised – hiidetargad ja metsatargad, rääkimata Põhjakonnast. Loen seda raamatut eesti keeles, märgin sõnad ära ja otsin prantsuse tekstist välja vasted, et kuidas neid küll on tõlgitud. Sõnu on mul seni kogunenud paari-kolmekümne ringis. Huvitav on jälgida, kuidas tõlkija keerukast olukorrast välja tuleb, ühte või teist ütleb. Näiteks, eesti keeles teeme liitsõnu. Liidame sõnad kokku ja saamegi uue tähenduse. Prantsuse keeles seda võimalust ei ole. See, mis eesti keeles on ühe sõnaga, nõuab prantsuse keeles kolm sõna.

A.K.: Aga kas prantsuskeelses teoses on joonealuseid?

H.M.: Mõnda olen seni näinud. Regilaul näiteks, aga ma pole veel lõpuni jõudnud. Mulle on öeldud, et peaksid need märkmed kuskil avaldama. Kaks nii erinevat maad, nii erineva folkloori ja tavade. Eelkõige kõrvutan neid tekste lihtsalt enda huvist.

A.K.: Kas tõlkimist on üldse võimalik õppida?

H.M.: Midagi on võimalik õppida. Minul ülikoolis oli ka tõlkekursus. Tõlketeeooriatel põhinevaid tõdesid ja põhimõtteid seal tutvustati. Õppejõud oli ise tõlkija ja tõi praktikast näiteid. Aga kui mina tõlkima hakkasin, siis polnud mul sellest enam midagi meeles, ega polnud ka mingit abi. Kõik tuli iseõppimise teel. Hea oli ühises toimetuses omavahel arutada. Õppisime üksteise najal palju; et kuidas mingit küsimust lahendada. Tänapäeval teeb igaüks omaette tööd. Pole ka kollektiivset kontrolli, kui nii võib öelda. Sellepärast on ka keel

viletsam ja vaesem. Meie saime kogu kirjastuse ulatuses nõu küsida: kes mida valdas, siis selle juurde läksid.

A.K.: Mind huvitab tõlkija staatus. Loomulikult ütlevad teoreetikud, milline peaks olema tõlkija, tema kutse-eeetika jne. Teooriat on väga palju. Aga siis hakkad mõtlema: tõlkimine on ju nii loominguline, kui sa võtad seda väga tõsiselt, kulutad oma energiat ja aega, aga siis see tasu, mis sa selle eest saad...

H.M.: Tasust ei saa üldse rääkidagi. Kirjastusi on palju ja lasteraamatuid antakse meeletult välja. Suurem osa tõlgitud. Vaadatakse: ilus raamat, ilusad pildid, tõlgime ära. Ma pole praegusega kursis... Kui oleks mõni väike laps, siis vaataks, kuidas need on tõlgitud.

A.K.: Mõned on ikka üsna kehvakased.

H.M.: Jah, seda tean lugematagi. Lastele on eriti raske tõlkida ja ka kirjutada. Väga täpne sõnastus ja sõnavalik peab olema.

A.K.: Mis Teil praegu töös on?

H.M.: Minu viimane tõlge oli Jan-Luc Moreau' „Printsess Mimi ja draakon“ kirjastuselt Tammerraamat. Tõlge oli tegelikult juba ammu olemas, aga seisis ühes teises kirjastuses, kes seda välja ei andnud. Tammerraamatuga natuke muutsime teksti, silusime ja [Kamille Saabrel] lasti teha värvilised illustratsioonid ning raamat tuli ilus. Tõlgiksin veel hea meelega, aga kuna olen viimastel aastatel ise kaks raamatut kirjutanud, ühe koostanud, siis aega jääb väheks. Selleks, et minna Prantsusmaale loomemajja, peab olema olemas tõlkeleping. Nii et nüüd olen valinud välja ühe väikse raamatukese, mis ei ole lasteraamat. Üks tõlge on veel plaanis – belgia kirjanikult Maurice Carême'ilt. Tema loomingust olen tõlkinud veel „Margareetapäev“ ja „Muinasjutud Caprine'ile“, mille põhjal võeti mind IBBY aunimekirja.

A.K.: Selle raamatu tagakaanel on teost ja kirjanikku tutvustav tekst. Seal on muuhulgas kirjas, et teos on mitmekihiline jms. Kas selle teksti olete saanud Teie kirjutada?

H.M.: Jah, mäletamist mööda küll.

A.K.: Siit jõuangi järgmise küsimuseni lugejaskonna kahesest adresseeritusest. Kas hea lasteraamat peab kõnetama nii last kui täiskasvanut? Teooriat on selle kohta küll palju.

H.M.: Jah, see on läbi aegade nii olnud. Muidugi ei pea alati nii olema. Aga võib olla. Oleneb ka sellest, millisele eale on kirjutatud. Nooremale eale mõeldud raamat on ikkagi puhtal kujul lapsele. Aga kui on tegemist juba vanema eaga, siis võib sinna igasuguseid mõtteid panna. Kas laps saab sellest aru või mitte, see oleneb juba lapsest. Võib-olla vanemad seletavad.

A.K.: Kas Teie tõlgitud raamatud on täitnud mõnda tühikut meie lastekirjanduses?

H.M.: Seda on väga raske ütelda. Olin tõlkija väga keerulisel ajal. Keegi ei rehkendanud, mida oleks vaja tõlkida ja kuidas. Niisugust ülevaadet ei olnudki. Mis me saime läbi suruda või plaani panna, siis see läks tõlkimisse ja me olime õnnelikud.

A.K.: Aga mina pakuksin välja, et kas Teie tõlked ei ole mitte toonud meie kultuuriruumi frankofoonia killukeksi? Meie lapsed loevad väga palju inglise keelest tõlgitud raamatuid, aga ma kujutan ette, et prantsuse kultuur esindab hoopis midagi muud.

H.M.: Jaa, prantsuse keel on hoopis konkreetsem ja see on täiesti teine mõttemaailm. Selles suhtes saab tühikust rääkida küll. Nii suure Euroopa riigi kultuuri esindatus on meil nigel. Olukord siiski paraneb kogu aeg. Prantsuse keelest tõlgitakse praegu väga palju. Eeskätt muidugi täiskasvanutele. Lasteraamatuid siiski mitte.

A.K.: Kas on mõni autor või raamat, keda/mida sooviksite veel tõlkida?

H.M.: Ma pole viimastel aastatel enam prantsuse lastekirjandusega kursis. Suhtlen siamaani küll Maurice Carême'i sõbrannaga ja võtsin Carême'i ühe raamatu veel tõlkida. Minu eas ei saa ka enam pikki plaane teha. Ei tea ju, mida tervis teeb, kuigi mõistus ikka veel töötab... Aga mis puutub teismeliste raamatutesse, siis neid ma ei saakski enam tõlkida, sest ma ei tunne seda nende keelt, kaasaegset koolinoorte keelt. Väikelastele võiks veel teha, aga jumal teab, kas sedagi enam oskan... Elu näitab. Olen palju Georges Simenoni tõlkinud, ja seda mõnuga. Tema juurde tuleksin küll veel tagasi.

1.2 Ilona Martson

Ilona Martson on ajakirja „Täheke“ peatoimetaja, ajakirjanik ja tõlkija. Tartu Ülikoolis lõpetas Martson ajakirjanduse eriala ja on töötanud kultuuritoimetajana Eesti Päevalehes. Martson tõlgib vene keelest ja tõlketeoste hulgas on ka lastekirjandust. 2003. aastal pälvis Martson Eesti Lastekirjanduse Keksuse poolt välja antava Muhvi auhinna. Martson tõlgib ajakirja „Täheke“ toimetajatöö kõrvalt sooviga tuua eesti lugejateni tänapäevast vene (laste)kirjandusest, mida eesti keelde viimastel aastatel on tõlgitud vähe.

Suuline vestlus Ilona Martsoniga toimus ajakirja „Täheke“ toimetuses 19. märtsil 2013. aastal

(Enne intervjuu algust tutvustan töö teemat ja eesmärki, sh polüsüsteemi teooriat ja selle raames seisukohti, et omakirjanduses valitseva tühiku täidavad tõlked.)

A.K.: Kuidas on Teie kätte jõudnud just need Osteri ja Harmsi lood?

Ilona Martson (edaspidi I.M.): See läheb kokku tühiku täitmise teooriaga – üritad täita mingit tühja kohta, tuua lastekirjandusse seda, mida seal ei ole seni olnud. Ei ole mõtet tõlkida raamatut, millel meil omalaadne analoog on olemas. Eestis on pilt vene kaasaegsest lastekirjandusest väga vaene. Nõukogude ajal anti seda meil ju hästi palju välja ja lugeja väsis sellest natuke ära. Kirjastuses Eesti Raamat eksisteerisid kohustuslikud kvoodid, kui palju pidi väljaantavast raamatutoodangust olema tõlgitud vene, kui palju vennasrahvaste keelest. Inimesed sageli ei lugenudki kõiki neid teoseid. See ongi taust minu tõlkimisele. Viimastel aastakümnetel on vene lastekirjandust nii vähe tõlgitud, et selle kirjanduse funktsiooni mõttes ongi juba tekkinud tühik. See, mis oli tõlgitud enne, kui mina nende raamatuteni jõudsin, oli väga juhuslikku laadi. Näiteks oli tõlgitud „Totu Kuul“ autori Nikolai Nossovi lapselapse Igori heietused, mis vene lastekirjanduse konteksti teades mõjuvad isegi piinlikult. Kui ma ei eksi, siis 2009. aastal kutsuti mind Viljandisse raamatukoguhoidjatele rääkima vene lastekirjandusest. Teati, et oskan vene keelt, mul on olnud eesti- ja venekeelne lapsepõlv ning vene lastekirjandus ja sellega seonduv kontekst on mulle tuttav. Ma ei pea end aga spetsialistiks ja ettevalmistamiseks lugesin materjale juurde, mida vene lastekirjanduse kohta on üsna lihtne hankida. Tallinna Keskraamatukogu võõrkeelse kirjanduse osakonnas on vene lastekirjanduse osakond ja töötaja, kelle käest nõu küsida. Teisteks info saamise allikateks on rahvusvahelised raamatumessid Moskvas ja Peterburis, kus kirjastajad käivad ja kus müüakse kõige uuemat kirjandust. Selleks, et loengut pidada, tegin mõned tõlkenäited, sh Grigori Osteri „Õuduste koolist“. Saatsin tõlkenäited ka [kirjastuse Varrak peatoimetaja] Krista Kaerale, kes oli kohe õhinal nõus raamatut välja andma. Vene autoritega on sageli see probleem, et neil ei ole õiguste esindajat, kelle poole kirjastajad võiksid pöörduda. Osteril õnneks on agent ja tema kontaktid olemas. Sealt saimegi autoriõigused. „Õuduste kooli“ illustratsioonid Jekaterina Silinalt on Osteri raamatutest ühed õnnestunumad. Kui kirjastus ostab kirjastamisõigused, siis ei osteta sageli kunstniku piltide avaldamise õigusi, aga juhuse tahtel oli sellel kunstnikul olnud grupinäitus ka Eestis. Tal on väga head kontaktid Viive

Noorega, kes tunneb Moskva kunstnikke päris hästi. Sealt kaudu oli võimalik saada otsekontakt kunstnikuga. Jäi ära üüratute vahendustasude maksmine. Seetõttu ilmus „Õuduste kool“ eesti keeles veel ilusamana kui vene keeles. Venelastel ei olnud trükk nii kvaliteetne. Seda raamatu saatis õnnestumiste jada. Õudusjutt on vene lastekirjanduses peavool. Näiteks Gaidari-nimeline raamatukogu annab välja kogumikke, kus on kirja pandud kirjanike elav arutelu enda ja teiste teoste üle, ja ühest kogumikust (aasta võis olla 2005) meenub mulle mõtteavaldus, et õudusjutud on ju nii tavalised, kellel neid poleks. Eestis sel ajal õudusjutte polnud, lastekirjanikud neid ei kirjutanud. Mina olin „Tähekesse“ saadetud lastejuttude põhjal teinud väikse kogumiku „Eesti lapse jubejutud“ [kirjastus Tänapäev, 2008], aga kirjanike õudusjutte meil polnud. Mulle tundub, et „Õuduste kool“ mõjus meie kontekstis hoopis teisiti kui vene kontekstis. Oster on Venemaal hoopis tuntum eelkõige „Kahjulike nõuannetega“ [ilmus eesti keeles 2006. aastal kirjastuselt Avita], mida eesti keelde tõlkis Leelo Tungal. Venelased ise peavad neid väga antipedagoogilisi ja musta huumoriga luuletusi murranguks vene lastekirjanduses. Pärast seda – möödunud sajandi üheksakümnendate aastate alguses – vallandus vene lastekirjanduses antipedagoogilisuse buum. Millegipärast ei leidnud „Kahjulikud nõuanded“ Eestis erilist vastukaja – millest on väga kahju. „Õuduste kooli“ puhul sobib eesti lapsele hästi see, et seal on väga vähe pärisnimesid. Ei ole Vitjasid, Katjasid, Aljošasid, vaid „esimese klassi õpilane“, „teise klassi õpilane“. Selle raamatu puhul ei teki vastumeelsust, mis minu hinnangul tekib eesti lapsel vene nimede suhtes, mida meil omal ajal polnud.

A.K.: Kas tõesti praeguse aja lastel ka?

I.M.: Jah, ma arvan, et isegi rohkem just praeguse aja lastel. Meile omal ajal olid vene nimed tavalisemad kui praegu. Praegu on need aga võõrad nimed, see maailm on nii võõras. Vassili Ivanovitš on näiteks nii pikk nimi, et seda on keeruline kokku lugeda. „Õuduste koolis“ on nimesid nii vähe, ainult paar, ja sealgi ma seletan, et vene koolis kutsutakse õpetajat ees- ja isenimega. Ma leian, et tänapäeva lapsele on vaja seda seletada. Lasteraamatu tõlkimisele ei kulu füüsiliselt väga kaua aega. Paksu romaaniga ei saa seda võrreldagi. Teisest küljest kulub lasteraamatu puhul rohkem aega kaudsete asjade peale: et pildid ja maht sobiksid, jne. Olen ikka kirjastustele soovitanud üht ja teist autorit, kuid sageli vastust üldse ei tulegi. Kirjastajad on väga ettevaatlikud, kui tegemist ei ole inglise keelse autoriga. Minu meelest läheb asi selle koha pealt aastatega aina karmimaks. See on päris suur probleem. Kui olen mujal maailmas, kasvõi soomlastele või ka venelastele kurtanud, et meil on nii palju tõlkeid inglise keelest, siis kuulen vastuseks, et neil on samamoodi. Aga neil ei ole ingliskeelne lastekirjandus siiski nii suures ülekaaalus kui meil. Ühel aastal näiteks esitati Paabeli Torni tõlkeauhinna nominentide hulka ainult inglise keelest tehtud tõlked. Minu lapsepõlv (1970. aastad ja 1980. aastate algus) oli tõlgitavate keelte osas palju rikkam. Pean ütlema, et need tõlked, mis vene keelest tehti tollal, ei olnud väga head, olid sellised „Harju keskmised“. Lugesin ise lapsena raamatuid pigem vene keeles. Geniaalsetest tõlgetest mäletan siiaamaani Ellen Niidu luuletõlkeid, ilukirjandusest aga ikka Vladimir Beekman, Lembit Remmelgas, Leo Metsar, Joel Sanga „Robin Hood“, Aino Perviku „Kui ma oleksin suur“. Tollane vene lastekirjanduse tõlkimise tase aga polnud midagi vapustavat. Minu eeskujud ja õpetajad lastekirjanduse tõlkimise alal on olnud tõlkijad ikkagi pigem teistest keeltest. Näiteks raamatu „Onu Teodor,

koer ja kass“ tõlge on küll hull. Ma ei häbene seda öelda. See on traagiline, sest lastel on see raamat kooli kohustusliku kirjanduse nimekirjas. Raamatus on koht, kus kirjakandja Petškin küsib, millist perioodikat soovitakse tellida. Kass tahab põllumajanduse, koer jahinduse teemalist ajakirja ja onu Teodor (Fjodor) ütleb, et tellib ajakirja Мурзилка. See on vene lasteajakiri, tollal väga tuntud, kõik lugesid. Aga tõlgitud on, et onu Teodor soovib tellida „Tähekesed“, aga kui „Tähekest“ ei saa, siis ajakirja „Hea Laps“, sest seda on nii palju reklaamitud ja selle peatoimetajat ka. Tõlkija on lähtunud oma isiklikest sümpaatiatest või antipaatiatest ja kirjutanud need tõlkesse sisse. Aga Venemaal ei saa ju „Tähekest“ tellida! Selline võte on väga vaieldav. Konteksti küsimused tulevad esile ka muus kirjanduses. Lastekirjanduses on väga tähtis see, et kontekst oleks lapsele arusaadav, lähedane. Selles vallas tekivadki põhilised probleemid, millega olen kokku puutunud. Daniil Harmsi lastelood on kirjutatud 1920-30ndatel. Harmsi kogumike koostamine on nagu mosaiigi ladumine, sest tõlke aluseks olnud Harmsi kogutud juttude kogumikus on nii täiskasvanutele kui lastele mõeldud lood läbisegi. Harmsi puhul tuleb jälle rääkida kontekstist, kui vaadata, milline maailm tookord oli. Võiks küsida, miks Harms, ja miks teda praegu tõlkida? Harms on minu jaoks isiklikult väga tähtis autor, kuna tänu tema loomingule ma üldse tõlkima hakkasingi ning ikka ja jälle jõuan ma tema juurde tagasi. Kui kirjastus Tänapäev pöördus minu poole palvega, et teeksin täiskasvanutele Harmsi loomingust kogumiku, siis minu tingimus oli see, et lastele peab ka midagi ilmuma. Harmsi lood on vene lastekirjanduse tüvitekstid, sama kuulus kui Tšukovski või Samuil Maršaki looming. Harmsi lastelood hakkasid ilmuma 1920ndate lõpus ning ei ilmunud raamatutena, vaid lasteajakirjades. Tollane vene lastekirjandus oli väga eksperimenteeriv, moodne ja uudne. Ajakirjadele tegid kaastööd tippkirjanikud. Harmsi sõpruskonnast moodustunud rühmituse nimi oli „oberiuudid“ (lühend OBERIU – *objedinenije realnovo isskustva*). Kogu nende lastelooming jäigi lasteajakirjadesse, ehkki üks väike lasteluule raamatuke Harmsil siiski ilmus. Väga palju käidi avalikel esinemistel. Huvitav on see, et kuigi raamatuid ei ilmunud ja see kirjanikepõlvkond hävitati üsna kiiresti (esimene asumisele saatmine oli 1930ndate alguses), säilis nende looming. Ajakirju lugesid kõik lapsed ja need jäid alles ka sõja ajaks. Nii et Harmsi mäletati. On ka juhtumeid, kus mõni autor esitas tema loomingut enda loomingu pähe. Näiteks tuntud luuletuse „Lõbusad siisikesed“ kaasautorina vaikiti Harms maha, autoriks oli pandud ainult Samuil Maršak. Siiani käibki pärijate vahel vaidlus autoritasude osas, nii et meie seda luuletust oma kogumikku panna ei saanud. Muidugi võib küsida: kuivõrd lähedane on Harmsi maailma eesti lapsele? See on nagu ulmeline kosmose maailm. Näiteks lugu eidekesest, kes väljub kodunt, kuna tal ei ole tinti... Mis tinti? Miks on vaja eidekesel tinti?

A.K.: Lisaks tindile on veel aeroplaan ja automobiil, uulits, petrooliputka, prantssaiad, mida ma oma lastele peaksin seletama.

I.M.: Kuna see maailm on nagunii niivõrd kaugel, siis targem oli need asjad sisse jätta, et tekiks ulmemaailm, kosmos. See on põhjus. Mõned lood said ka siiski liigse võõrapärasuse tõttu välja praagitud. Näiteks luuletus marssivatest pioneeridest, pikk lugu samovarist. Aga ühtegi teksti ei saa ju sellepärast välistada, et seal on midagi võõrast.

A.K.: Nimedega on ka alati nuputamist. Mulle meeldis professor Toru, Ivan Petrovitš Genialov, Valjuhääldi-Serjoža, Arbusov. Väikesele lapsele ei tekita Genialov tõenäoliselt

mitte mingeid assotsiatsioone, aga siin tuleb esile lastekirjanduse erijoon duaalse lugejaskonna näol – et laps saab aru ühtmoodi, täiskasvanu teistmoodi.

I.M.: Harmsil olid nimed sageli tähenduslikud ja need võiksid midagi öelda ka eesti lugejale. Samas, professor Toru oli Трубочкин, mis ei ütle eesti lapsele mitte midagi. Priit Aimplaga arutasime, mida panna. Kas Toruste või midagi sellist, aga otsustasime lõpuks lihtsalt Toru. Genialov oli originaalis jällegi mitte midagi ütlev Разумилов, sõnast разум, aga mul oli olemas ka Harmsi lasteloomingu saksakeelne tõlge, kus oli Genialow. Vaatasin: hea mõte. Osad nimed on ümber tehtud, osad samaks jäetud. Nii palju kui oleme tõlkijatega omavahel rääkinud, tuleb välja – selleks, et nimed räägiksid, tuleks neid tõlkida. Sõnamängude puhul [Fistoolia asub Kompottias, Kompottia asub Tšutšetšias, Tšutšetšia asub Bambambias ja Bambambia asub Timpampampias] on üldiselt ikkagi jäänud nii nagu autoril kirjas, sest need on väga harmsilikud. Mõne sõnaga sai nalja. Näiteks „räsamismasin“. Küsisin mitmelt mehelt. Üks soovitas, et vaadaku ma tööõpetuse õpikust. Sealt leidsingi.

A.K.: Väga vahvad on veel kasside nimed Muska, Vaske, Kelluke, Kallike, Illike, Pallike, Millimallike...

I.M.: Sama võtet kasutab ka Oster. Tema hobuste nimed said ära muudetud, et saada lahti originaali š-st. Vaatasin, kuidas itaalia keelde oli tõlgitud. Seal oli muudetud. Mõned venepärased nimed ikkagi jäid, näiteks kass Aksinja, taat Serjoža. Neid oleks imelik muuta. Aga fotograaf Mesilind (originaalis Пчёлкин, sõnast пчела ehk mesilane) sündis assotsiatsioonis sellega, et on meil on kuulus fotograaf Vesilind. Üldiselt siiski sai venepäraseid nimesid vähemaks võetud.

A.K.: „Siil ja siisikese“ raamatus on lausa geniaalsed Priit Pärna pildid. Näiteks lk 111.

I.M.: Laenasin muuhulgas ka vene keeles ilmunud Harmsi lugude kogumikku Priit Pärnale. Äkki ta on mõnest kohast saanud inspiratsiooni. Kui 1990ndatel alustas uus vene lastekirjanike põlvkond, kes deklareeris, et sotsrealism on oma aja ära elanud, siis nemad lähtusid väga palju just Harmsi aegsetest ideedest – mäng, absurdne huumor, nali, naer ja rõõmus meel. Just sellepärast oli minu meelest tähtis, et Harmsi sai tõlgitud. Võib-olla meil ei tõlgitagi enam kunagi uusi vene lastekirjanikke, kuid kui Harmsi lugude tõlkeid on, siis vähemalt ei arvata, et vene lastekirjandus ongi ainult sotsrealism. Kui Oster 2012. aastal Eestis käis, siis temaga tekkis meil diskussioon sõna „militsionäär“ üle. Mõtlesin, et selle sõna pean ikkagi jätma. Ei saa ju tõlkida „politseinik“, kui tegevus toimub Venemaal. Selle peale ütles aga Oster, et siin ei ole kuskil öeldud, et tegevus toimub Venemaal.

A.K.: Aga minu meelest on see just väga hea, et militsionäär on alles ja seletatud joonealuses, sest pole ju kaua aega möödas sellest, kui Venemaal oli miilits. Nüüd hiljuti muudeti militsionärid politseinikeks.

I.M.: Jah, just siis oligi see muutmise teema üleval. Mul on siiski tunne, et vene hõng peab säilima. „Muinasjutt pisiastjadega“ on nõukogude ajal, 1980ndate keskel kirjutatud. Raamat tuli välja alles 1989, aga sellel on olnud mitu kordustrükki. Seda raamatut nimetatakse „vene kirjanudse esimeseks hüpertekstiks“ ning see on kantud juhtivate kirjandusteadlaste

Aleksandr Genise ja Mihhail Epsteini poolt vene postmodernismi entsüklopeediasse (1999). Oster vaevalt kirjutades selle peale mõtles. Pigem on huvitav selle lasteraamatu vorm – mitu paralleelselt kulgevast liini, mis kerivad ennast lahti justkui mängeldes, vastavalt jutustaja „suvale“. Eestis pole samuti sellist vormi varem olnud. See on ka üks põhjus, miks tõlget kirjastusele pakkusin. Ma arvan, et ehk kirjastus annab veel mõne Osteri raamatu välja. Pean neile natuke peale käima. Eesti versioonis on „Muinasjuttudele pisisajadega“ teinud illustratsioonid Rein Lauks. [Meie ees laual olev] vene versioon on pildilises mõttes palju rikkam, kuid see on ainult üks versioon. On ka väga vaeselt illustreeritud raamatuid. See siin on üks viimaseid variante. Neid illustratsioone ei hakanud üldse taotlema, sest esiteks oleks see läinud kalliks, teiseks ei osanud kirjastus seda kunstnikku kuskilt kätte saada. Tõlkega läks üldse väga kiireks, kuna oli teada, et kirjanik ise tuleb Eestisse käima. Tahtsime raamatu selleks ajaks valmis saada. Mulle ja Rein Lauksile oli see paras hoogtöö – tõlge valmis kiiresti ja Lauks joonistas ka pildid väga kiiresti. Oster oli tulemuse suhtes täitsa positiivne. Ta on üldse väga muhe mees; rääkis näiteks, kuidas käis Balti ketis seismas. Putini režiim on teda ka ära kasutanud, ta osales pikki aastaid presidendi institutsiooni tutvustava kodulehe tegemises vene lastele. Osteri sõnul oli tal kunagi lootus, et midagi võib paremuse poole minna, aga praeguseks on kõik sumbunud. Osteri kuulsus Venemaal on väga suur. Ta on tohutult populaarne. Ka teised kaasaegsed autorid, juba uus põlvkond, on ka tuntud, kuid pole saavutanud siiski sellist populaarsust ja edu nagu Oster.

A.K.: Tulen veel raamatu „Muinasjutt pisisajadega“ juurde. Seal on „neegertaat“. Kas meie poliitkorrektses maailmas tekkis küsimus, kuidas tõlkida?

I.M.: Jah, tekkis küll. Aga vene originaalis on puhtalt kirjas „neeger“. Ega seda keegi ei muuda, sest Venemaa ei ole poliitkorrektne maa. Muidugi tekib jällegi küsimus, et mida siis panna? Tegevus on saunas ja „mustanahaline“ tundub sellises kontekstis hoopis mõnitav. „Neegri“ puhul mina ei näe solvavat konnotatsiooni. Eestis küll on tõmmusid lapsi, aga neid ei ole nii palju, et selle sõnaga seonduvast probleemist räägitaks. Eesti lastekirjanduses ei ole see olnud probleemiks ja keegi ei ole kedagi mõnitanud. Aga Saksamaal on olnud probleeme nii Pipi kui viimati „Väikse nõiaga“. Seda diskussiooni on jälginud Piret Pääsuke ja tema ütleb, et ka Saksamaal on nii neid, kes ütlevad, et tuleb ümber teha ja neid, kes ütlevad, et las jääb nii, nagu on. Arvamusi on päris palju. Kõik ei taha kõike ümber teha. Pigem on tegu aktivistide grupiga, kes tekstide kallale tahab minna.

A.K.: Ideoloogia pool on lastekirjanduses ju hästi tugevalt sees. Ikka on kuskil keegi, kes arvab, et teab täpselt, mis lapsele sobib, mis mitte. Aga kas pole nii, et eesti tõlkijad suhtuvad originaali ikkagi austavalt?

I.M.: See oleneb ikkagi igast konkreetsest tõlkijast. Mida üldse tähendab austav suhtumine originaali? Sõna-sõnalt tõlkimine ei ole tegelikult ju ka austav suhtumine, sest siis läheb teos sihtkeeles lugeja jaoks kaduma. Tõlkija pakub iga kord oma versiooni, enda silmavaate tasemelt – ta teeb ikka nii, nagu tundub talle kõige õigem. Lastekirjanduse tõlkimisel on teatud mõttes oma spetsiifika, kuid midagi täiesti teistsugust lähenemist kui ilukirjandusel üldiselt (oleneb küll autorist) ju ei ole. Mind ennast häirib lastekirjanduse tõlgete puhul see, kui tõlkija kasutab sõnu, mida laps ei tea. Ma ei pea silmas ajastu tähendust kandvaid sõnu

samovar või *uulits*, vaid imesünonüüme, näiteks *hoomama*, *aistima*, *pard* – ilulevad sõnad, mille tähendust laps ei pruugi tabada. Põhjenduseks tuuakse, et lugejat haritakse. Praeguses olukorras peab aga minu meelest olema õnnelik, kui laps raamatu üldse kätte võtab ja harimine toimubki läbi selle, et raamat lapsel käes on. Lisaks teda veel harida „parraga“ ei ole mõtet. Tähtis on ka kaasaja laste sõnavara tundmine. Mul on kohe näide ühest saksakeelsest tõlkest, mis ilmub „Tähekeses“. Tekstikatkendis ütleb üks tüdruk „Pagan!“ ja tõlkija tõlkiski: „„Pagan!“ kirus tüdruk“, aga tõlke toimetaja on parandanud selle: „Tuhat ja tuline!“ See on imelik. Ükski laps ei ütle „Tuhat ja tuline“, aga „Pagan“, on kirumise sõnana kasutuses küll. Isiklikust kogemusest meenub veel, et popkorni asemel öeldi *plaksumais* ühes tõlkes rootsi keelest. Iseenesest tore sõna, aga eesti laps seda ei tarvita. Kui ta loeb tekstist „*plaksumais*“, siis ei teki ühendust popkorniga, vaid lugeja arvab, et: „Ahaa, rootslased söövad plaksumaisi.“ On asju, mille puhul siiski oleks hea teada, kuidas lapsed tegelikult räägivad. Keel peaks olema lapsele arusaadav. Väga palju aitab tõlkijat, kui lugeda lastekirjandust. „Tähekeses“ puhul näiteks just neid tekste, mida lapsed ise kirjutavad. Tundliku kõrvaga tõlkija jätab lihtsalt meelde. Klassikalised tõlked ei vanane ja kui neid lugeda, siis sealt saab ka sobiva sõnavara. Mulle tundub, et Eestis 1960ndatel tehtud tõlketöö ei ole moraalselt vananenud, vaid kestab ikka edasi. Me kasutame ju ikka seda sama Pipi tõlget ega hakka uut tegema. Mujal maailmas on tavaline, et tehakse mitmeid tõlkeid. Meil nii ei ole. Ei oskagi öelda, kas see on hea või halb. Mõnel puhul võiks ju olla, näiteks vene kirjanduse vanade tõlgete puhul.

A.K.: Aga kuidas üldse aimata, millistest sõnadest laps aru saab või ei saa? Lapsed loevad vähem ja nende sõnavara on vaesem, kui meie lapsepõlves.

I.M.: [Kirjandusteadlane ja tõlkija] Kersti Unt ütles hiljuti väga toredasti, et tuleb töö ette võtta, istuda maha ja hakata tõlkima, muud ei olegi. Eks see töö käib kõigil ikka katse ja eksituse meetodil. Ei lähene keegi eriti teoreetiliselt. Mingil määral on ju nii, et sõnavara püsibki pigem läbi tõlgete. Algupärane kirjandus on üks asi, aga tõlgete puhul tuleb uusi sõnu juurde. Neid tuleb võõrkeelest eesti keelde ja on ka vastupidi, eesti keelest võõrkeelde. Kui sihtkeeles originaalile vastavat sõna ei ole, siis tulebki tõlkijal sõna lihtsalt välja mõelda. Lapsed loevad tõepoolest vähem. See lihtsalt on nii. Sinna ei saagi vist midagi parata. Ei saagi eeldada, et lastel oleks lugemiseks nii palju aega, kui meil omal ajal. Teine asi on see, et tänapäeva lastel on hoopis rohkem arenenud visuaalne lugemisoskus. Vanemal põlvkonnal seda ei ole. Võrreldes kasvõi, kuidas käsitsevad arvutit vanad ja noored.

A.K.: Olete öelnud, et loete oma nooremale tütrele tõlkeid ette.

I.M.: Jah, kogu aeg. Olen aru saanud, et see on lasteraamatu tõlkimise puhul hästi tähtis. Tuleb lugeda ette. Kui last ei ole n-ö käepärast, siis tuleks mõni laps leida või kasvõi omaette häälega lugeda, et katsetada teksti suupärasust. See on hästi tähtis.

A.K.: Soomes on uuritud süntaksi ja retseptiooni omavahelist suhet. Kindlasti on meilgi seda Tallinna ja Tartu ülikoolides uuritud, aga ei tea, kas sellest oleks tõlkijal abi, kui ta teab, et lause peaks olema nii- ja naasugune, teatud pikkusega vms?

I.M.: Ma arvan, et tõlkija lähtub eelkõige oma kogemusest. Tõlkijale midagi ette kirjutada on väga raske. Pigem on nii, et ette lugemise ajal näeb ta lapse silmist, mis läheb, mis mitte.

Minu laps annab tagasisidet küll. Saan küsida sõnade kohta, kas ta teab neid. Teiseks olen saanud ka huvitavaid ideid, kuidas laps ütleks. Samas, laps võib ju ühtmoodi öelda, aga kui ikka tegelane on vanaisa, siis tõlkija paneb ta rääkima vanaisa moodi. Hoopis isemoodi on näiteks vene muinasjutu tõlkimine, sest muinasjuttudes on tohutult eriline keel, arhailine ja väga rahvalik. Ma arvan, et paljude vene muinasjuttude tõlgetes on lähtutud pigem arusaadavusest ja see on keelt vaesustanud, kui originaali vaadata. Näiteks muinasjutu „Hõbesõrg“ keel on originaalis niivõrd eriskummaline, et annab loole erilise tundevarjundi. Venelane tunneb selle kohe ära. Eestikeelne tõlge on aga üsna neutraalne. Lugu räägitakse ilusasti ära, aga päris õiget rahvalikkust edasi ei anna. Ja ega seda vist saagi edasi anda. Tõlkijad on erinevad. Mõnele sobib üht tüüpi tekst, teisele teist tüüpi. Mina näiteks ei tundnud end luule tõlkimisel kindlalt ja palusin Priit Aimlat, et ta tõlgiks veel mõned värsid juurde (osad Harmsi tõlked olid tal juba tehtud). Nüüd tunneksin end aga juba veidi kindlamalt.

A.K.: Kui palju üldse on võimalik tõlkimist õppida?

I.M.: Tõlkijate seas on nii filolooge, kui teiste erialade inimesi. Kõik filoloogid, kes kunagi on tõlkinud, ei ole selle juurde sugugi jäänud. Ilmselt on see inimesele iseloomulik soov või tahtmine seda tööd teha. Tänu sellele on tõlkimise juures ka muude erialade inimesi. Viimasel ajal on see Eestis eriti levinud. Ma arvan, et tõlkimist on võimalik õppida küll. Mina õpin kogu aeg juurde, iga raamatuga. Pigem võiks küsida, kas tõlkimist on võimalik õpetada. Teoreetilised kursused on küll alati väga huvitavad kuulata, aga praktilist abi seal tegelikult ei ole. Kui tõlkija üksinda raamatu kallal ragistab, siis ei ole teooriakursusest suurt kasu. Mõnes teoorias jõutakse lõpuks sinna välja, et teksti ongi võimatu tõlkida, kõik tähendused kaovad ära, jääb ainult selgroog. Nii see ikkagi ei ole, sest sellisel juhul ei tõlgitakski. Minu kogemus teooriaga on selline, et neid on huvitav võimalusel kuulata, aga huvitavam on rääkida teiste tõlkijatega, mida keegi mingil juhul on ette võtnud, millised on tüüpilisemad vead. Ka oma teksti toimetajaga on alati huvitav rääkida. Ta leiab kohe üles tõlkija parasiitsõnad. Sellised asjad viivad rohkem edasi. Ma ei tea, kuidas tõlkimise õpetamine ülikoolides praegu korraldatud on, aga kujutan ette, et kui õpetada, siis läbi paljude arutelude.

A.K.: Milline on tõlkija staatus eesti kulutuuriruumis?

I.M.: Tõlkija on neeger, kui me selle sõna juurde tagasi tuleme. Tõlkija ülesanne on jääda nähtamatuks. Märt Väljataga on kunagi öelnud, et tõlkijad ja toimetajad on kirjanduse mustatöölised. Ka „Tähekest“ tehes on minu töö olla nähtamatu. Ma ei kirjuta igale loole alla, et see on minu tellitud ja toimetatud. Tõlkija on alati see, kes seisab selja taga. Ta võtab endale teadlikult sellise rolli, teadvustab, et ei ole esiplaanil.

1.3 Allar Sooneste

Allar Sooneste on õppinud Tallinna Tehnikaülikoolis raadioinseneriks, kuid alates 2004. aastast töötab ta tõlkijana ja tõlgib peamiselt rootsi keelest, vähemal määral ka soome, vene ja norra keelest. A. Sooneste on tõlkinud käsiraamatuid ja ilukirjandust, tõlkebüroodele teeb ta ka tehnikatõlke töid. Tõlgitud lasteraamatutest on tuntuimad Berti päevikud ja Sune lood ning Tsatsiki ning Tommi ja Kribu seiklused. 2005. aastal pälvis A. Sooneste IBBY Eesti osakonna Paabeli Torni audiplomi aasta parima tõlgitud lasteraamatu eest, milleks oli Moni Nilsson-Brännströmi „Tsatsiki ja armastus“, 2007. aastal Eesti Rahvuskultuuri Fondi tõlkestipendiumi.

Suuline vestlus Allar Soonestega toimus 28. veebruaril 2013. aastal Tallinnas Nõmmel

A.K.: Kas mul on õigus, et umbes poole Teie rohketest tõlgetest moodustavad tõlked lastele ja noortele?

Allar Sooneste (edaspidi A.S.): Kui vaatan oma arvepidamist, siis selgub tõesti, et umbes pooled raamatud on tõlgitud lastele. Aga see puudutab raamatuid. Lisaks teen ju töid ka tõlkebüroodele. Nende tööde puhul eelistan tehnikatõlkeid, kuna tunnen end selles valdkonnas kindlalt.

A.K.: Olete elukutselt insener. Kuidas jõudsite lastekirjanduse ja üldse tõlkimise juurde?

A.S.: Eks siis kui Eesti taasiseseisvus ja piirid lahti läksid, oli minulgi võimalus töötada ühes Eesti-Soome ühisfirmas. Seal olles sattusin asju ajama ka rootslastega ning läksin rootsi keele kursustele. Ja nii need asjad tasapisi hakkasid arenema. Minu kätte sattus Margareta Lindbergi „Paradiisi Oskar“. Sattusin sellest nii vaimustusse, et tõlkisin ära.

A.K.: Olingi just küsimas, et kuidas tõlketööd Teie töölauale on jõudnud/jõuavad? Kas tegemist on Teie enda initsiatiivi või kirjastuse kirjastuse tellimusega?

A.S.: Alguses oli vaja ennast näidata. Kui esimesed tõlked olid tehtud, siis hakkas töid tulema. Nüüd on nii, et pean hoolega oma ajagraafikut jälgima, kõiki pakkumisi ei olegi võimalik vastu võtta. Saan tõlkida seda, mida ise soovin.

A.K.: Kas tunnetate, et tõlgitud raamatud, pean silmas just nn „poistekaid“ (Sune, Emanuel, Bert, Tsatsiki) täidab mõnd tühikut lastekirjanduses?

A.S.: Minu jaoks ei ole see tegelikult oluline. Kui lastekirjanduse uurijad nii väidavad, siis võib-olla küll, aga mina tõlkides sellele ei mõtle.

A.K.: Millised tõlked on Teil töös praegu?

A.S.: Praegu on töös või ootavad ilmumist umbes kümmekond raamatut. Nende hulgas on näiteks kaks Pulksoni-raamatut norra keelest, siis teine raamat looduse häälte sarjast. Eelmisel aastal [2012] ilmunud „Linnulaul : meie 150 linnuliiki ja nende hääletsused“ osutus nii menukaks, et sellest tehakse praegu kordustrükki. Loomahäälte raamat sai äsja tõlgitud. Seal on meile nii tuntud loomi kui ka eksootilisemaid. Käärvaalade laul on väga muljetavaldav. Harva avaneb meil võimalus seda looduses kuulata, raamatus on aga lisaks piltidele ja tekstile olemas helisalvestused. Ja peagi on oodata uusi Berti lugusid. Bertiga on selline huvitav lugu, et kui sari algas, siis oli Bert umbes 9–10-aastane ja lõpuks juba hilisteismeline, nüüd aga hakkab sari jälle väiksema poisiga peale. Mamma Muu sarja raamatuid on samuti töös ja ilmumise ootel. Praegu on mul pooleli ka üks täiskasvanutele mõeldud krimiromaani tõlge. See on nii põnev, et lausa lust on tõlkida!

A.K.: *Kas on mõni autor või (laste)raamat, keda/mida sooviksite väga tõlkida, kuid seni pole selleks veel võimalust avanenud?*

A.S.: Tõlkida võib kõiki ja kõike. Tõlkida ei keela keegi, aga meie ju tahame, et raamat ka lugejani jõuaks. Olin mõni aeg tagasi väga vaimustunud rootsi klassikute hulka kuuluvast Fritiof Nilsson Piratenist, keda võiks võrrelda meie Oskar Lutsuga. Tõlkisin suure mõnuga oma lõbuks ära tema Bombi Biti-raamatu. Hiljem hakkasin uurima ka avaldamise võimalust, kuid siis selgus, et autori pärijad ei suutnud uskuda, millist väikest summat olime suutelised neile avaldamisõiguse eest maksma. Meie jõud aga rohkemast üle ei käi.

A.K.: *Palun kirjeldage Teile omaseks saanud tõlkimise käiku, tööprotsessi. (Mil määral kasutate teadlikult mõnd kindlat tõlkestrateegiat, nt kodustamist või võõrapärasdamist? Miks? Kas toetute ka abimaterjalidele?)*

A.S.: Kõigepealt hakkan uurima, millistesse teistesse keeltesse seda teost veel on tõlgitud. Hiljem on väga hea tõlkeid kõrvutada ja teinekord avastab sel moel nii mõnegi vea, kas siis enda tõlkes või teiste omas. Tõlgitava raamatu annab mulle kirjastus või tellin selle RVL-ist [raamatukogude vaheline laenutussüsteem, http://www.utlib.ee/index.php?e_id=127 – A.K.], teisendan selle elektroonsele kujule ja saangi hakata memoQ programmis tekstiga tööle. Tõlkeprogrammi kasutamisel on palju eeliseid: ükski rida ega lause ei jää kogemata vahele, väga mugav on jälgida tõlkevastete ühtsust, programm on ühendatud internetis leiduva teabega jne. Vaid harva võtan raamatu ette füüsilisel kujul. Praegu ongi selline juhus. Berti lood on üldiselt lihtsa keelega ning suure trüki ja laia reavahega, ei väsita silmi. Tööd meeldib mulle teha vaikusel ja seda saan oma kodukontoris endale ka lubada. Arvestused näitavad, et tõlgin 1500–2000 lk aastas, suur osa sellest mahust on aga tarbetekstid. Teksti töötan alati läbi kaks korda: esmalt lähtekeelest välja ja seejärel eesti keelde sisse. Teadlikult ei kasuta ma kindlaid strateegiaid. Juhindun ikka pigem oma vaistust. Soovin, et tõlkes oleks rohkelt sünonüüme, sest tänapäeval on laste keel nende osas natuke vaeseks jäänud.

A.K.: *Loen ette mõned sõnad, mis üks 10-aastane poiss raamatu „Sune suvi“ lugemise ajal välja noppis: nt „Vihuri-Volvo“, „lõmpsib“, emal pole „maldu“, „pakkjalgadega tümpsib“.*

A.S.: Tekstis võiks olla selliseid sõnu, mida laps vanemate käest küsib. Ja lugeja ei tohiks unustada, et see ei ole Eesti, mille kohta ta loeb. Muidugi, mõnikord tõlgin ära nimed, nende

hulgas ka tänavanimed, siis kui nimed kannavad mingit tähendust ja sõnumit. Näiteks Pulksoni-raamatu tõlkes sai norra tüdrukuke Vesla eesti keeles nimeks Tirts. Veel meenub mulle Tommy ja Kribu sarjaga seoses, kuidas me kirjastusega otsisime teisele poisile nime. Tommyga on pilt selge, aga teisele poisile oli originaalis antud nimi Flisen, mis rootsi keeles tähendab laastu, kildu – ühesõnaga midagi väikest. Keegi pakkus nimeks välja Killu, kuid minu meelest on see meil pigem tüdruku hellitusnimi. Kribu sai lõpuks nime päriselus sama hüüdnime kandva eesti poisi järgi.

A.K.: Kui eeldame, et Mamma Muu lood on suunatud pigem eelkooliealistele, kes veel ise ei loe, kellele loetakse raamatut ette, siis kas jälgite kuidagi ka teksti suupärasust? Kas loete teksti kõvasti ette?

A.S.: Jah, ma teen korrekture võib-olla lauseehituses. Laused võivad olla lühemad, aga sünonüümide osas ma allahindlust ei tee.

A.K.: Kas mõtlete tõlkides konkreetsele lugejale, nt arvestate, kuidas Teie/ Teile tuttav laps teksti loeks ja vastu võtaks? (Soome tõlkeloolane Riitta Oittinen kasutab mõisteid „child image“ ja „childhood image“, mis tähistavad tema sõnul tõlkija arusaama lapsest ja lapsepõlvest, samuti tõlkija enda lapsepõlvemälestustel põhinevat arusaama sellest, mis lapsele meeldib või ei meeldi, milline on lapse vastuvõtuvõime jne.)

A.S.: Eks ikka tuleb tähele panna, mis ümberringi toimub. Praegugi näiteks on mul töös raamat, kus on palju jututoa teksti. Sealsed lühendid ja släng panevad kohati päris tõsiselt kukalt kratsima. Küsin mõnikord mõne oma lähedase käest nõu. Võimalus on ka autori käest küsida, näiteks Lena Lillestega oleme päris palju suhelnud, kuid üldiselt soovin ma ikka ise pingutada ja hakkama saada.

A.K.: Jõudsimegi minu järgmise küsimuse juurde: kuidas isiklikud kontaktid autoritega tõlget mõjutavad, aga saan aru, et vastasite sellele juba.

A.S.: Jah, muidugi võiks autoritelt ju aeg-ajalt üht-teist küsida, kuid proovin ikka ise hakkama saada. Mõnikord on abi ka teistesse keeltesse tehtud tõlgete võrdlemisel.

A.K.: Mille poolest erineb Teie hinnangul lastele tõlkimine täiskasvanutele tõlkimisest?

A.S.: Lastele tõlkimine on ohtlikum. Ohtlikum selles mõttes, et näiline lihtsus justkui uinutab ja võib tekitada kiusatust kuidagi kergemalt võtta. Näiline lihtsus tähendab sageli hoopis enam pingutamist. Avastan sageli, et pealtnäha lihtne lasteraamat, mille tõlkimiseks ei ole vahel isegi sõnaraamatut vaja, ei valmi sugugi kiiremini kui mõni täiskasvanutele mõeldud tekst.

A.K.: Kui palju on (lastele) tõlkimist üldse võimalik õppida?

A.S.: Eks mingil määral on muidugi võimalik õppida, aga ma arvan, et kõige olulisemad on kogemus ja eeldused. Kogemused tulevad muidugi aja jooksul. Võtan vahel kätte oma kunagised esimesed tõlked ja näen seal palju sellist, mida nüüd teeksin teistmoodi. Ja muidugi eeldused. Vaatan oma last, kelle neljast vanavanemast kolm on olnud emakeeleõpetajad, ja näen, kuidas kergesti ta omandab kas või inglise keelt. Esimese lause luges ta aabitsast juba 3-

aastaselt. Mõtlen sageli, et ei tea, kas temast küll saada võib... Olen see, kes arvab, et inimesel on juba sündides kindlaks määratud see, mis talle kõige paremini sobib. Kui liikuda õigel teel, siis tulevad ka tulemused. Vastasel juhul võib ju pingutada ja punnida, aga suurt midagi head välja ei kuku.

A.K.: Tõlketeooriast on kirjutatud mahukaid teoseid, aga milline on Teie arvates tõlketeooria ja praktika ühisosa?

A.S.: Ma arvan, et need teooriad on aidanud ja aitavad eelkõige neid inimesi endid, kes teooria on välja mõelnud. Igaüks kujundab oma arusaamad ikkagi ise. Aga jah, teiste kogemusi ei tasu seejuures ära põlata.

A.K.: Milline staatus on Teie meelest tõlkijal ja lastele tõlkimisel Eesti ühiskonnas ja kultuuriruumis? (tasustamine, auhinnad, maine, jms)

A.S.: Hm, mina arvan, et kõige parem on kui tõlkijat üldse tähele ei pandagi. Kui tavalugeja sind tähele paneb, siis oled järelikult teinud mingi vea.

A.K.: Sest meil kiputakse ju kõigepealt märkama ikka vigu?

A.S.: Just. Aga kui tõlkeraamatut loetakse nii, et tõlkija peale ei mõeldagi, siis on see minu meelest õige. Mina tahan eladanii, et mind tänaval ära ei tunta. Mulle on pigem oluline, et mind teavad need, kes mulle tööd pakuvad. Sageli ongi nii, et kui üks tõlge on juba kellelegi tehtud, siis tuleb kohe keegi teine ja soovib ka. See on siis märk, et olen oma töö hästi teinud, ja see pakub rahuldust. Mis aga puutub tasudesse, siis muidugi, ega pelgalt raamatute tõlkimisest ära ei ela. Eeskätt teen ikka tõlkeid tõlkebüroodele, kust tellitakse lühikese tähtajaga, kuid paremini tasustatud töid.

Lisa 2. Tõlgete statistika 2000.–2012. aastal Eesti Lastekirjanduse Keskuse andmetel

Tabel 1. 2000. aasta

žanr	omakirjandus	tõlked	tõlgete osakaal
luule (10)	10	0	0%
proosa (275)	36	239	92,4%
koomiksid			100%
aime- ja rakendusliku sisuga kirjandus (210)	68	144	68,6%

Inglise keelest 120 raamatut (50% tõlgetest)

Tabel 2. 2001. aasta

žanr	omakirjandus	tõlked	tõlgete osakaal
luule (20)	19	1	5%
proosa (237)	38	199	ca 84%
koomiksid			100%
aime- ja rakendusliku sisuga kirjandus (292)	94	198	ca 68%

Inglise keelest 103 raamatut (52% tõlgetest)

Tabel 3. 2002. aasta

žanr	omakirjandus	tõlked	tõlgete osakaal
luule (16)	15	1	6,25%
proosa (186)	40	146	78,5%
koomiksid			100%
aime- ja rakendusliku sisuga kirjandus (190)	48	142	74,7%

Inglise keelest 65 raamatut (44,5% tõlgetest)

Tabel 4. 2003. aasta

žanr	omakirjandus	tõlked	tõlgete osakaal
luule (26)	25	1	3,8%
proosa (193)	63	130	67,35%
koomiksid (27)	26	1	3,7%
aime- ja rakendusliku sisuga kirjandus (170)	56	114	67%

Inglise keelest 61 raamatut (47% tõlgetest)

Tabel 5. 2004. aasta

žanr	omakirjandus	tõlked	tõlgete osakaal
luule (30)	22	8	26,66%
proosa (194)	40	154	79,38%
koomiksid			100%
aime- ja rakendusliku sisuga kirjandus (183)	58	125	68,3%

Inglise keelest 59 raamatut (38% tõlgetest)

Tabel 6. 2005. aasta

žanr	omakirjandus	tõlked	tõlgete osakaal
luule (42)	26	16	38%
proosa (218)	66	152	70%
koomiksid	1	0	0%
aime- ja rakendusliku sisuga kirjandus (238)	42	196	82,35%

Inglise keelest 73 raamatut (48% tõlgetest)

Tabel 7. 2006. aasta

žanr	omakirjandus	tõlked	tõlgete osakaal
luule (61)	42	19	31%
proosa (282)	74	208	73,75%
koomiksid (4)	3	1	25%
aime- ja rakendusliku sisuga kirjandus (305)	67	238	78%

Inglise keelest 82 raamatut (39% tõlgetest)

Tabel 8. 2007. aasta

žanr	omakirjandus	tõlked	tõlgete osakaal
luule (59)	46	13	22%
proosa (314)	104	210	67%
koomiksid (3)	2	1	33%
aime- ja rakendusliku sisuga kirjandus (310)	61	249	80%

Inglise keelest 118 raamatut (56% tõlgetest)

Tabel 9. 2008. aasta

žanr	omakirjandus	tõlked	tõlgete osakaal
luule (43)	30	13	30%
proosa (281)	105	176	62,6%
koomiksid (4)	0	4	100%
aime- ja rakendusliku sisuga kirjandus (351)	69	282	80,3%

Inglise keelest 87 (49% tõlgetest)

Tabel 10. 2009. aasta

žanr	omakirjandus	tõlked	tõlgete osakaal
luule (36)	23	13	36%
proosa (246)	121	125	ca 51%
koomiksid (7)	1	6	ca 86%
aime- ja rakendusliku sisuga kirjandus (267)	63	204	76,4%

Inglise keelest 76 raamatut (60,8% tõlgetest)

Tabel 11. 2010. aasta

žanr	omakirjandus	tõlked	tõlgete osakaal
luule (27)	18	9	33,3%
proosa (242)	130	112	46,3%
koomiksid (8)	0	8	100%
aime- ja rakendusliku sisuga kirjandus (297)	84	208	70%

Inglise keelest 69 raamatut (61,6% tõlgetest)

Tabel 12. 2011. aasta

žanr	omakirjandus	tõlked	tõlgete osakaal
luule (29)	18	11	38%
proosa (228)	103	125	55%
koomiksid (17)	1	16	94%
aime- ja rakendusliku sisuga kirjandus (364)	76	288	79%

Inglise keelest 69 raamatut (55,2% tõlgetest)

Tabel 13. 2012. aasta

žanr	omakirjandus	tõlked	tõlgete osakaal
luule (29)	18	11	38%
proosa (191)	82	109	57%
koomiksid (8)	1	7	87,5%
aime- ja rakendusliku sisuga kirjandus (254)	49	205	80,7%

Inglise keelest 65 raamatut (60% tõlgetest)

Tabel 14. Perioodi kokkuvõte

aasta	tõlgete osakaal* proosakirjanduses %	tõlked inglise keelest (osakaal tõlgetest) %	tõlgete osakaal aime- ja rakendusliku sisuga kirjanduses %
2012	57	60	81
2011	55	55	79
2010	46	62	70
2009	51	61	76
2008	63	49	80
2007	67	56	80
2006	74	39	78
2005	70	48	82
2004	79	38	68
2003	67	47	67
2002	79	45	75
2001	84	52	68
2000	92	50	69

* Protsendid on ümardatud täisarvuni

Proosakirjanduses on tõlgete osakaal vähenenud alates 2000. aastast, mil tõlked moodustasid 92,4% väljaannetest. Kõige vähem oli proosatõlkeid 2010. aastal, mil need moodustasid 46,3% proosakirjanduse kogumahust.

Tõlgete osakaal proosakirjanduses oli aastatel 2000–2012 keskmiselt 68%, tõlgetest omakorda 51% ehk poole raamatutest moodustasid tõlked inglise keelest. Aime- ja rakendusliku sisuga raamatutest moodustasid tõlked aga 75% ehk kolmveerandi raamatutest.

Lisa 3. E-kirjad

3.1 Elektrooniline kirjavahetus SA Tallinna Lastehaigla Toetusfondi juhataja Inna Krameriga

Tere!

Olen Tallinna Ülikooli kirjaliku tõlke magistrant ja kirjutan magistritööd lastele tõlkimise erijoonetest. Muuhulgas käsitlen ka lastekirjanduse tähtsust lapse arengus. Sellega seoses olen tutvunud Soomes haiglates tegutseva nn lugemissaadikute projektiga, mille raames loetakse haiglas viibivatele lastele ette raamatuid. Ettelugemisi peetakse väga teraapiliseks.

Mind huvitab, kas Tallinna Lastehaiglas on samuti midagi sellist toimumas. Õnneks ei ole ma oma lastega viimastel aastatel pidanud haiglas olema ja värskem info seetõttu puudub.

Olen väga tänulik, kui leiate aega mulle vastata.

Parimate soovidega,

Aet Karolin

aet.karolin@mail.ee

5260633

Tere,

Saadan teile uudise meie haigla kodulehelt- seal on kirjas, mis meie majas toimub,

Tervitades

Inna Kramer

Subject: Uudis meie kodulehe arhiivist

Eesti Lastekirjanduse Keskuse kolmapäevased õhtujutud lastehaiglas

30.11.2012

[foto]

Kolmapäeviti kell 16.00 külastavad Tallinna Lastehaiglat Eesti Lastekirjanduse Keskuse vabatahtlikud. Fotol on näha esimest külaskäiku k. a novembris, kui projekti juht Katrin Tõnisson luges pediaatriaosakonna lastele ette lõbusaid lühijutte Piret Raua uuest raamatust "Natuke napakad lood".

Igal kolmapäeval võtavad jutuvestja koha sisse uued inimesed: tõlkijad, kirjanikud, kirjastuste

töötajad, näitlejateühenduste liikmed - soovijaid on nii palju, et ettelugejate järjekord ulatub 2013. aasta veebruarisse.

3.2 Elektrooniline kirjavahetus Viljandi Linnaraamatukogu huvijuhi Vilja Volmeriga.

Aet Karolin wrote:

> Tere!

>

> Olen Tallinna Ülikooli kirjaliku tõlke magistrant ja kirjutan

> magistritööd lastele tõlkimise erijoontest. Muuhulgas käsitlen ka

> tõlke kui kultuuridevahelise silla teemat. Sellega seoses jäi mulle

> silma artikkel 2012. aasta Nukitsas, kus on juttu Viljandimaa

> raamatukogudes toimuvast projektist "Saja rahva lood". Sooviksin seda

> positiivse näitena oma töös ära märkida ja küsin, kas projekt tegutseb

> ikka edasi.

>

> Olen väga tänulik, kui leiate mahti vastata.

>

> Parimate soovidega,

> aet.karolin@mail.ee <<mailto:aet.karolin@mail.ee>>

> tel 5260633

Tere!

Projekt toimub edasi ning järgmised sõidud algavad maikuus.

Ilusat nädalat ja tulevaid kevadpühasid!

:)

Vilja Volmer

Viljandi Linnaraamatukogu

Huvijuht